

palóc- föld | 3

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT 1969.

palóc- föld | 3

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT 1969.

III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

T A R T A L O M

Vidor Miklós: Őr, Fantáziák, Verőcei este, Déli nap	3
Tímár Máté: Unterwegs	6
Bencze József: Az én bölcsőm, Búzaszem	12
Vihar Béla: Változatok egy alkonyatra	13
Papp Lajos: Utolsó napig	14
Kemény Dezső: Dobozok	18
Mezey Katalin: Miféle világ ez?	22
Tamás István: Habarcs-keverő...	23
Papp Máriaó: Fejfa	24
Hargittay Attila: Passió	24
Kiss Tibor: Figyelem lépteitek	25
Szűcs Zsolt: Álmos nagy szemét a madár...	25
Gergely Mihály: Kegyetlenek	26

TANULMÁNY

Török Gábor: Egy Medália fényessége	46
-------------------------------------	----

VALLOMÁS

Beszélgetés Benczúrfalván (Kojnok Nándor)	51
Id. Szabó István: Fába faragott esztendők (regényrészlet)	54

VITA

- Andrássy Kurta János: A magyar
népművészet ősiségének nyomában 61
Belitzky János: A palócok eredetéről 71

ARCHÍVUM

- Szabó József: Madách-gyűjtemény
Balassagyarmaton 76

KÖRKÉP

- A víz, a föld és az ember...
(Molnár Zsolt) 89
Évad végi számadás (Csongrády Béla) 94
Néhány szó a falumonográfiáról
Schneider Miklós) 96
Gulyás Mihály: A huszonnegyedik
órán (Kiss Aurél) 96
Jegyzetek (cs. b.) 100
Képzőművészeti anyag: Lóránt János
alkotásai (Foto: Veress Mihály és
Kovács Ferenc)

PALÓCFÖLD

- Irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat
A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi
Osztályának lapja
Megjelenik negyedévenként
Szerkeszti a Szerkesztőbizottság
Felelős szerkesztő: Kojnok Nándor
Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat
Felelős kiadó: Vida Edit
Terjeszti a magyar Posta
Előfizethető a postahivatalokban
Egyes szám ára: 5,- Ft

INDEX: 25 708

69 5706 NyVBgy 1700 db. Fv.: Bednár Károly

VIDOR MIKLÓS

Őr

A tudat konok katonája
az est küszöbére dül
fegyverét ledobálja
fáradt embertelenül

Elölép ekkor a tolvaj
válla fölött beles
félretolja egy ujjal
nesz nélkül a reteszt

és besétál a házba
megáll a szekrények előtt
Álmában az őr dudorászva
szimatolja a lány levegőt

Fantáziák

Eitűnt barát! Az évek óceánja
már vissza sose ringat

Csak éjszakákat látok és hajókat
vizsik gazdátlan titkainkat
hogy elsüllyedjenek velük

A nap ha néha fölkel még szememben
füstben remeg
és roncsokat úsztat a tenger

Reménytelen ködkürtök búgnak
s túlharsogja őket az áradat
ég föld víz egyberoskad
hallom s elvesztem újra arcodat

Emlékezem
s zavaros lesz az emlék
szilánkokra török
hajóinkat a partok elfeledték
mind zátonyra futott

Nincs semmi már belőled és belőlem
két féltudat
jelzőlámpása leng a vaksötétben
hogy lassan kialudjanak

Csak a fájdalom szuroksűrűje
feketül a feketeségben

Egy roskadt bárkán vizre szállok
és nem akarom már
hogy partot érjen

Halott vagy már te is hiába élsz még
apám mellé fektettelek
s egyre növeszt a mélység

Ajkad ha szól öklöd ha feldörömböl
koporsónyi visszhangja támad
visszabüvölni nem telik erőmből
elhiszlek
boldog éveim fiának

Te távozó te haza sose térő
hús-vér kísértet
ridegebb égöv bujdosója
nincs hová nyúlnom érted

Karod a messzeség
tekinteted a lebukó nap
arcod a mindig változó vizek

Az éj kalózhajója szöktetett el
nyomodban vitorlák suhognak
átgördültél a szemhatár alatt

Hogy odnát
bukkanj ki már új arccal
és megváltsd lelkedet

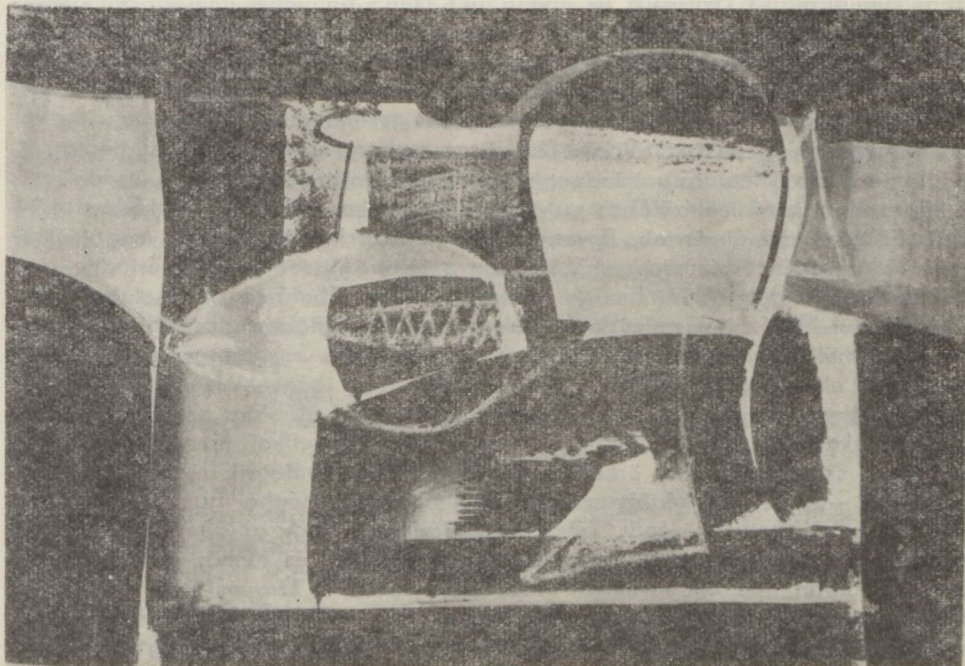
Neved mellé
keresztet tett az angyal

Verőcei este

Mert múlhatatlan minden itt
a hegyek szemközt a folyó a mélyben
amint hatalmasan kanyarodik
kettőzve a túlsó part fényeit
s a tücsökszó mely zeng az öröklétben
csak a tücsök meg én nem

Déli nap

Élő tűzön pirítatom magam
mint rossz keresztény a pokolban
De nincs pokol (és hogyha van
fölösleges megismételni holtan)

Lóránt János: Csendélet

Unterwegs

Passaut délelőtt tíz körül hagytuk magunk mögött. Lassacskán sturmolta már az alkonyat az autobahnnal két oldalt versenyfutó Bayrischer Wald szinte megszakítás nélkül való erdőségeit, de a reggeli élmények még mindig nem fáradtak el bennem. Pedig egész nap azokat forgattam magamban, s még azt sem mondhatnám, hogy az egyhangúság lebirkózása végett. Hiszen a cserebogárhátú kis Volkswagen egyre újabb táj panorámája elé ragadott, erdőtörő, rendezett bajor városkákön inaltunk át, mutogatták magukat a határontúli szudétaföldi erdős hegyhátak is, s a magyarszínpátiával jócskán fertőzött volt-hadifogoly-cimborámnak sem állott be a szája. Ötpercenként faggatott. Jól ülsz? Nem vagy éhes? Nem akarnál „kimenni”? Mit tudsz Tibor Deryről és Laszió Nemethről? Also, míg el nem felejttem, Heinrich Böll a jövő hétfőn vár bennünket. S Frau Gretl is egyre szimatolt, de ő sokkal kevésbé udvariasan, mint a férje, hiszen csak a sajátjuk tükréből ismer minket. Mit szólsz a cseh eseményekhez? Létezik még az a sogenannte Kadar-liberalizmus? Olvastam, hogy a népszaporulat tekintetében csak a svédek kullognak mögöttetek. Mi van veletek? Elfáradtatok genetikailag? Vak a kormányotok? Gyilkosok az orvosaitok? Nincs bennetek nemzeti felelősségérzet? Oder die Russen? Véle először vagytok együtt, s ha jóbarátjának is érzi azt a tatárképű magyart, akit lassacskán két évtizede naponta felemleget az ura, azért mégiscsak vasfüggönyöntúlinak regisztrál, s szeretné latra tenni, mit is rejteget a hortobágyi idióma mögött megbúvó lelke. Arra nyilván nem is gondolt, hogy kérdései olykor fájnak. Dehát az embergyereke nyelni is megtanult, hallgatni is. Ha immunis a mindent megkeserítő cinizmus iránt, úgy csodálkozik a világra, mint tanyai mezítlábos pulyakorában, amikor először a kirakodóvásárba vitték. Fűzerbe köti élményeit, figyel, mint a járőrbe küldött katona, megőrzi önmagát és az első tűszúrásra nem köp bele a tálba. Hiszen még ő sértődne meg tájékozatlan jóindulatában, ha így felelnénk: Nem túbefűzés ez, rheinlandi komámasszony! Itt tífélétek működnek azok a harsány rádióadók, csillognak azok a kirakatok, mellyel tucatnyi esztendeje százezernél több egy-két gyermekkel adós fiatalunkat elcsaltak hazulról. S annak a felfokozott igénynek sem teljesen ott-honi a gyökere, ami a kicsi vagy koci választútján az utóbbira szavaztatja a tüzességüküket. Viccelődni sincsen kedvem: Vajon genetikai fáradság-e az, ha egy nép a szerelmi farsang örökös vasárnapjait éli? Mindegyik válaszom sántítana valahol – a sokrétű kérdésre adott egyrétű válasz, mégha igaz is, sántít –, s engem sem elégitene ki végül. Tehát arról dadogok, hogy az újrendszerű szülési segély javított néhány tizedet a születési arányszámon, és némán tovább pergetem magamban friss élményeimet. Hogy éjjel abban a Crauer Hase panzióban aludtam, ahol az ifjú Mozart is megszállt valaha, hogy reggel a barátok templomában virágott tettem Szent István királyunk feleségének, Boldog Gizellának a sírjára, s hogy olyan földön járok, ahol őseim valaha a túlvilágra küldtek néhány bajort, méghozzá utolsó kenet nélkül. Visszafizették persze, a kamatából

még nekem is jutott négy esztendő Szibériában, ideje lenne már békeességben egymás mellett élni, ha ez olyan természetes lehetne, mint a lélegzetvétel. S ebben a lélekidéző öngyömösölésben észre sem veszem, hogy lopakodik előfelé az alkony, elbarátságatlanodnak az erdők, és a túlfeszített agy már nem igen képes újabb élmények friss regisztrálására.

Vagy talán mégis?

Akkora dörrenést hallok, mintha kiütött volna a világháború – Isten ments tőle! –, a cserbogárhátú Volkswagen bal hátsó kereke nagyot zökken és a cimborám csendesen káromkodik, miközben az út szélére kornyítoz:

– Gottverdammte Defekt!

Ez bizony gumibomlás a javából, talán húsz kilométerrel a mai napra kitűzött úticél előtt, de azért a vendéglátás nem sántul meg tőle. Mindketten belémkarolnak, s elindulunk a talán kétszáz méternyire látszó falu felé.

– Hová megyünk? – kérdezem.

– Megvacsorázunk és lefekszünk aludni.

– És a kocsival mi lesz?

Elmosolyodnak a fantáziaszegénységemen.

– Majd a mestere kijön, megjavítja, és a vendéglő udvarára vezeti. Még meg is tankol, hogy reggel azzal se veszítsünk időt.

Írgylésreméltó természetes magabiztosság. . .

Azt már meg sem kérdezem, van-e egyáltalán vendéglő ebben a kis helységben, ha van, akad-e üres szobája, s hogyan értesítik az úticél szállodáját arról, hogy itt rekedtünk. Természetes ez náluk, mint a jó óra járása, s az a rájuk is, ránk is annyiszor veszélyes érzelménküliségük. Megyek mellettük, nézem a városias parányi falut, emeletes villaházait, az útjelző táblát, mely szerint a lutheránus és katolikus istentiszteleteket egyazon templomban tartják, s máris ott vagyunk az emeletes Gasthaus előtt, amit ezúttal valami németellenes rendelkezés lebeg körül, mert istentelenül lármás. Ordítóznak odabent, üvegcsörömpölés hallatszik, és kegyetlenül ocsmány magyar káromkodás. Nem, ez nem lehet! Nyilván hallucináció. De akkor miért kurtul meg a barátom nyaka, s int idegesen hátra, hogy maradjunk kívül? Bemegy. Valóban egymás fülét csavargatnák ezek a joviótlis, pohos bajorok? Komámasszony is összevonja a szemöldökét. Békeidőben a Frau-k itt az urak, talán ezért is vonulnak olyan szívesen táborba a férfiak. Mehetnékje van befelé, látom, de jön a cimborá visszafelé, így hát marad.

– Mi újság? – kérdezi.

– Erről nincs feljárat az emeletre – mondja a barátom –, csak hátul, az udvar felől.

– Legutóbb volt!

A pápaszemes könyvkereskedő felém int a fejével, s grimasszal jelzi: Ne forszírozd, Grét!; s zavartan folytatja:

– És a vacsorát is a szobában kapjuk. Igazán kedves a gazdá. . .

– Kedves, mondhatom!

– Bocsánatot kért. . . máma Kirchmesse. . . und die Magyáren! – Észreveszi, hogy elcsúszott a szája, elhallgat, és karonfogva gyámolít fel a lépcsőn.

Némán vacsorázunk, csak a moseli borral telt poharat emeljük hangosan,

bár érezzük mindhárman, hogy valami előttem ismeretlen dolog közénkfeszül.

- Isten hozott minálunk!
- Kedves egészségetekre!

Néhányszor újrázunk, s azután rosszkedvű Gute Nacht-tal a szobájukba térnek. Rámtestálják a félüveg moselit, a naplóírást és az ivóból egyre inkább felharsánykodó lármát. . .

Vinnék el a gyehennalakó ördögök, megint megnyergelt a kíváncsiság. Már a maradék moselit is megittam, a naplóírás is készen, azt sem mondhatom, hogy valami haj, de friss vagyok, és mégis csal, egyre csalogat lefelé az a láрма, ami az ivóból feldévajkodik. Pedig láttam én már kutyamurit eleget: néger fiestát Santiagóban, vodkavedelést Moszkvában, távsörözést Tallinban, a magunk úri-murijairól nem is szólva; miért érdekel hát annyira, hogyan hígul fel a szesztől a szinte számológép teuton agy!? Vagy éppen azért, mert ez a legendellenesebb dolog éppen náluk? S miféle mellékhatás az, hogy alulról folyton a fajfenntartás gyakorító igéjét hallom? No, mindegy, ismerem magam, jobb lesz hát mielőbb túlesni rajta.

Felöltözök, hideg vízzel frissítem a tarkómat, halántékomat, és indulok lefelé. Cimborámék ajtaja előtt megállok egy percre, s mert ugyan lírikusan beszélgetnek – Oh, du Hase, du bist hieb –, gyorsan tovább is áliok, nehogy a tapintatlanság vétkébe essem. Nyikordul a lépcsőfok. Az udvaron csahol a kutya. Hátralát az illemhely mellett valaki ökredezik. S a söntés hátsó, nyitott ajtaján át most már bizonyos lesz a talány.

– Aty neki Hanszi, a szannya mindene! – kiabálja egy svábakcentusú magyar hang, olyan fátyolosan, ahogy a vén, tábeszos kakasok kukorékolnak. – Ne sajnáld!

– Du Schwein! Da hast du es! Neszel!

Más bajorul jajongja az Isten nevét, többen békítenének, s a vendéglős, egy akkora hasú bajor, mint a gönci hordó tehetetlenül csápol a kezeivel a kármentő mögött. Könyörög:

– Legalább ön fogadjon szót, vendég úr. Menjen a szobájába, nehogy valami baja essék!

Persze nem fogadok szót, állok mellette, nézelődök. . .

Valóban botránnyosan fest a csapszék. A falakról tenyérszerű vakolatdarabok peregnek alá, úsznak a tajtékos sörcsermelyek hátán, az asztalok, székek összerőtörve, s a romhalmaz egyik oldalán tíz-tizenöt megszelesedett részeg szemközt a sárokbaszorított háromszor annyival. És be nem áll a szájuk, magyarul-németül becsmérlik őket, keréketörve mind a két nyelvet:

– Mék hogy Vencelin! Tosz iz e Gänzehüter!

– Asz egy libapásztor!

Olyan nevetséges ez a perzsavásár, mintha apácákat látnék miniszoknyában táncolni, csak éppen az okát nem tudom kivenni a marakodás csonka félmondataiból.

– Kik ezek a rohamlegények? – kérdezem a hordóhasútól.

Öt évi pokoltűzet érdemlő átkozódásba kezd, amiből szintén nem sokat értek:

– Magyarok ezek, utam, cigányok... elnézést kérek... Volksdeutschok Ma-

gyarországról... Minden búcsúkor tönkretesznek... bár tartották volna meg maguknak őket...

Ezek szerint néhai svábjaink aprítják a befogadó bajorokat, mint a répát...

– Minden áron németek akartak lenni – mondok le róluk –, sokan a führer hitére tértek... de nálunk szelídebb legények voltak, nem igen verekedtek...

– Itt is megvannak... dolgoznak mint a hangya... gyarapodnak. Csak néha rájukjön a rossz. Kirchenmesse... búcsúkor, meg szilveszterkor. – Úgy mondja, mint valami titkot. – Fél lelkű emberek ezek uram, képzelje onnan hoznak földet a halottaik alá. De ilyen vadak talán még sohasem voltak.

– Még mindig nem értem!

– A védőszent bolondította meg őket. A mi templomunk Szent Vencelin tiszteletére épült, de nekik nem jó, valami Stefánt szeretnék a főoltáron látni.

Többen közelebb húzódtak hozzánk, s azt sem mondhatom, hogy valami barátságosan. A kezükben szék láb, sörösüveg, szájukon baljós mondatok:

– Ki esz az idegen?

– Aty neki etyet, ne koftázkodjon!

Kurta vitát folytattam önmagammal:

– Mit gondolsz pajtás, megvernének?

– Ha hagyod magad!

– De hátha nem? Onnan hoznak földet!

– Azért némi szíverősítő nem árt!

Konyakot kértem, utána küldtem a moselinek, s mindjárt reményteljesebb lett körülöttem a világ.

– Mondja uram – kacsintottam a kocsmárosra –, mi! szólna hozzá, ha öt percen belül kitorne a béke?

– Örülnék neki, de nem hiszem.

– Állná az áldomását?

– Szíves örömet!

Keményre parancsolt léptekkel kíséaltam a csatatérre, és elkiéltottam magam:

– Jó estét kívánok sváb atyafiak! Kellemes háborút kívánok!

Csend lett. A széklábak leereszkedtek, a paprikás indulatok o!dódtak. Körülfogtak, megkérdezték honnan való vagyok, és hamarosan ott ültünk az úgy ahogy használhatóvá barkácsol't asztalok körül...

S most még egy nappal később is úgy fáj a fejem, hogy el sem mondhatom. Fáj a nézés, fáj a látás, fáj a létezés, fulladt volna a söröshordóba, aki az első úrpalét főzte. A szám ízére önbecslésből nem mondok példát, fülembé sajdu'va erőszakolja magát a hang, s barátomé!k el sem tudják képze!ni, miféle baj rakott fészket bennem. Igaz, hogy gyanúsnak talá!ták azt a nagy szívélyességet, amivel a kocsmáros búcsút vett tőlem, azt is furcsának, hányan integettek, kiabáltak utánunk, amint végigautóztunk a falun – hátha még a szöveget is értették volna –, de azért a valódi okát egyiknek sem sejtik. Hajnalban jó negyedóráig hagytam dörömbölni őket, mire „felébredtem”, holott nem sokkal azelőtt feké!dtem le, illedelmesen megdicsértem az ágyat, s olyan hirtelen útra keltünk, hogy áruló sem akadhatott.

Tehát dög vagyok, ők sajnálkoznak felettem: Nyilván a klíma; de azért hurcolnak, mint valami véres kardot, s mutogatják gazdag multjuk szerencsésen megmaradt emlékeit. Délelőtt még Bambergben jártunk, ebben a szép román-barokk városban. A székesegyházban hosszasan időztünk Szent Henrik császár és Árpádházi Kuligunda kőkoporsója előtt, s megcsodáltuk azt a pödröttbajszos lovasszobrot is, melyet úgy ismernek, illetve nem ismernek, hogy az ismeretlen magyar vitéz, hogy mostmár alig estefelé Würzburgban fájjon a fejem, gyötörje szemgolyómat a látás, sajogjon fülemben a hallás, és kísértsen az előző éjszaka, aminek mérlegét megvonnom nem hagynak időt. S közben kolossal-t, interessan-t, wunderschön-t mondok, amennyi renyhe nyelvem állapotából futja, és hálátlan kutyának érzem magam. Hiszen a három ír téritőszent Kilian, Totnan és Kolonat szobra valóban nagyszerű, a Marienburg múzeumi anyaga – főleg Till Riemenschneider jónéhány alkotása – valóban irigylésre méltó, a Walter von der Vogelweide sírját körülvevő, eleven kegyelet pedig egyenesen megható a Neumünster árkádokkal határolt udvarán.

Sírkövén magafogalmazta felirat:

Herr Walter von der Vogelweide,
Wer des vergisst der tät mir Leide;

a tetején ivóvíz a madaraknak, amik hálából teleéneklük érte a kertet, és szálónként ráhintett sok-sok virág. Itt halt meg, elvénülvén a császár életjáradékot rendelt neki, békén élhette élete utolsó éveit belőle, s lám, a kegyelete talán ma is jobban él – elég szégyen –, mint a félévezreddel ifjabb Arany Jánosé, akinek érckoporsóján bezzeg várhatnak váltásukra az elszáradt csonkok.

Ezen elszomorodok megint, hogy azutáni a jelenhez pártoljak, míg barátomék a patikába mentek Klosterfrau cseppeket hozni az úgynevezett „Neuralgiám” ellen. . .

A nagy ismerkedési jelenet után körülültük a csapszék asztalait, és beszélgetni kezdtünk. Magyarul, persze, hogy magyarul, amit a svábok úgy törtek, mint a késnéküli ember a kenyeret, ha nagyon éhes. Mi van „otthon”? Mikor jártam Tolnában? Igaz, hogy nagy szárazság van? Pedig maguk a kérdések elárulták, hogy lényegében mindent tudnak. Megírja azt az itthoni atyafiság, s a látogatóáradat kiviszi, mégis jól esik hallaniuk újra, meg újra, mert onnan való ízeket ébreszt, ahol első lépteiket tiporták a porba. És közben ürültek az üvegek, csillogtak a szemek, egymást nágták át a mondatok, és a bajor bennszülöttek értetlenül nézték a hunok eme táborozását. Csupán az hiányzott, hogy csont helyett sörösüveggel dobáljuk őket, utánozván őseinket, és azt a néhai barátot.

Olyan jó hangulat kerekedett, hogy már-már óvatosságra intettem magam. Nem volt bennük semmi sérelem, nem emlegették a kitelepítés nehéz körülményeit, elmondták, hogy kárta'anították őket, jól keresnek, csak a szavaik színén csillan meg valami megnevezhetetlen öröm, s a fonákján rejtőzködött valami nosztalgikus szomorúság. Mi ez? És az mi, hogy bennem sincsen fenntartás irántuk, holott tudom, nem-együk enyhén szólva elfordult tőlünk a legnagyobb megpróbáltatások idején? Így szitálná be a múltat a feledés hamujával az idő? Valaha gyűlöletemből csak a körülnéző óvatosság maradt, és vesszorokat küld a számra: Nem, nem bűnös itt senki. (De mégsem lesz bocsánat, nem lesz hetediziglen. . .? És az mi, hogy én, a jöttment vagyok a „földi”, és a befogadó bajorok, a „fajta”, az idegen?!)

Szinte sajnálom már szegény terrorizált bajorokat, s a sikos gondolatsort is a hátam mögé küldöm.

– Tulajdonképpen mi bajuk a bennszülöttekkel? – kérdezem a legharsányain svábot, akit Herrmann Antalnak, helyesebben Anton Herrmannnak hívnak. – Elvégre befogadták magukat, s nem is panaszkodhatnak.

Anton Herrmann nagydarab, vörös, jó ötvenes kőműves. Elgondolkodik.

– Tulajdonképpen semmi. Meglennénk, Herr Máté, munkanapokon jól is. Alta'óban sincsen baj, bár én... szóval, tudja én nem voltam bundista. Szociáldemokrata a tanítómesterem után. Magyar katona, hadifogoly, de mire hazabocsájtott Szibéria, az asszonyt, meg az öt gyereket kitelepítették. Szép házám volt, magam csináltam kellett valakinek... Szóval én sose éreztem ide...

– És a többiek?

– Voltak bundisták, SS-katonák, voltak olyanok, akik se ide, se oda, de voltak rendesek is. Hiszen az talán önmagában még nem bűn, ha valaki német vagy sváb?

Közbekanalaztak többen is – volt aki a frontsebesülését, a magyar őrvezetőséget, tűzkeresztjét emlegette –, jobbnak láttam hát letérni erről az útról.

– Mondja már Tóni bácsi, mi volt azzal a védőszenttel?

– Mára templombúcsú volt. Vencelin, magyarul Vencel, és sokaknak eszükbe jutott, hogy a búcsút otthon István királykor tartják... A misén elkezdtek az asszonyok: Ahol vagy magyarok tündöklő csillaga; a grossmutterok sírtak, valaki kitalálta, hogy ez a Vencel egy libapásztor, éljen István király... szóval így kezdődött. Felidéződött bennünk az ifjúságunk... búcsú... bál... akkor még gyökereink volt, most meg nincsen... és látja a bajorok itták meg a levét!

– És a gyermekeik mit szólnak ehhez?

– Mosolyognak rajtunk, meg a védőszenteken is, de mi még, ahogy a pap mondja, unterwegs, útközben vagyunk... Ide még nem egészen, oda sem!

Társai bólogatnak, és a hordóhasú az újabb láda sört hozza...

– A bennszülöttek is szívesen megismerkednének a vendég úrral – mondja barátságosan –, ezt a sört már ők küldik.

– Ülünk egy asztalhoz mindnyójan – javasolom –, ne tartson haragot egymással a földi ember, az égi szentek miatt.

Svábjaim oldózkodnak: Morognának érte a Mutterok, meg a Grossmutterok; s agyamra hölcsességet gőző! a szesz:

– Hát akkor tartsák meg István királyt is jövőre. Ők sem nehezményezhetik. A felesége bajor volt, itt nyugszik Passauban!

Megcsillan a szemük: Hogy nem jutott ez eddig az eszünkbe?

S ettől kezdve egyrenden ittunk reggelig. A szekszárdi kikötőben horgonyzó hadihajóra rászállott a gólya, végigsétáltunk az akácos úton, ahol szerintük pacsirta szólt a fán, felemlegettük az esti vörösbort, amitől most is részegek vagyunk, és az apjukért jövő fiatalok furcsállkodva álltak meg a hátunk mögött, amikor a korareggel belesett az ablakon. Tatárul volt ez nekik, s nemcsak szövegében, dallamában is, hiszen éppen a Herrmann Antal, az Anton Herrmann fia Mao-zubbonyt és tányérsapkát viselt. Egyetemista. Szerinte csakis a tetejébe dobott tűzcsóva mentheti meg ezt a világot. Esméjét azon a Taunuson járva hirdeti, ami után az apja fizeti a részleteket...

És most nagyon fáj a fejem. Barátoméék megjöttek a patikából, és cukorra

csepegtetett Klosterfrauval etetnek, frissítik véle a tarkóm és a halántékom. Kin-
keservesen rámosolygok: Ne haragudjatok, úgy látszik, öregszem. Néha ok nél-
kül olyan leszek, mint a saját árnyékukat megugató vén kutyák. Ne törődjete-
kétek velem!

– Indulhatunk? – kérdezi Clemens. – Irány Frankfurt am Main!

– Indulhatunk!

Még egyszer visszaneztem a Minnesänger sírjára: Nyugodjál békében Wal-
ter von der Vogelweide! Te talán megértenéd, hogy valamilyen formában mind-
annyian, minden időkből unterwegs, útközben vagyunk az élet és halál, s a for-
málódó világ ellentétes partjai között. . .

BENCZE JÓZSEF

Az én bölcsőm

Szekéren hozták haza anyámat
szülni. Loholt a bába.
Bátyám legény volt, anyám ősz asszony.
Későn jöttem, de mégse hiába.

Bátyám pólyáit mosták ki nékem,
s menedékem lett kiságy, bölcső,
Úgy tudom, dédapámé volt régen:
nem kellett kérni azt se kölcsön.

Hány nemzedék is gögicsélt benned
koporsószerű, falusi bárka!
Cselédporontyok fádba fogódtak,
maszatos kezük nyoma: márka.

Búzaszem

Parasztok zsákjából kiestem,
cingár kis búzaszem,
ezüstgyökér szép lábaim
hant-dombokra másztak.
De megkent fénnel a harmat,
kis búza-agancsot, szarvat,
és a sátoros ég, árnyat ígért.
Most sárkány-szelek dér-taraja,
cicka-szelek kakas zaja
csipked, vagdos, rubint-karmos
vadborona-kinnal-
Mégis, Óh tavasz, Nyár!
Csak addig kibírjam!

Változatok egy alkonyra

Holdbéli bárka siklik a rőt
égi Velence kapuja előtt.
Surran egy árny, és arcát rejti el
csillaggal hímzett reneszánsz lepel.

Istár úrnője, ezüst szarvú tehén,
mereng a felhő piros peremén.
Szomjas kisborja ihatna, szegény,
sugártej csurran szája szögletén.

Habzó vértenger, lezajlott csata:
gyászköntösben közelg az éjszaka,
s ítéletosztó szablyaként, amott,
kivont éles kard, görbe hold ragyog.

Tűzvész lobbant fel? Lángokban a fák.
A Nap kráterbe vetette magát,
öngyilkos lett vagy szegyenpirja ég:
látta a Föld minden rettenetét.

Egy ember egyedül halad a réten,
a távolodó árny búcsúzó testvérként vállára borul,
s az alkonyat udvarában, a patakzó csend partján,
a Mindenség sipszavát hallgatom.

Utolsó napig

Elmegyek elmegyek

asztaltól a szélig
Udvaron a faltól
el a kerítésig
Lépkedvén anyámmal
majd az iskoláig
Apámmal érkezem
szerelmem házáig
Ővéle indulok
magunk udvarába
Szirmait hullatja
a pipacs virága
Aztán halványodik
húzavirág kéke
S amott a fákon túl
az út véget ért-e?

Hosszú útra megyek

ki csak tegnap jöttem
S valék tollpihényi
az első örömben
Ki nevetni sírni
tanulatlan tudtam
Kavics gurulása
eddig-való utam
Hosszabb útra szántam
magamat magamnál
köröcskéző gyöngö
csak-én-igazamnál
hívén hogy ez rendelt
hozzám mért adósság
S amott a fákon túl
idegen az ország?

Hosszú út porából

hosszú út szeléből
sár léssen a forrás
csöndesüléséből
el és kifáradó

iramodásából
Mi marad az ember
nagy akarásából?
Mi lesz az eszmékből
sugaras szavakból?
A belőlem támadt
élet-sugarakból?
Marad-e melegük
ha vége a nyárnak?
S amott a fákon túl
vágynak megállni?

K ö p ö n y e g e t v e s z e k

ha már így adódott
ha már útrakeltem
mint parttól eloldott
csónak a vízekre
bizón magát-sorsát
Esteledvén elfogy
a fény mint a jóság
Vihar is elérhet
döntögető széllal
verhet jég-ostorral
villogó veszéllyel
Ki vándorol annak
bőven jut a bajból
S amott a fákon túl
csend lészen a zajból?

B ú v a l é s b á n a t t a l

elláttak jól engem
akik nem szerettek
s akiket szerettem
Takarták szememet
hogy messzebb ne lássak
utam elirigylő
kolonc-féle társak
Elhullatott tolluk
utóbb összeszedtem
Hogy rájuk később
az emlékeztessen
Ha már elfáradtam
s leülök pihenni
S amott a fákon túl
nem lesz hová menni?

Kizsinórozatom

földem hol megállok
Birtokom ott az a
kicövekelte árok
Oda nem követhet
senki csak a férgek
Földdé szelidülnek
testemből a mérgek
Fekszem a látható
láthatatlan ágyon
Kívül téren-léten
időn fényen-árnyon
Megosztozik rajtam
a semmi s a minden
S amott a fákon túl
vél valami isten?

Sűrű könnyeimel

hideg-vad esőkben
s nyíló örömmel
mikor nyílt köröttem
víg tárulkozással
mindenfajta élet
voltam-e ki ha már
nincs is tovább élhet?
Marad-e belőlem
mint dalból a dallam
egy hangnyi emlék a
zúgó világ-zajban?
Tettem-e csak egy szót
a minden-beszédhez?
S amott a fákon túl
már senki sem kérdez?

Kigomboztatatom

mint holmi kabátot
a rám ereszkedő
másfél ölnyi pástot
fejfa-kegyelettel
zokogás-költséggel
virág vigaszával
koszorú görcsével

S a felejtés napján
kik ott körülállnak
gyönyörködve nézik
végső-szép ruhámat
Tán utolér ott lenn
e maradék-érzés
S amott a fákon túl
nyílnak visszatérés?

Lőránt János: Egyedül

Dobozok

Pufók arcú kisgyerek a tápszeres doboz oldalán, kezében ugyanaz a doboz, rajta pufók arcú kisgyerek, kezében ugyanaz a doboz, rajta pufók arcú... .

– Izsák kartárs kérem, az alvállalkozói számlák kollaudálása... .

-- Köszönöm, tegye csak le.

Szép nagy csomó papír. Sárga, rózsaszín másolatok, de a java fehér. És ezeket kell kollaudálni – együtt dicsérni. Az szép lesz, ha a fővállalkozó összeáll az alvállalkozókkal és együtt, kórusban dicsérik... . Mit is? Nem, nem az Urat. Dehát akkor mit? És mi a fenének jön mindig elő az a kisgyermeksorozat?

Hazafelé menet vett egy Esti Újságot, otthon elmosogatott, homlokon csóko'ta feleségét – ebben a sorrendben –, azután kiment a fürdőszobába. Ez volt a lakás legbékésebb pontja.

Egyébként mosogatás közben a konyha is békés. Márta-egy és Márta-kettő menekül olyankor. Ő, nem azért, mintha lusták volnának ők maguk megfogni a nyeles kefét, vagy féltének kezük bőrét a szintétikus mosogatóportól. És nem is azért hagyják rá a mindennapos újrakezdésnek ezt a szimbolikus, majdnem szakrális cselekedetét, hogy ezzel ráruházzák a családi gáztűzhely őrzésének és ápolásának gondját. A két Márta egyikének sem jutna eszébe ilyesmi.

Hátát az ajtónak támasztotta, a csillogó csempét nézte.

Nem, a Márták egyáltalában nem törődnek azzal, hogy mi miért van úgy, ahogy van, és miért nem másképp. Márta-kettő a megszólalásig hasonlít Márta-egyre, mintha szűznemzés útján jött volna létre, minden idegen anyag hozzákeveredése nélkül. És lehet, hogy a folytatás is ilyen lesz: kisgyerek a dobozon, kezében doboz, rajta kisgyerek... . Jó lenne az egészet alaposan megérteni és értelmesen megfogalmazni. A második jelzőrendszer általában megbízhatóan működik... . tehát fogadjuk el a nyelvet, ami persze mindig primitivebb, mint az, amiről szól. Furcsa gondolat: ahogyan ő most a Mártákra gondol, az primitivebb, mint maga a két Márta. De valószínű, hogy így van: Márta-egy tulajdonképpen ismeretlen számára, annak ellenére, hogy húsz éve élnek egymás mellett és egymással, pedig nem játszott rosszul ezen a hangszeren, és közben azt hitte róla, hogy ismeri. Hogyan ismerhetné hát Márta-kettőt, aki természetesen zárt edény maradt számára. Csak sejtheti, hogy az egyre kisebbedő sorozat nem hazudik.

A mosogatás pedig azért marad rá, mert szereti csinálni. Tisztába tenni és rendet rakni mindig jó dolog. Lassan kell mosogatni, odagondolva, sohasem ugyanabban a sorrendben, kihasználni az összes permutációs lehetőségeket. Sínen futni könnyebb, de volánt forgatni jobb. A Márták nem tudják ezt, nem tudja egyikük sem, pedig igazán nem buták! Ők úgy élnek az előítéletek vízszintes és a megszokások függőleges rúdjaiból hegesztett rács mögött, hogy nem vesznek róla tudomást. Távol mozognak a ráctól, hogy ne láthassák, de párhuzamosan mozognak vele. Őt azonban nem lehet becsapni, ha szeme rossz is már,

ha a perspektíva törvényei egyértelműen nem engedik, hogy a távolit is ugyanakkorának lássa, mint a közelit, ő tudja, hogy a rács létezik. Járkált már mögötte sokszor föl-alá, föl-alá, de meg sem kísérelte, hogy mancsával rácsapjon. Arra meg nem is gondolt, hogy megkeresse az ajtót és rajta a zárat. Persze az is lehet, hogy ajtó nincs, tehát zár sincs, és valahol a távolban önmagába záródik a rács, mint a...

Kézmosás közben a csurgó víz sugárról eszébe jutott az a negyedóra, amit ebéd után a büfében töltött. Mint mindig, nagy volt a tolongás, és ő félrehúzóva utat engedett a nőknek, hadd vásároljanak kávé félkilójával, gyulai kolbászt párjával, és adjon drágám abból az apró sósból is egy negyed kilóval, ugye ez házi? Téliszalámija van?

Van, hogyne volna.

Ő várt, nézte a kávéfőzőlányt. Nem is a lányt, csak a kezét. A vízcsapból állandóan csurgott a víz, nem volt érdemes elzárni: harmincnyolc kávéspoharat öblített el a lány keze; a keze, nem a lány. Ez a független kéz ijesztő volt. Manipulátor.

Izsák gyanakodva körülnézett, mintha meg akarna győződni róla, hogy semmiféle felsőbb, normatív hatalom nem figyeli, mit csinál, és elzárta a csapot. A vízcsurgás abbamaradt. Kinyitotta. A víz csobogni kezdett. Újra elzárta, de csak annyira, hogy csöpögjön – bal csuklóján lévő órájára nézve addig forgatta a csapot, amíg pontosan másodpercenként szakadt el egy-egy csepp a cső szájától, hogy a legkisebb ellenállású alakot felvéve pottyanjon bele a mosdókagylóba. Csepp–csepp–csepp. Izsák elégedetten bólintott, végképp elzárta a csapot; arcát már mozdulat közben elborította a középkorú, családjára lelkiismeretesen gondot viselő férfi kifejezése, mert felesége kijött az előszobába.

– Letusolhatnék? Márti mindjárt itthon lesz, és hatra ígérkeztünk. Megcsinálnád addig a...

Megcsinálja, persze hogy megcsinálja. Ennyit igazán megtehet Márta-egynek, aki rendben tartja fehérneműit, aki szól, hogy ideje fodrászhoz menni, aki meghallgatta az időjárásjelentést, hogy jaj elég lesz-e a ballon, szélárnyékban tíz fok, tehát megcsinálja neki ezt a...

– A Krisztusát!... Mártal Mártikám, van itthon ragtapasz?

Van. Hogyne volna. Minden van, bővelkedő korban éiünk.

– Már egy fél éve ki kellett volna dobní, mondtam neked, ezt a filléres vacakot tízezerrel gyártják, mit kínlódsz vele mindig, hát érdemes ezért...

Még mindig szép a teste ahogy kihajol a fürdőkádból, és anyás mozdulattal betekeri ragtapasszal a véresre vert hüvelykujjat; a haja előrehullik, mert a gyors mozdulattól hátracsúszott az áttetsző műanyag sapka; egyetlen szülés, és sport – hasa alig domborodik, melle feszes, lábán nyoma sincs visszernek; ha minden nő csak egyet szül, kihal az emberiség: monoton csökkenő mértani sorozat, aminek részösszegei a nullához konvergálnak. De szép: a nyár emlékét őrző halványbarna bőrön csillognak a vízcseppek! Most – a rőfre mért idő gátat épít vágya elé.

– Jól fogsz kinézni... Nem csöngettek? Te mindig a zárban hagyod a kulcsod.

A két nő egy teljes órára megszállta a fürdőszobát. Vita a harisnyák és a

szemhéjfesték körül. A készülődés öröme, ami mindig nagyobb, mint azé, amire készülődnek.

– Mit gondolsz, apu, igaz, hogy Tibi bácsiék útlevél-kérelmét visszaautósították?

– Nem én vagyok az útlevélosztály, kislányom. De ha ők mondják...

– Túl naív vagy, és Márti is hajlamos arra...

– Ne túljzz anyu. Van fehér gépselyem?

Van. Hogyne volna.

Az ecsetke megmerül az acetonnal hígított kárpintpiros festékben, mozdul, hegye alig érinti a köröm felületét, egyenletes rétegben viszi fel a lakkot. Csak egy picit rezdülne meg a kezed, Mártikám, csak egy picikét; villanjon már fel benned valami régi emlék, ránduljanak össze az idegeid, borzongás fusson végig rajtad, hogy biztos lehessen benne: élsz!

Dobozok, jótállási bélyegzővel ellátott dobozok távolba vesző hosszú sorai...

– Hol a körömrészelő?

Hát ez most így megy még tíz percig, azután félóra szabályszerű közlekedés a gyalogjárón, a zebrán, a társasgépkocsin, végül két órán át tartó szabványbájcsevely Tibi feleségével és szakcsevely Tibivel.

– Hogy mondtad?

– Egy szót sem szóltam.

– Öltözhetszél te is. Ugye nem a szürke nyakkendőt veszed?

Hanem a bordót. Tükör nélkül, a kalapács forgatásához már ügyetlen, de nyakkendőkötéshez kitűnően alkalmas manipulátor segítségével. Automatikusan. S most vessünk mégis egy pillantást a szekrényajtó belsejébe szerelt széles tükörbe – a szélesség kielégítő, ennél nagyobb terjedelmű tükör még egy bővelkedő körben is bűnös pazarlás. Így. Elég tétetett annak a tételnek, hogy mindenki majdnem olyan akar lenni, mint a többi. Ez a „majdnem” az, ami egyéniséggé tesz. Na gyerünk!

– Én nem is tudom, mért járunk mi össze a Tibiékkel – ez Márta-egy hangja. Miért? Azért, mert kellemesebb másokat ünni, mint önmagunkat.

– Na hallod!

Két csodálkozó-szemrehányó szempár. Ja igen, úgy látszik, hangerősen gondolkozott, csak nem vette észre. Gondolkozni pedig csak némán szabad, a beszéd másra való, s a dolgokat észre kell venni. Észre, nemcsak szemre.

Mehetünk?

Hattól kilencig úgy érezte magát, mintha gyermekkorra legkedvesebb játékszerének, a golyósvárnak golyója volna. Futott a kiszabott pályán, jobbra, vagy balra fordult, átfutott a hídon, ha le volt eresztve, ha pedik fel volt húzva, meglökte a csengőt, belepottyant a lyukba, továbbgördült a szűk folyosón, előírás szerinti útvonalon bolyongott, de végül a vár kazamatarendszerének valamelyik nyílásán át – mint annakidején a golyó – a várakokban kötött ki. A vége mindig ez.

Csendes volt, mosolygós, helyeslő, ha kellett, fejcsóváló, ha erre volt szükség. Még udvarolt is a kissé petyhüdt Tibinének. Tibi ugyanazt tette a Mártákkal kapcsolatban. Tibi arca egész este vendégszerető volt, csak egyszer felhőzte be műaggodalom.

– Van itthon még ital, szívem?

Volt. Hogyne lett volna.

Izsákból a látogatás ideje alatt egyetlen értelmes mondat fakadt, de annak is csak a végére figyeltek fel a többiek. Tibi valami üzemi ügyről kérdezte, és ő megundorodott attól, hogy olyan választ adjon, amit úgyis pontosan tud a kérdező.

– Öregem, én sem alanya, sem állítmánya nem vagyok annak a hosszú és bonyolult mondatnak, ami egyszer, az időben elkezdődött, és még ma is tart. Én legfeljebb egy kötőszó vagyok. . .

– Már megbocsáss!

– Mondom: legfeljebb kötőszó vagyok a többi mondatrész között. Kötőszó azonban sokféle van. Ha jól emlékszem van kapcsolt, ellentétes, választó, következtető és magyarázó.

– Hm, – mondta Tibi rövid töprengés után. Tibiné szóltanul rágyújtott. A Márták hallgattak. És Izsák észrevette, hogy értelmesen hallgatnak. Különösen Márta-kettő. Mégis többet érne, mint az anyja? Hazudik a doboz oldalán egyre kisebbedő képsor? De persze kár volt, kár volt ezért a mondatért, mert a tyúk-eszű Tibiné bizonyára így értelmezi: ez az Izsák mérlegképes könyvelő, csoportvezető, valaki a vállalatnál. Mi a csudát tudhatott meg, hogy ilyen óvatosan elhárító?

Elhárító a fenét! Éppen ellenkezőleg. Túlságosan sokat mondott, hangosan gondolkodott. A Márták fel is figyeltek rá, a keservit! Pedig először is önmagával kellene tisztázni, végiggondolni. Az egészet. Igazán ideje alaposan megismerni azt, amibe beleszülték, belenevelték, ahol sínre tették. Ezt a világot. Ahol ősei éltek, ahol ő él, és ahol Márta-kettő. . . Nem, Márta-kettőre nem várhat, az még csak sejti, de nem tudja a vízszintes és függőleges rudakból összehegesztett rácsot. Sokkal többet persze ő sem tud, az elején kell kezdeni, dobozról-dobozra haladva. Hogy megtörhesse a bűvös sorozatot, amiben pedig becsülik, elismerik. Talán még szeretik is. Szeretik? Megfér a fogalmi gondolkozás az érzelmekkel?

Izsák otthon, az ágyban, elsírta magát az alatt a néhány másodperc alatt, amíg Márta-egy felkelt, kisetett, s aggódó képpel egy pohár vizet és egy nyugtató-tablettát hozott neki a sok közül. Úgy érezte, hogy megőrjíti az asszony jósága; orrát törölgetve nátháról, fárasztó napról motyogott, végül nagyon csendesen azt mondta, hogy „köszönöm”. De lehet, hogy ezt már csak gondolta.

Ezerkilencszázhatvankilenc február tizenötödike volt, szombat, Kolos napja, este fél tizenegy; Márta-kettő a másik szobában a Made in Hungary-t hallgatta zsebrádióján.

Miféle világ ez?

Miféle világ ez?

**Elveszi agyunktól a mámorhoz való jogot is,
s mit ad érte cserébe?**

**Ezt a patriarchális tunyaságot,
hüszkén, hogy senki sincs becsapva egészen.
De az idegek már többet akarnak,
a kicsinyesség kárpitja mögött
nyüglődnek a nemlétező falak.**

**Elsorvadok a gyönyörű reggeleken,
az őszi szőlőhegy alatt,
a fájdalom
fegyelmem jókedvéből kiüvölt.
Értelmes arccal hajlok
a hiábavalóságok pora fölé,
s nem akarom tudni, mi tölti be napjaimat,
mint a bolond, dominókat tologatva
megszállottként robotol,
komolyan nézek a tükörbe,
háttha nem röhögöm, s nem bőgöm el magamat.**

**Bérem én is a legkevesebbel?
Nyugtadjon a ház, meleget a radiátor,
ölelést a hitvesi ágy?
Az elhagyatottság gyengeségemre rátalált.
Védenek tőle a tányérok, az ingek,
a fölmosni való folyosók,
ez a szűkrezabott, piszkolódó világ,
ezek a hitvány barikádok
szívem egy rúgására leomolnának,
ha nem éppen védelemül állnának körülöttem.**

**Bennük is ott a sivárság,
de a szükségtelen élet féjelme
messzebbre marad, ha elhitem,
hogy kezemmel kell fönttartani azt,
aminek értelme alig van.**

HABARCS-

keverő

**lányok
üveg pofájú
paloták karcsú
traverzei alatt**

**Vállukon
mérleg szárnya
a rúd
Színvállásunk
mázás tányérjával**

**Köröttük
sunyi
férfivágy kaptat
pénzszagú szerelmek
után**

**S ők
előttük sután
ruháról beszélnek
szépről
meg olcsó buliról**

**És felhorkan
a taknyos gimnazista
ha vonaton
melléje ülnek**

**És fülükben
mint tüzes ón kotyog
hazafelé
a jólápoltt hölgy
szigorú helyeslése**

**mit nem árulhatnak el
a szappanszagú
esték óráiban**

Fejfa

(BALASSI BÁLINT EMLÉKEZETÉRE)

Levelek hullása,
mindenek múlása
bónatnak rabulejt;
kedvesed méz szava,
leomló éj-haja
elhagy majd, elfelejt.

Végtelen időkben,
ködlepett mezőkben
csak magad rejtheted;
nem is lesz semmi más,
csak ráró szárnyalás
elszálló életed.

HARGITTAY ATTILA

Passió

Világtalan lett az ég,
sötétedik a sötét.
Az angyalok vacsorához
ülnek, az Úr asztalához,

a hold kerek cipóját
megszelik, elmajszolják,
s ha meghagyják felében,
az fehérlik fönn az égen.

Koldus – ha lába volna –,
tejúton gyalogolna
összeszedni a megmaradt,
holdból morzsált csillagokat.

Figyelem lépteitek

Beáztam magam közéték
a melegbe csöndbe
figyelem lépteitek
és szavatok
hasonló koppanását
várok
és nesztelen növekszem
furcsa szomorú
áttetsző kristályá

Álmos nagy szemét a madár...

Álmos nagy szemét a madár lecsukja
Óriás tüzes szívét a nap elhamvasztja.

Felhők ülnek csupasz ágakon, szemük pára, szavuk
halálom
Madarak hullnak, jaj, a fákról
Lefagy a mosoly az emberi szájról.

Félek, sűgom a szélnek
Nem ment más meg, mint az ének

Féltelek téged jaj az elmúlástól
Vágtató idő arany himporától

Mig meztelenséged fényében élek
Egyre csak remélek, mindig remélek

Egyszer lehull majd rólam csillag-palástod
S egyedül kell magam újra megtalálnom

Fényt kell szülnöm,
Sötétet oszlatnom

Meleget kell adnom
Havat olvasztanom

Kapaszkodom hát az emberek szavába
Kezeikbe, szívárvány-ingük ujjába

Kegyetlenek

|KEDVES| GYURKAI

Ha az ember annyira megrokkant, hogy kin minden lépés, minden mozdulat, minek akkor tovább élni?

Mottónak is nevezhetném búcsúlevelemnek ezt az első mondatát. Tegnap fogalmaztam meg magamnak, amikor megkaptam az utolsó könnyötelen taszítást. Úgy érzem, világosan kifejezi mostani állapotomat. Még azzal egészíteném ki, hogy kiterjedt rokonságnak gyöngébb felfogású tagjai számára is egészen félreérthetetlen legyen; engem belül nyomorítottak el a komizság és az önző szeretet kegyetlen ütései, hogy már semmit sem tudok várni az emberektől, ezért ítéltem magam halálra.

Tudom, megdöbbenés elhatározásomon, és nem akarják majd elhinni a korigálhatatlan tényt anyám, testvéreim, sógoraim, sógornőim és kollégáim, volt férjem és barátaim sem, meg kell majd ismételned a hírt, hogy igen, a kis Micó, a szelíd, a jámbor, a mindenki terrorjának behódoló Micó szó nélkül lelépett, s annyira megkeményedett, hogy már érzelmes, sokat sejtető búcsúzkodásra sem volt szüksége, egyszerűen csak elkészítette a leltárt, az kiegyenlíthetetlen mínuszt mutatott, tehát befejezte.

És csakis azért nem lépek le teljesen szó nélkül, ezt a búcsúlevelet azért írom meg, és remélem, lesz erőm a tények részletesebb előadására is, hogy mindenki megértse: többek gyanúja, csalhatatlan diagnózisa, káröröme ellenére sem vagyok elmebeteg, még idegbeteg sem, már nem vagyok alkoholistá és narkomániás sem, s pontosan azért kellett ezt a megoldást választanom, nehogy még egyszer és menthetetlenül visszazuhanjak, nem is pillanatnyi elmezavar eredménye lesz öngyilkosságom, hanem megfontolt végiggondolásé. Tegnap, amikor elhatároztam, nincs más megoldásom, be kell fejeznem, úgy számítottam, négy-öt napra lesz szükség, hogy kissé könnyelműen csinált adósságaimat kifizessem, hogy minden ügyemet elrendezzem, kivéve a hullaeltakarítás tortúráját. Legszívesebben ettől is megkíméltelek volna, gondolkodtam is a módzatokon, hogyan tűnhetnék el nyomtalanul, de csak olvasmányélmények és romantikus megoldások jutottak eszembe, mindegyiket elvettem. Ezért hát ne nehezteljenek rám, ha egy-két rendőrségi kihallgatásra beidéznek, de ha az első alkalommal megmutatod búcsúlevelemet a rendőrsztrnek, azt hiszem, megkímélnék a további zaklatástól. Marad tehát csupán eltakarításom megrendelése a temetkezési vállalatnál, az SzTK-tól járó nyolcszáz forint elég lesz rá, ezt te egyedül elintézed, így csak téged terhellek. Te pedig kibírod, mert erős ember vagy, a mások felett zsarnokoskodók típusának irigylésre méltó példánya.

Az az utolsó kívánságom, hogy az elkerülhetetlen boncolás után minden temetési szertartás nélkül szállítsanak Debrecenbe, a krematóriumban hamvasztanak el, és megtiltom, hogy maradványaimat urnába visszakérjétek. Az életben egyszer, most utoljára, maradéktalanul érvényesüljön az én akaratom. Eddig úgylis mindig az történt velem, körülöttem, amit ti akartatok, ti, akik rövidebb, hosszabb ideig szerettetek, vagy érzésetek szerint mindvégig szerettetek, s ennek jogán uralkodtatok rajtam.

A megszólításban a „kedves” kihúzásáért sem kell haragudnotok, utólag törlöttem ezt a kiszikkadt, konvencionális szót. Először azért, mert mindig utáltam a formális beidegződéseket, csak erőm nem volt fellázadni ellenük, most ehhez is van erőm, másodszer azért, mert tegnap óta azt is tisztán megfogalmaztam: te, a testvérbátyám is ott állsz a kegyetlenek sorában, okik miatt idejuttattam. Vagyis hazudnék, ha olyasmit akarnék veled elhitetni, hogy érzelmeim irányodban ma is ugyanazok, mint voltak kislánykoromban, amikor olyan bolondos, túláradó szeretettel, büszkeséggel csüngtem rajtad, a vidéki szegény tanító eminens gimnazista, majd egyetemista fián, aztán az aranygyűrűvel diplomázó építészmérnökön.

Mert nagyon jól megismertelek, s tudom, nekem, az orvosnak különösen nem hinnéd el, hogy tiszta fejjel szántam el magam erre a lépésre, szükségtelennek éreztem, hogy tettem legfőbb indítékoit, motívumait rögzítsem ebben a füzetben. Azt hiszem, azért annyira nem leszek részletező, hogy amit feltétlenül el kell mondanom, bele ne férne.

Talán magamnak is szükségem van még arra, hogy elhatározásomat visszavonhatatlanul megerősítsem, még inkább meg kell írnom ezt a búcsúlevelet azért, hogy mindannyian megtudjátok: én magam csak kis mértékben vagyok oka halálomnak, a nagyobb részt a ti számlátokra írom. Nem kisebbitem saját gyöngeségeim, ostoba lépéseim következményeit, de azt akarom, hogy ti is megértsétek miiben vétettetek ellenem, ki, mivel volt hozzám kegyetlen. Igenis, azt akarom, hogy lelkiismeretetekben, tudatotokban ott maradjak mindvégig, kitörölhetetlenül. És ezt nem érzem olyanfajta zsaroló, kicsinyes bosszúállásnak, ami az öngyilkosságok nem kis hányadát motiválja. Csupán annak a meggyőződésemmek az eredménye, hogy minden embernek vállalnia kell a felelősséget tetteiért.

A halálraitéitnek joga van az utolsó kívánsághoz, ahhoz is, hogy meggyőzjon egy papnak, így próbáljon könnyíteni rettenetes helyzetén. Nekem is jogom van ehhez az utolsó gyónáshoz, a búcsúlevelek teljes őszinteségéhez. Az élő ember még minden kimondott szavát visszavonhatja, megváltoztathatja; csakis a halál teheti szavainkat és tetteinket véglegesen befejezettá, teljes értékűvé.

Fél éve, hogy az ivást abbahagytam, a narkomániából is sikerült kilábalnom, s hogy mégis idejuttattam, szinte már magam is sorsszerűnek érzem. Megpróbálok rövid lenni, csak a lényegeset elmondani, ami elhatározásom megértéséhez szükséges.

DR. RÓBERT KÁLMÁN, KÓRHÁZIGAZGATÓ

Szerepének elviselhetetlenebb hatása miatt Aliról kellene beszélnem először, dr. Ságodi Alajosról, kollégámról és utolsó szeretőmről, azért kezdem mégis a dirivel, mert így kevesebbet kell majd magyaráznom Ali övön aluli, kivédhetetlen útéseiről.

Az idegostály főorvosa, akinél utoljára voltam kéthónapos kezelésen, ajánlotta elválásunkkor, keressem meg Róbert Kálmán igazgató főorvost. Még ajánló levelet is írt hozzá, megmutatta, igazán meghatóan jóakarátú volt az öreg, kár, hogy életemben ritkán találkoztam hasonlókkal.

Délután hagytam el az idegostályt, az az este arra volt jó, hogy körülnézsek lakásomban, hozzászokjak a gondolathoz; ezután minden másképpen lesz, vége a gyöngye órák által meghozott ivásnak, a gyógyszerekkel való narkotizálásnak, önkábításnak, mindezek gyámolítása nélkül fogom elviselni az életet, úgy, amilyen, mint elviseli annyi millió. Senkinek sem telefonáltam, még neked és mamának sem, mert nem kívántam terhes, agyonnyomorító szeretetetek szavait hallgatni. Attól pláne irtóztam, hogy akárcsak ti is odarohanjatok, körülüldögéljétek, és ezer tanáccsal kísérleljétek meg ismét helyettem eligazítani az én életemet. Nem, ebből elegendem van, gondoltam, ezennel ezt is befejezzük, leszámolok despotáimmal is, akik a családi szeretet és a szexualitás cégére alatt önzően eluralkodtak rajtam. Kétszer megszólalt a telefonom, én azonban nem vettem fel, nem hittem volna, hogy idegeimet úgy megedzette a jó öreg prof; az első negyvenig, a második huszonhétig csöngetett. Mozdulatlanul és valami biztató, nagy nyugalommal csak néztem a csörömpölő készüléket, meg sem rezentem. Szinte örültem a nem várt próbatételnek, jó előjelnek éreztem a másnapi újrakezdéshez.

Reggel nyolckor ott ültem Róbert igazgató ajtaja előtt. Fél kilencre érkezett meg Róbert, behívott, bemutatkoztam, és minden magyarázat nélkül átadtam neki az öreg levelét. Kétszer is elolvashatta, mert szokatlanul sokáig beletemetkezett a rövid levélbe, aztán letette maga elé, majd egy székre mutatott.

– Foglaljon helyet, kolléganő! – Zsíros szemhéjakkal körülpárnázott nagy, életveg szemével kíváncsian mustrálgatott. – Tehát állást keres, és szívesen jönne hozzánk?

– Igen, igazgató úr.

– Mondana valamit magáról... Már a praxisára gondolok!

– Huszonháromeves koromban végeztem, summa cum laude m.ő.sítéssel...!

– Igazán?... Hát az aranygyűrűt miért nem volt szívük megítélni magának?

– Utolsó évben marxizmusból nem kaptam meg a jelest.

– Bosszantó! Engem nagyon bosszantott volna!

– Nekem is fáj, de az volt az első leckém az emberek szűkkeblűségéből, lelketlenségéből... Ha megengedi, igazgató úr, a teljes őszinteséget.

– Tessék, tessék csak, természetesen!

– Köszönöm, mostani helyzetemben szükségem van arra, hogy megértsen.

– Tehát nagyobb megrázkódtatás nélkül túltette magát ezen a szépség-hibán?!

– Annál is inkább, mert egyetem után rögtön a klinikára kerültem, a belosztályra, ahol medikus koromban is gyakornoskodtam. Udvaros tanár úr vett maga mellé, aki az egyetemen diagnosztikát adott elő.

– Kitüntető bizalom; nyilván szerette magát!

– Igen, megéreztem, hogy bízik bennem... Huszonhatéves koromban tanársegéd voltam. Ennek éppen tizenkét esztendeje. Nem kívánom elmesélni a tizenkét évet, csupán annyit tudnia kell rólam... Hogy emberileg súlyos csalódások... megrázkódtatások értek...

– Tehát nem kollegiális ismeretség fűzi Kurtág tanár úrhoz, hanem a páciense volt?

– Igen, két hónapig feküdtem az idegosztályon.

– Értem, folytassa, kérem.

– Az első megrázkódtatásokat még kihevertem, de aztán jött a többi: szükségem volt valami narkózisra, kábításra... Először ott volt kéznél a konyak, pálinkák, hiszen tudja, társaságban ez manapság divatos sikk és póz, én csak rendszeresen kezdtem velük élni... Idegeim egyre jobban megkoptak, aludni már csak altatóval tudtam, az egész napot elviselni csak nyugtatókkal és doppingolókkal, ha lassan emeltem is a dózist, észre sem vettem, és már narkomániás voltam...

– Sajnálom, igazán kár – mondta. Nagyon együttérzően tudott beszélni, de arcán változatlanul az első perc érdeklődését láttam, semmi meghátrálást, elutasítást, folytattam tehát.

– Utoljára számot kellett vetnem, hová jutok, ha nem tudok megállni... Már nem volt állandó státuszom sem, hónapok óta csak helyettesítést kaptam, egyik körzetből a másikba küldtek, mindig oda, ahol betegség, halál, szabadságolás miatt átmeneti üresedés volt... Látnom kellett, ha nem tudok megállni, nemcsak emberi, de orvosi pályám is rövid idő alatt zátonyra fut... Akkor kerestem meg Kurtág professzor urat, és kértem, vegyen fel az osztályára.

– És elég volt ehhez két hónap?

– Mindketten úgy éreztük, igen. Rendbe jöttem.

– És máris munkába kíván lépni?

– Nagyon szeretnék, ha lehetne... Szükségem van arra, hogy elfoglaljam magam. Egyedül élek, számomra a munka az alapbázis... És mindezt azért mondtam el önnek, hogy tölem tudja, és ne másoktól kelljen esetleg meghallania. Tudom, kérdés nélkül is magunk között marad...!

– Természetesen, kedves kolléganő, hová gondol!... Igen, várjon csak! A III-as belosztályon van egy helyünk, keresse Rudas főorvost. Menjen csak nyugodtan, majd én áttelefonálok neki... Kívánom, hogy jól érezze magát nálunk!

– Köszönöm, nagyon hálás vagyok!

– Ugyan, kedves kis... hogy is hívják?

– Dr. Molnár Mária.

Kedélyesen elnevette magát.

– Csak nem azt akarja mondani, hogy ilyen érdekes szépségű nő még hajdon?

– Nem. Hét éve elvált asszony vagyok, de nem kívántam használni volt férjem nevét.

– Értem, értem. – Felállt, kezét nyújtott, de ebben már benne volt az átlagos férfiak himmozdulata is, az első óvatos közeledés. – Hát akkor sok szerencsét kívánok, kedves Mára! Majd beajánlom Rudas főorvosnak!

Megfeledkeztem a kézfogásban felbukkanó első kísértésről, a hirtelen nagyon jóindulatúvá lágylult hangsúlyról, igazán megnyugodva hagytam el az igazgató szobáját. Alig zártam be az ajtót, meghallottam, hogy felveszi a telefonkagylót, és tárcsáz. Soha nem hallgatóztam még, de akkor megérezttem, el kell követnem ezt a vétket is. És a következőket hallhattam: „Karsci?... Most küldtem hozzád egy koleginát... Igen, jó ajánlólevéllel érkezett, summa cum laude-

val végzett... Nem, nem most, tizenöt évvel ezelőtt, de azért még ma is megjárja, majd meglátod... Fogadjátok szívesen... Ja, és még valamit: a Hydrocodint tartásatok elzárva... Szervusz!"

Mintha letaglózta volna, úgy álltam ott, mozdulni is alig bírtam. Pedig mielőbb el kellett tűnnöm onnan. Lábujjhegyen lopakodtam ki az épületből, a kórház kertjében leültem egy padra, rágyújtottam, bevettem egy seduxerit, mert éreztem, gyógyszer nélkül képtelen lennék úrrá lenni felháborodásomon. Pedig én a történetek ellenére is jelentkezni akartam Rudas főarvosnál, már csak dacból is, hogy megmutassam, az ilyen ostoba és pletykás vénasszony-lelkű emberek sem képesek ezután visszalökni oda, ahonnan partra kapaszkodtam.

Rudas szívélyesen, de már könnyen fölfedezhető gyanakvással fogadott, azonnal besorolt az osztályára. Nem törődtem sem az ő örökké kíváncsian fürkésző tekintetével, sem a kollégákkal, mert persze hogy ők is megtudták mindent, azután az ápolónők is. Hihetetlen, milyen kicsinyes, olcsó kis figurák tudnak lenni az emberek, ha mások rovására kárörvendhetnek, pletykálkodhatnak. Mindezt jól láttam, én azonban nem reagáltam semmire, elengedtem fülem mellett a kétértelmű megjegyzéseket. Dolgoztam, elvállaltam minden pótügyeletet, mert tudatosan merültem bele a munkába.

Társaságba sem mentem hetekig, mert tudtam, hogy a magamhoz hasonló állású embereknek, ha összejönnek, egyik fő programjuk az ivás. Inni pedig többé nem akartam.

Bármennyit dolgoztam is, bármennyire igyekeztem is, néhány hét után tudomásul kellett vennem, hogy nem fogadtak be igazán, hogy rajtam látják a régi bélyegeket, s hogy mindezért ki-ki a maga módján, de elítél, lekezel, nem tart egyenrangúnak. Még ezt is elviseltem volna, mert hittem abban, hogy lesz elég erőm tovább dolgozni. Láttam, bizonyítani már csak a munkámmal tudok. Ha nem volt elég pár hét, majd néhány hónap megváltoztatja a rólam kialakított véleményét.

És hiszem, sikerült volna véglegesen lábra állnom, ha nem jön közbe Ali, egyik kollégám a III-as belről.

ALI

Rudas főorvoson és rajtam kívül még két kolléganő és két kolléga dolgozott az osztályon. Négy hétig Ali semmiben sem különbözött a többiektől, s éppen úgy nem törődtem vele én sem, arra sem tudtam reagálni, hogy kimondottan jóképű, férfias jelenség, nemrég elvált, és korban is hozzám illő, az odakerülésem előtti napokban ünnepelte negyvenedik születésnapját az osztály, a nagy ivászat még mindig téma volt közöttük. Tudomásul vettem, hogy engem nem kívánnak bevenni közös beszélgetéseikbe sem, ha túl voltak a napi kezelésen, viziten, mind behúzódtak az ügyeletes orvosiba, és folyt a duma, vita politikáról, irodalomról, filmről. Szidták Kovács Andrászt, mert szerintük pózol, egykaptafara gyártja filmjeit, és megtárgyalták a színészpletykákat is, ki kivel, mikor és hogyan. A napi szolgálat leteltéig, három óráig már csak akkor mozdultak ki, ha valamelyiküket beteghez hívta a nővér, vagy valamilyen értekezlet volt.

Az első napokban tudomásul vettem, hogy feszélyezem jól összehajmolt társaságukat, és mert egyébként sem szerettem az ilyen l'art pour l'art vitákat, ami maga is mulatságos pózolás, minden időmet a rám bízott két kórteremben

töltöttem. Én adtam be az injekciókat, meghallgattam a betegek minden panaszát, az pedig ömlött belőlük véget nem érően, amikor látták, hogy nekem mindent elmondhatnak. És legtöbb kérésük nem is betegségükkel volt kapcsolatos, hanem családi, lakás, elhelyezkedési problémáikhoz kértek tanácsot, segítséget. Amit lehetett, megpróbáltam az osztályról vagy otthonról elintézni, telefonon, de sok délutánomat töltöttem azzal, hogy betegeim ügyében jártam a hivatalokat, kilincseltem és veszekedtem a sokszor korlátolt, merev ügyintézőkkel.

Négy hete voltam az osztályon, amikor egy nap, a főorvosi vizit közben, amikor alorvosok, segédorvosok egy csapatban kísértük Rudast, mellémszegődött dr. Ságodi kollégám, és halkán odasúgta:

- Mondták már, milyen jól áll magának ez a frizura?
- Ránéztem, gúnyolódik-e, de nem találtam ennek áruló jelét.
- Mondták – feleltem aztán. – Csak kicsit régebben.
- Pedig ezt én most is felelősséggel megerősíthetem!

Gyakran megtörtént, hogy bent maradtam három után is, ha szükségét láttam, aznap azonban éppen egyik betegem ügyében akartam elmenni a fővárosi tanácshoz, és igyekeztem, hogy még fogadási időben odaérjek. Amikor kiléptem az épületből, egy kis piros Fiat 850-es kanyarodott mellém, megállt a járdaszegélynél. Nem tudtam addig, melyik kollégámé; Alié volt. Kinyitotta az ajtót, és azt mondta:

- Jöjjön, Mara, elviszem egy darabon!
- A fővárosi tanácshoz megyek, van buszbérletem, nem akarok terhére lenni!
- Üljön csak be, miért lenne terhemre?

Nem ellenkeztem tovább, arra gondoltam, negyedórát is nyerhetek, ha valóban elvinne. Útközben keveset beszélgettünk, bár ő mindent elkövetett, hogy tartózkodásomat feloldja. A tanácsház bejáratánál kiszálltam.

- Köszönöm, hogy elhozott! Viszontlátásra!

Megszorította a kezemet, és mosolygott. Nem láttam még azt az asszonybűvölő mosolyát, észre kellett vennem. Egy pillanatig zavartan rajtafeledektem a szemem, aztán kicsit bosszankodva zavarom miatt, bementem az épületbe. Talán félóráig is eltartott, amíg az illetékeshez bejutottam, előadtam betegem kérését, s ígéretet kaptam, soron kívül megvizsgálják a tűrhetetlennek mondott lakáshelyzetet.

Ali a bejáratnál várt, elmentem volna mellette, ha meg nem szólít, annyira nem is gondoltam rá, hogy megvárhat.

- Mi a délutáni programja? – kérdezte ismét igéző mosolyával.
- Hazamegyek és olvasok. Mindig több az olvasnivalóm, mint az időm.
- Most éppen mit olvas?
- Truman Capote Hidegvérrel című regényét.
- Igen, mondják, nagy könyv, el kell olvasni.
- Sajnos, én is csak későn jutottam hozzá, a Központi Antikváriumban találtam rá.

– És ha most javasolnék valamit?... Pontosan négy óra: mikor járt utoljára Visegrádon?

- Tavalý... vagy tavalyelőtt? Nem is tudom... Szóval nem régen.

– Akkor ajánlok mást: Hármashatárhegy, isteni kilátás, aztán pompós vacsora, remek konyhájuk van... Indulhatunk?

– Csak így? Fel sem vagyok öltözve rendesen!

– Érdekes; nekem meg határozottan az az érzésem, attól kezdve, hogy megjelent köztünk, minden ruhadarabját izléssel válogatja ki, és alig lehetne elképzelni csinosabb és divatosabb összehasonlítást... Ha csak ez zavarna, ettől indulhatunk, nekem így is maga lesz a legszebb nő!

Bekapcsolta a motort, indított, én meg kíváncsian, hosszan tanulmányoztam az arcát, gesztusait. Egészen a volánra kellett koncentrálnia, nem könnyű a délutáni csúcsforgalomban eljutni a Lánchidra, oldalról mégis rámpillantott.

– Most azt hiszi, valami rutinbókot hallott?... Akkor maga még nem tudja rólam, mennyire megválogatom kinek és mit mondok.

– Nem hiszek semmi effélét.

– Azt szeretném, ha mindent elhinne nekem.

– Csak ma?

– Úgy értem, hogy mostantól... Ha nem vette volna észre, már két hete közelítek magához, és alig vártam a mai alkalmat!

Kellemes orgánuma volt, megnyugtató, az egész szituáció hízelgő, miért tagadnám, nagyon jól esett minden, s kezdtem átadni magam a következő óráknak, amilyenekben akkor már hónapok óta, Zolo durva szakítása óta, nem volt részem. Azt hiszem, teljesen érthető helyzet: jólesett egy kulturált férfi társasága, a gyorsan gördülékennyé váló beszélgetés, a száguldás, amint kijutottunk a Hármashatárhegyre felvezető útra, s onnan már a táj látványa is.

Nem mentünk be rögtön az étterembe, vacsorához még korán lett volna. Felsétáltunk a hegytetőre, isteni volt a nyárvége odafent, és a város, a Duna, a levegő. És eszembe jutott, Pistával voltam ott utoljára, nem sokkal azelőtt, hogy beadtam a válókeresetet. Az én kívánságom volt, beszélni akartam még vele valami más környezetben, mint a sok cívódást megért lakásunk.

Némán gyönyörködtem a nagyváros látványában. Elsőéves medikus korom óta imádtam ezt a várost, ha csak tehettem, felsétáltam a várba, a Gellérthegyre, János-hegyre, hogy lássam.

Ali már a második cigaretára gyújtott rá, mintha ideges lett volna. Kínált engem is, de hónapok óta ezt is elhagytam. Aztán odajött, szorosan mellém állt, majd néhány pillanat múlva vállamra tette a kezét, magához ölelt. Megbízsergetem az erős férfikar ölelésétől, nem ellenkeztem, inkább hozzásimultam. Nem szégyellem: asszony vagyok, szeretetre éhes, a szeretetért sokra, talán mindenre képes, a férfink ezért tudtak fölöttem olyan sikerrel uralkodni.

Így maradtunk egy percig, tíz percig, már nem érzékelttem az időt, akkor Ali gyöngéden fölemelte a fejem, és meg akart csókolni. Szájára tettem mutatóujjamat, s azt mondtam:

– Ezzel várjunk még.

– Miért? És meddig?

– Még egy kicsit... Mindennek be kell érnie, hagyjunk rá időt.

Arcán parányi ingerültséget fedeztem fel.

– Bennem már minden megérettl...

– Akkor már csak arra kell kis idő, hogy én is megérjek rá – mondtam.

Belekaroltam és elindultam lefelé.

Ali megrendelte a vacsorát, majd azt kérdezte:

- És mit iszunk?
- Magának vezetnie kell. én pedig nem iszom szeszes italt.
- Ne ugrasson, Mara; hogyhogy nem iszik semmit? Mióta?
- Három hónapja.
- Tehát azelőtt mégiscsak ivott?
- Többet is a kelleténél, ezért nem iszom most.
- Ez valami fogadalom?
- Csak józan számvetés.
- De vannak dolgok, amiket nem lehet józan fejjel csinálni! Jó ital nélkül!
- Például?

Meghozták a vacsorát, a pincér ügyesen elénk tálalta, aztán tapintatosan hátrább vonult.

- Például mit nem tudna teljesen józanul csinálni?
- Például én ma este istenien érzem magam, és szeretném meginni magával a pertut! Úgyis, mint egy tehetséges kollégával, úgyis, mint!...
- Kitűnően megfelel erre a célra a Coca-cola is!... Nyugodtan megrendelheti.

Játékosan könnyörögni kezdett.

- Aranyos kis Mara, csak egy pinduri háromsféldecis hárslevelűt!... Vagy nem szereti a jó bort?

- Szerettem, de most már csak Coca-colát vagy gyümölcslevet iszom.

Megkaptuk a Coca-colát, megittuk a pertut, a beszélgetés ettől kezdve még fesztelenebb lett. Ali imponálóan szellemes társalkodó volt, sok mindenben tájékozott, bármi került is elő, mindenről volt egyéni véleménye.

Mind a ketten elteltünk a vacsorával, a zenével. Amikor beültünk a kocsiba, szembefordított magával.

- Itt van már az ideje, hogy megcsókoljalak?

- Most már igen.

Éreztem, hogy a testem pillanatok alatt áttüzesedik, hogy felkap a szédítő röppülés, amit a szeretkezésekben néha sikerült megkapnom. Ali minden ízével, melyet megkóstoltott velem, egyre jobban belélfészkelte magát. Jó volt a csókja is, a szája illata, nyelvének erős, érzéki játéka, és kezének értő végigbarangolása kihevült testemen. Mert ebben is mértéktartó volt, ezért lettem én odaadóbb. És amikor végre megindította a motort, s megkérdezte, most hová, azt feleltem:

- Hozzám... Majd meglátod, milyen isteni kávét főzök!

- Azt én máris tudom, milyen isteni minden, ami hozzád tartozik, amit tőled kaphatok!

Hazafelé keveset beszéltünk, talán mind a ketten arra gondoltunk, ami otthon ránk vár. Éppen csak körülpillantott a lakásban, aztán nekem esett a csókjaival, felnyalóbolt magához, mintha nem is érezné súlyomat, én meg körülfontam kezemmel, lábammal a nyakát, a vállát. Aztán lassan megindult az ágyam felé, és ráborultunk. Még a ruhánkat sem volt erőnk ledobálni magunkról, úgy vetettük magunkat egymásnak, és én hosszú idő után megint elduruzoltam, elkiabáltam, elénekeltem a szerelem zsoltárait, ahogyan húsz esztendőszexuális életemben alig néhányszor tettem. Ali ettől mintha megőrült volna, nem tudott

betelni velem, nem akarta abbahagyni, pedig a ruha már ronggyá gyűrődött rajtunk, és úsztunk a verejékben.

Végre elengedett, akkor levetkőzött, erős tenyerével végigsimitotta széles mellkasát, izmos combját, aztán engem paskolt végig, hogy felfrissítsen, mert én még mindig féláljultan feküdtem.

– Te... te boszorkányok lánya! Te mesterboszorkány! – mondogatta, miközben leszedte a ruhámat, és tenyerével, öklével dögönyözte izzadságtól fénylő testemet. – Sose gondoltam volna, hogy ez józanul is ilyen isteni!

– Csakis józanul lehet ilyen!... Ha bepiál az ember, az egészen más, valahogyan ködös... fátyolos az egész!... Mert úgy éppen az elbóduló agyunk nem képes részt venni benne, érzékelése ezért hiányos.

Attól a naptól minden esténket így töltöttük, visszatérték rég elvesztett bizakodásaim. Boldog voltam, hogy újra találtam valakit, akiben megkapaszkodhatom, aki olyan teljességgel kielégít, s akit én is maradéktalanul ki tudok elégíteni mindenben.

Annyira átadtam magam ennek a hirtelen rámrontó szerelemnek, hogy szinte megvakultam, semmit sem vettem észre abból, amit pedig meg kellett volna látnom. Azt sem, hogy Ali alig egy hét alatt eltelt velem, és már nem akarta minden estéjét velem tölteni, hogy megszaporodtak a kifogások, a távolmaradások, pletykákat sem hallottam meg.

Egy este, amikor ismét egyedül voltam otthon, és Ali-t vártam, megszólalt a telefonom; a másik kollégám felesége hívott fel. Már találkoztunk társaságban, velem egykorú, rokonszenves tanárnő volt. Randevút kért tőlem, azonnal. Egy közeli presszóban találkoztunk. Láttam, milyen nehezen tudja elkezdni, biztatni. A kollégák furcsa mosolyát sem vettem észre, az osztályon rólam naponta tárgyalt kellett.

– Amiért vállalkoztam erre a kínos szerepre... – mondta – mert látom, senki sem akarja neked megmondani...

– Mit kellene nekem megmondani?

– Hogy Ali nem azért kezdett ki veled, mert szeret...

Hülye képet vághattam.

– Hanem?... Hiszen!...

– Csak játékból... Fogadásból.

– Fogadásból?

– Igen, fogadott Jászberényi doktorral, hogy bármilyen magadnak való, félrehúzódó vagy is, azért az első alkalommal lefektet... ha ő akarja.

Kis hija, hogy el nem bógtem magam.

– Azért határoztam el, hogy szólok neked, mielőtt egészen átadnád magad ennek a kapcsolatnak... Mielőtt beleszeretnél ebbe az emberbe... Mert Ali nem ismeri az állhatatosságot, néhány hét, pár hónap alatt a legtökéletesebb nőt is megúnja, és odébbáll.

– És mi volt a fogadás tétje, tudod?

– Öt üveg gin.

Fizettem, egy szót sem tudtam volna tovább beszélni vele. Mentegetődzött, de én nevetlenül otthagytam. Hazafelé betértem egy édességboltba, vettem egy üveg gint, otthon felbontottam, és inni kezdtem.

Mire Ali megérkezett, már részeg voltam. Szó nélkül engedtem be, töltöttem neki is, magamnak is, koccintáshoz emeltem a poharat:

– Hát... most arra iszunk, ugye, drágám, hogy sikeresen megnyerted a fogadást!... Mint látod, én is beszálltam egy üveggel, mert félttem, hogy engem a közös piálásra már úgysem hívnál meg!

Próbálta megjátszani magát.

– Miket beszélsz?... Te részeg vagy, félrebeszélsz! Igaz hát, amit pletykáltak rólad, hogy zugivó és narkomániás vagy!

Leöntöttem az erős italt, és azt mondtam:

– És az is igaz, hogy te egy mocskos személtáda vagy!... Mindent tudok a fogadról, a te őrlítő, nagy szerelmedről, kár magyarázkodnod. – Kitértam az ajtót, és vártam, hogy elmenjen. Sértetlen vágatott el mellettem, de utána szóltam:

– A kulcsot visszaadod!

Ledobta a szőnyegre, és köszönés nélkül elment.

Végigfeküdtem az ágyon, úgy ruhástól. Nem ittam többet. A fejem kezdett tisztulni, így megindulhattak végre a gondolataim, és megcsinálhattam a leltárt.

Igen, Ali adta meg az első lökést. Ekkor jöttem rá, hogy minek tovább élni amikor én valami másfajta anyagból vagyok gyúrva, nem ezekhez a gátlástalan, kegyetlen emberekhez tartozom.

LACÓ

Ő volt életemben az első férfi, ő volt a legelső és leghosszabb szerelem, mégis rövidre foghatom itt a történetét, mert ez nem valami boldogsághajó palacküzenete, hanem búcsúlevél, végrendelet, és csak az tartozik ide, amivel Lacó rám mérte az első, majdnem halálos csapást.

Talán egzaltáltnak, érzélgős pózolásnak hat, mégis elmondom, hogy később mindig egy megrázó gyermekkori élménnyel asszociálódott bennem az ő képe, szakításunk órája, valahányszor eszembe jutott. Kislány voltam még, talán harmadik vagy negyedik elemibe jártam, édesapa tanított engem is, mint ötödikig mind az ötünket. Egy őszi napon történt, hogy osztálytársam, Kiss Kati, a szomszédban lakó parasztcsalád leánya, átszólt hozzám a palánkon, és hívott, menjek csak vele, most vezetik a mézárszékbe a falu bikáját. Megöregedett, tehát levágják. Sok mindent láttam már addig, az állat és embervilág mindennapi életének abban a környezetben természetes, minden finnyáskodás, álszemérem nélkül fogadott aktu-sait. Kis társaimmal sokszor végignézhettem állatok pázását, aztán néhányszor meglestük esténként kerítések árnyékába vagy a patakpart bokrai közé elhúzódtott leányok és legények suta, primitív szeretkezését. Akkor már láttam halottakat is, a legelső éppen Kiss nagyapus volt, Kati dédnagyapja. Ott feküdt az elsőházban, a tiszta szobában kiterítve, egy cinvödör állt a kissé feltámasztott koporsó alsó vége alatt, és abba csöpögött szaporán a nehézszagú, sárgászörös lé. És láttam vízbefulladt osztálytársamat, láttam cséplőgépbe esett, összeszabdalt testet, és láttam Mályi Bandi öt évvel előbb eltemetett kishugát a felnyitott koporsóban, amikor a nagyapjukat temették mellé, s a sír kiásása után beszöktünk a száraz homokdombba mélyesztett sírbolba. És végignéztem halálos verekedéseket, láttam kiömlő embervért, mindent láttam én is, amit falun, a természettel együtt élő embervilágban, láthattak a gyerekek is, hiába próbált mindettől elzárni anyám. Ő eltiltott volna iskolatársaimtól, a körülünk lakó lányoktól, fiúktól is,

ezért harcolta ki apámnól, hogy ötödiktől a megyeszékhelyen, az apácánál tanuljak. Édesapám nem féltett ezektől az élményektől, sokkal bölcsőbb volt ő mindenkinél, akit valaha is ismertem. Inkább mesélt nekem sokat a látott élményekkel kapcsolatban, és magától értetődő nyíltsággal, őszinteséggel olyasmiről is, amiről a mama előtt szót sem ejthettem. Ezért követtem én akkor gyanútlanul Kiss Katit.

Amit azonban a mézsárszékben láttam, annak a borzalmát soha el nem tudom felejteni. A hentesmester odaterelte a csordás által vezetett bikát a mézsárszék széles ajtajába, rákötözte az erős kötelet az állat egyik szarvára, aztán a másikra, a kötelek végét a két ajtófélfába vert vaskampóra hurkolta. A készülődés közben a hatalmas állat jámboran álldogált, mert egyre simogotta a pofáját Kun Matyi bácsi, a pásztor, aki nyári hajnalokon mindig elfújta a mi ablakunk alatt is a szép, szomorú dalt; Kossuth Lajos azt üzenté, elfogyott a regimentje. Csak ezt az egy nótát tudta előcsalni öreg, horpadt rézkürtjéből, ezt fújta oda-kerülése óta, ezt hallottam tőle kicsi koromtól, mégsem untam meg hallgatni én sem, nem pereltek vele emiatt a felnőttek sem. Ez is olyan megmásíthatatlanul beletartozott a falu életrendjébe, mint annyi más minden.

A hentes elkészült a kötelekkel, szólt Kun Matyi bácsinak, most már félreállhat. És akkor a hentes elővette óriási baltáját, egyik vasvégével megérintette a bika koromfekete homlokát, pontosan a két szeme fölött. Az még akkor sem érezte, mi vár rá, csak állt mozdulatlanul, ahogyan a legelőn szokott örködni, elnézni a száz tehén fölött. A balta föléndült, aztán lecsapott. Azon a helyen egy kerek lyuk támadt, valami véres fehérség türemlett ki rajta, a bika térdre-zuhant, a következő pillanatban oldalára dőlt. Néhányszor kapart a lábával, egyszer elbőgte magát, de úgy, hogy a közeli templomtoronyban megszólalt tőle az egyik harang, legalábbis én hallani véltem a rezonálását. Felkiáltottam, eltakartam a szemem, majd futni kezdtem, meg sem álltam hazáig. Otthon elbújtam a kis pajtában, ahol úgy szeretünk bujósckázni a jószagú széna, lucerna között, és csak este merészkedtem be a házba. Még akkor is féltem, meglátja rajtam anyám, milyen szörnyű élményben volt részem.

Lacót az egyetemen ismertem meg, évfolyamtársam volt. Ő is vidékről került Budapestre, szép és okos fiú volt, és nagyon udvarias, gyöngéd tudott lenni. Az első napon észrevettük egymást, az első előadásra már egymás mellé ültünk, utána hazakísért nagynénémék házáig, ahol rokoni alapon együtt laktam egy kis szobában két évvel idősebb, bölcsészhallgató nővéremmel. Napok alatt értünk meg a szerelemre, és három hét múlva az övé is lettem, az ő albérleti szobájában, ahová attól kezdve öt éven át eljártam, amikor találkozásunkra idő és alkalom adódott.

Úgy szerettem Lacót, hogy rajta kívül más férfiakkal szemben érzéketlen maradtam, hogy maradéktalanul kitöltötte érzéseimet, kielégítette testem minden porcikáját, hogy beleborzongtam, ha tanulás közben eszembe is jutottak szeretkezéseink.

Én is ugyanazt jelenthettem neki, úgy láttam és hittem az utolsó pillanatig. Sokat voltunk együtt, gyakran eljártunk moziba, színházba, hangversenyekre, olcsó helyekre persze, mert pénzünk mindig igen kevés volt, de mi meg akartuk kapni mindazt, amit egy ilyen nagy város szellemi élete adhat a mindenre szomjas fiatal embernek. Kapcsolatunk mégsem ártott tanulmányi eredményeinknek,

mind a ketten jelesen tettük le a szigorlatokat. Inkább még inspiráltuk egymást, talán az volt az egészben a jó, hogy annyira összeillettünk, hiánytalanul kielégítettük egymást, így számunkra ismeretlen maradt a szexuális életre már megérett egyetemistáknak az a folytonos, sok időt elrabló képzelődése, sóvárgása és kődörgása, párkeresése, kísérletezése, ami körülünk annyi társunkat gyötörte.

Az is úgy jött magától, hogy egyszer csak ki is mondtuk, ami már bennünk volt; ha ledoktoráltunk, rögtön összeházasodunk, és lehetőleg együtt dolgozunk majd valamelyik kórházban. Én belgyógyászatot tanultam, ő a sebészetet választotta, igazán semmi akadályja nem lehet, hogy együtt felvegyenek bennünket.

Végül még a családom is tudomásul vette elhatározásomat, amikor az utolsó hónapokban bejelentettem, noha sok kifogást találtak Lacóban, különösen a mama. Apa volt az egyetlen, aki nem mondott semmit, nem tiltakozott, nem helyeselt, így a hallgatását kellett jóváhagyásként értelmezni.

Elvégeztük az egyetemet, megkaptuk a diplomát, és megbeszélésünk szerint aznap este kettesben készültünk megünnepelni a nagy eseményt, mert az évfolyam búcsúestje másnapra volt kitűzve.

A Mátvás pincében találkoztunk, nyugodtabb zugot kerestünk, a zenétől távolabb. Megvacsoráztunk, ittunk is, de én közben már észrevettem, hogy Lacóval van valami, nem olyan, mint máskor. Kétszer is kérdeztem, de azt mondta, nincs semmi. Aztán fizettünk és elindultunk, hogy megyünk hozzá. Úgy beszéltük meg ezt is, hogy az éjszakát egészen őnála tölthetem. Kisétáltunk a Duna-partra, ott a hajóállomáshoz vezetett, a korlátra könyököltünk, és akkor így szólt:

– Micóka, mondanom kell valamit... Szeretném, ha olyan erős, okos maradtál, amilyennek mindig ismertelek... Meg kell értened...

A lábam reszketni kezdett, a lélegzetem elakadt.

– Azt kell bejelentenem, hogy holnap hazautazom, állást kaptam az otthoni kórházban, és a jövő héten megnősülök... Szeretném, ha nem kérdeznél semmit, ha jó barátokként válnánk el. Mert nekem ez az öt esztendő életem legszebb emléke marad.

– Dehát?... Mi ez?... – Alig bírtam uralkodni magamon, ezek a szavak is akaratom ellenére törtek elő belőlem.

– Hozzám ne nyúlj!... Hozzám ne érij többé! – Kiáltottam, pedig ezt sem akarattal tettem, egyszerűen nem voltam ura magamnak.

– Kérek, kis Micó, ne csinálj botrányt! Légy okos, gyere, elkísérlek! A nővéred biztosan otthon vár!

– Nem lehetne, hogy ne beszéljünk erről tovább?... Hidd el, nekem is rohadtul nehéz! – Belém akart karolni. – Gyere, hazakísérlek!

– Most azonnal megfordulsz, egy szót sem szólsz többet, de annyit sem, hogy szervusz vagy isten megáldjon azért!... Megfordulsz, elmégy, és nem akarlak látni az életben!

– De Micó...!

– Ha nem így teszel, sikoltozni kezdek, segítségért kiabálok!

Így tett, néhányszor visszanezített, ott állok-e még, de csak ment, végül már futott, mintha menekülne.

Hajnalgig sétáltam a Duna-parton. Átmentem valamennyi hídon, de a víz mellől nem bírtam elszabadulni. Mert a nagy víz akkor a halált kínálta fel nekem,

mint az egyetlen végleges megoldást. Életemben az volt az első csábítás, de akkor még egészséges voltam, sértetlenek az idegeim, kibírtam az ütést.

Kibírtam, de két évig nem tudtam férfival úgy szót váltani, hogy a férfit lássam benne, pedig sokan akartak velem lefeküdni, éppen csak én voltam arra képtelen két évig, hogy újra szeressem, ismét valakié legyek testestől-lelkestől, amit nekem a szerelem mindig is jelentett.

Lacó után soha nem érdeklődtem, azért a tapintatlan, tapír évfolyamtársaktól néhány találkozás után részletesen értesülhettem róla, hogy szülővárosa kórházában kapott állást, ahol nyaranként gyakornokoskodott, és a sebészfőorvos leányát vette el, önálló lakással, kocsival és azzal az ígérettel, hogy gyorsan adjunktust csinálnak belőle. És az após után majd ő lesz a főorvos, nem is kell sokáig várnia, hatvanon túl van az öreg.

PISTA

Amit a karrierjéért megtett Lacó, ugyanazt a szerepet játszotta el Pista, a férjem, de annak egészen én voltam a tárgya.

Lacó könyörtelen szakítása után még a tervezett kéthetes hazautazásról is lemondtam, az otthoniak szemrehányásait, testvéreim csúfolódását már igazán nem óhajtottam végighallgatni. Beszéltem a professzorral, megkértem, hadd kezdhessem meg osztályán a munkát azonnal, ő faggatózás nélkül teljesítette kívánságomat. Milyen sokat köszönhetek annak az embernek, kár, hogy eszközeink, lehetőségeink olyan elégtelenek a hála kifejezésére, amit ez a ritka típus megérdemelne tőlünk. Egy nap alatt elintézhettem a felvétel formaságait, és a szakításunk utáni második napon elkezdhettem az orvosi munkát. Reggeltől késő estig a klinikán voltam, hetenként kétszer-háromszor elvállaltam az ügyeletet, mert az nyári szabadságolások miatt kevesen voltak. A munka volt a megmentőm, mert az teljesen le tudott kötni, lefoglalta gondolataimat, kitöltötte minden időmet. Késő estéknél, vagy ha ügyeltem, s másnap délután, estére hazakeveredtem, hullafáradtan zuhanam az ágyba, és úgy aludtam a következő reggelig, hogy álmos sem volt.

A betegekkel, a gyógyítás számtalan problémájával ilyen módon én kétszer-háromszor annyit foglalkoztam, mint más kezdő kollégáim, és az sem érdekelt, hogy eleinte még olyasmit is hallottam: hogy törekszik, milyen stréber ez a kis Micó! Jogom volt ahhoz, hogy átvészelvek egy idegösszeroppanással fenyegető megrázkódtatást, jogom volt a számomra leghatásosabb terápiához, a munkához. A prof addig is szeretett, de ezt az ambíciót olyan módon honorálta, hogy végül engem is feszélyezett, azért nem annyira, hogy ügyet csináljak belőle. Nem hivalkodás, ha elmondom: annak ellenére, hogy fiatal voltam, gyorsan elterjedt a híre a klinikán, hogy kitűnő diagnosztika vagyok, kivételesen lelkiismeretes. És nem utazom a pénzre. Érdekes, a pénz mégis megtalált, a felgyógyult betegek többsége tekintélyes summákat dugott a zsebembe, szemérmesen borítékba rejtve, és kezdetben pirulva bár, de én is elfogadtam.

Eleget koplaltam egyetemista koromban, a gyomrom ebbe ment tönkre, ennek az eredménye a gyomorfekély, eleget szűkölködtem albérletben, saját otthonra vágytam, anyagi függetlenségre. Belépésem után két évvel én voltam a prof helyettese, a klinika legfiatalabb tanársegédje. És közben lett főbérleti lakásom, kétszoba összkomfortos, és volt kocsim, eléggé használt, de még jó Skoda, iga-

zán remekül szaladt. Volt tehát mivel kitöltenem maradék szabadidőmet. Hónu-
pokig foglalkozhattam a lakás berendezésével, s miután megszereztem a hajtási
jogosítványt, vasárnaponként, ha nem voltam ügyeletes, nagy túrákat tettem az
egy nap alatt bejárható távolságon belül. A Dunakanyar. Visegrád, Esztergom,
Győr, Székesfehérvár, Veszprém, Kecskemét, Szolnok, Gödöllő, a Mátra; fárasztó,
s mégis felüdítő túrák voltak.

Persze egyedül, mindig csak egyedül. Utitársam akadt volna kollégáim, isme-
rőseim közül, de már mondtam, hogy Lacó óta nem bírtam senkire úgy nézni,
mint férfire. Nem, nem volt ez valami stupid férfiyűlölet, egyszerűen csak nagyon
is érthető, tartós sokk az emberekkel való közelebbi érzelmi kapcsolatokkal szem-
ben.

Két év múltán, az újonnan végzett orvosok közül egy nagyon határozott fellé-
pésű, igen ambiciózus kollégát kapott az osztályunk, dr. Révész Istvánt. Magas
volt, fekete, összenőtt szemöldökű, energikus arcú kicsit erős orrú. Jelesen vég-
zett, munkáját a gyors helyzetfelismerés, a kitartó szorgalom jellemezte, és a hiva-
tástudat. Azt hiszem, ez az utóbbi is megvolt benne, én így neveztem ezt, és nem
stréber törekvésnek, amit könnyen ráragasztottak az idősebb kollégák, akárcsak
két évvel korábban énám. Mi ketten voltunk az osztályon a legfiatalabbak, ő
tőlem is fiatalabb egy jó évvel; ez is természetessége tette, hogy kereste társasá-
gomat, s hogy jól el tudunk beszélgetni az osztályon előforduló érdekes és
problematikus esetekről. A profot gyakran kellett helyettesítenem, órája volt az
egyetemen, vagy máshol kellett megjelennie, ilyenkor Pista nem is fordulhatott
volna máshoz, csak hozzám.

A szakmai témák észrevétlenül kezdtek kiegészülni, kiderült, hogy ő is sze-
reti az irodalmat, a színházat, a koncerteket, és amikor legelső alkalommal meg-
kérdezte, nem volna-e kedvem elmenni vele a Károlyi kertbe, hangversenyre, nem
mondtam ellent. Világosan éreztem, hogy a két év alatt már szinte belémideg-
ződött idegenkedésem a férfikkal szemben nála nem jelentkezik, nem láttam
értelmét, hogy csökönységéből legyenek következetes.

A koncert után nemsokára egy margitszigeti szabadtéri előadás következett,
olasz vendégművész felléptével, a nevére már nem emlékszem, de arra igen, hogy
utána, amikor beültünk a kocsimba, Pista szó nélkül magához ölelt és megcsó-
kolt. Ellenkeztem, mert kissé bántott a gyors tempó, az egyoldalú döntés, de
minek tagadnom, meg is szédültem, és tiltakozásom pillanatok alatt megtörtött.
Aznap este még nem akartam, hogy feljőjjön hozzám, ő azonban annyira eltökélt
volt, hogy nekem nem volt erőm visszautasítani. Azt az éjszakát nálam töltötte,
és én reggel sem bántam meg semmit, miközben sietve öltözködtünk, hogy el ne
késünk a klinikáról, mert Pista a szeretkezésben is elfogadható partnernak bizo-
nyult. Nem olyan mesternek, mint később Ali, de hát huszonnégy, huszonöt évünk
ellenére is kezdők voltunk még a szexualitásban orvos létünkre is, bármily fur-
csán hangzik. Mindezzel együtt jól éreztem vele magam, és reméltem, rövid idő
alatt annyira összeszoktunk, hogy ezt a kapcsolatot mindenképpen érdemes foly-
tatnom.

Nem gondoltam én házasságra, különösen olyan rövid időn belül. Ő azonban
sokkal célratörőbb volt, és két hónap múlva feleségül vett. Igaz, beleegyezésem-
ben része volt egy kellemetlen epizódnak, erről majd később beszélek. Pista hoz-

zám költözött, hat év után megszabadult albérleti adójától, megszerezte a jogosítványt, tehát a kocsim is rendelkezésére állt s eleinte igen alkalmazkodónak mutatkozott ebben is.

Hogy valójában akkor én mit jelentettem számára, nem tudom, én azonban szerettem, legalábbis kívántam megszeretni, mert anélkül én képtelen voltam a szexualitásra. Szerettem a szerelem minden meggondolatlanságával, áldozatkészségével, és ő mindezt magátólértetődően el is fogadta.

Házasságunk új helyzetet teremtett a klinikán, világos volt, hogy nem maradhatunk mind a ketten a prof osztályán. És bórmenyire ragaszkodott is hozzám az öreg, én léptem le, hiszen én már valaki voltam, szaklapokban publikációim jelentek meg, akármelyik kórházban szívesen fogadnak, az öreg neve olyan ajánlólevél volt szakmai körökben.

Volt egy beszélgetésem ez ügyben Pistával, mielőtt még a proffal tárgyalni volna. Otthon, este álltam elő tervemmel, hogy másnap kérem a kilépésem engedélyezését, hogy ő maradhasson a jó helyen, a prof mellett. Kis csalódást okozott, hogy Pista még a forma kedvéért sem tiltakozott, úgy fogadta döntésemet, mint ami megilleti őt.

– Nem féltetek én téged, kis Micó! – mondta kedélyeskedve. – Te olyan tehetséges vagy, hogy egy hét alatt bárhol elfogadtatod magad!

A helycsere azonban nem sikerült a remélt módon. Nem adjunktus lettem a főorvos mellett, hanem csak egyike a három alorvosnak. És még ennek is örülhettem, hiszen korombeliek, sőt idősebbek is évek óta dolgoztak segédorvosi státuszban és fizetéssel. Természetesen csökkent a jövedelmem is, a nagy pénzeket a főorvos és az adjunktus kapta, pedig most már igazán jól jött volna a mellékereset, mert házasságkötésünk óta Pista megkívánta, hogy a fizetést neki adjam át, mivel szerinte én nem tudok bánni a pénzzel. Nem mondom, bármennyi összeg jött is havonta, én mindent elköltöttem könyvekre, színházra, hanglemezekre, ruhákra. Pista pedig kijelentette, takarékoskodnunk kell, hogy gyorsan összehozzunk húsz-harmincezret egy lakáscseréhez. Azt mondta, hamarosan úgys szükségünk lesz a harmadik szobára, ha megjön a gyerek, de addig is jól kihasználhatjuk a nagyobb társasági élethez. Új volt nekem ez a fajta telhetetlenség, ahogyan Pista fokozatosan mindent a kezébe ragadott, de mert világeletemben utáltam a kicsinyes vitákat, különösen pénzügyekben, nagyobb ellenkezés nélkül beletörődtem ebbe is. Azért maradt némi költőpénzem a Pistának átadott fizetésen kívül, mert új helyemen is olyan lendülettel kezdtem el a munkát, mint a klinikán, azt hiszem, intenzitásban egyenértékű volt kezdő éveimmel, határfoka magasabb, mert akkor már a hátam mögött volt több mint kétéves gyakorlat. Betegeim szerettek, olyan nyira, hogy a rám bízott két kórteremnek rövidesen híre ment, hogy a főorvos és az adjunktus rendelkezésére bocsátott ágyak mellett hozzám kívántak kerülni azok, akiknek külön igényük volt a megbízható kezelésre.

Időben nem töltöttem bent annyit, mint kezdetben a klinikán, mert Pista minden estére gondoskodott valamilyen programról, ha nem voltunk ügyeletesek. Nem volt szép férfi, de imponálónan művelt, jó előadói képességgel. Sohasem vallottam vele szégyent. Igaz, hamar felfedeztem, hogy meglehetősen hiú is, tehát ezért szerepel olyan szívesen, ezért igényli, hogy lehetőleg ő legyen a társaság középpontja, órá figyeljenek, és ha otthon voltunk, kettesben, akkor tőlem várta el ezt a figyelmet és elismerést. Sok mindenben önálló véleménye volt, s elég szo-

katlanok, meghökkentőek, később rájöttem, hogy szándékosan választja éppen ezeket, hogy feltűnést keltsen velük.

Aztán azt is észre kellett vennem, hogy féltékeny, hogy azért olyan szolgálatkész, azért visz be minden reggel a kórházba a kocsival, és jön értem a munkaidő végén, nehogy magamra maradjak egy órára is. Eleinte tetszett nekem ez a szereposztás, de elég gyorsan terhesse vált, és sértette önérzetemet.

Házasságunk után pár hónappal sor került a lakáscserére. Pista bonyolította le az egészet, az új lakást is ő választotta ki, engem csak a formális jóváhagyásra hívott meg a végén. A lakás fekvése és beosztása jó volt, bent a város közepén, igazán maradéktalanul örülhettem volna neki, ha nem kellett volna tudomásul vennem; életünknek ismét egy fontos lépése, amiben én csak statiszta vagyok, a nagy rendező pedig Pista.

Az új lakás berendezése sem hozott zavartalan örömet, mert abban is Pista akarata, ízlése volt a meghatározó. Még az én szobámat is másként rendezte volna be, ebbe azonban nem egyeztem bele. És még ő haragudott meg érte, napokig alig szólt hozzám.

Az új lakás felszentelésére nagy társaság gyűlt össze nálunk, de amikor körülnéztem, megdöbbenem; egyetlen egy sem volt közöttük az én régi barátaim közül. És természetesen testvéreim, rokonaim sem, de ők kölcsönösen utálták egymást Pistával.

Aztán még néhány hónap, és azt is tapasztalnom kellett, hogy a programjainkat is mindig az ő óhaja vagy szeszélye határozza meg. Nem tudom, mi volt ez benne, de már nem volt egy eset sem, amikor ne ő döntötte volna el, hová menjünk az éppen szabad esténken. Ha én elsoroltam három filmcímet, feltétlenül egy negyedik vagy ötödik moziban kötöttünk ki, amit ő javasolt. Ugyanígy voltunk a színházzal, hangversenyekkel. Utoljára ravaszkodásra kényszerültem, ha azt akartam, hogy kettesben nézzünk meg egy drámát, úgy kellett kezdenem, hogy ellenmondva nekem, ő proponálja a látni kívánt darabot.

Elmúlt egy év, a gyerek csak nem akart megjönni, amire Pista ingerülten reagált. Pedig évközben voltam én néhány jónevű nőgyógyásznál, végigcsináltam a szükséges vizsgálatokat, s mindenütt azt mondták, nem találják okát, amiért ne lehetne nekem gyermek. Pista első nagyobb szemrehányásaira azzal feleltem; én megvizsgáltattam magam, neki is ezt kell tennie, hatha benne a hiba. Gorombán letorkolt, meg is sértett, úgy, hogy pillanatok alatt befejeztem a témát, s magára hagyva visszamentem a szobámba.

És a következő nap megtörtént, amire magam sem készültem. A szokott idő előtt vagy félórával távoztam a kórházból, mert nem kívántam megvárni Pistát. A kocsi akkor már teljesen kisajátította magának, de én ez ellen sem tiltakoztam. Beültem egy moziba, utána a másikba, két olyan filmet láthattam amelyek Pista ellenkezése miatt mindig kimaradtak. Mozi után betértem egy étterembe, megvacsoráztam. Kicsit még hallgattam a zenét, majd fizettem, elmentem a Keleti pályaudvarra, betelepédtem a váróterembe, és végigolvastam az éjszakát. És jól éreztem magam, mintha sikerült volna leráznom magamról valami bénító nyomást. Kora reggel tértem haza, hogy még legyen időm lezuhanyozni, átöltözni. Pista nekemtámadt, hol voltam, kivel csaltam meg, hogy tehettem ilyent, hogy minden bejelentés nélkül kimaradok. Egész este engem keresett, a rendőrséget, mentőt is értesítette eltűnésemről. Megnyugtattam, semmi különös nem történt,

egyszerűen csak egyedül kívántam lenni egy év után, teljesen egyedül eltölteni egy éjszakát. A Keleti vörötermében olvastam, és legyen rá felkészülve, hogy ezután máskor is előfordulhat. Akármikor és bejelentés nélkül, amikor szükségét érzem ilyen kis menekülésnek.

Képtelen volt megérteni, mi készíthet a különös viselkedésre. Ismét gorombáskodott, sértegetett, aztán napokig játszott a megbántottat, én pedig már nem igyekeztem kiengesztelni, annyira azért nem tudott meghódítani. A házasságkötésünk utáni hónapokban bennem megszülető szerelem felúton megtorpant, majd hűlni kezdett, ahogyan jöttek egymás után a kijózanító jelenetek. Azt hiszem, szeretni ő engem igazán sosem szeretett, egyszerűen csak könnyen elérhető, jó partii lehettem számára, mindennel együtt kellemesen elviselhetőnek találhatott; a külsőmet, állásomat, lakásomat, kocsimat.

Azok az egy napra, aztán nyaranként egy-két hétre szóló meneküléseim megismétlődtek, úgy szaporodtak, ahogyan nőtt köztünk a távolság. Végül már külön jártunk nyaralni, s még örültem is a pihentető magánynak.

Hogy közben volt-e másvalakije, nem tudtam róla, később sem kutattam. A szakítás időpontját is komiszul választotta meg: ötödik házassági évfordulónkon jelentette be, hogy el akar válni. Nem kérdeztem, miért, anélkül is mondta, mintha szükségét érezné, hogy tettét megindokolja. Azért, mert én nem tudok neki gyereket szülni, márpedig számára úgy család a család, gyerekekkel, és így tovább. Rendben van, mondtam, add be a válókeresetet.

Az első, békéltető tárgyalásra elmentem, azt a tízpercet még kibírtam, a többit már nélkülem bonyolították le; közös beleegyezéssel bontották fel házasságunkat. A lakást elcseréltük két kétszobásra, a szükséges különbözetet, a harmincötezet ő fizette ki. Nyilván hónapok óta, de lehet, hogy egy-két éve is készült erre a lépésre. A Wartburgot ennek ellenére magának követelte, és én erről is lemondtam, nem akartam vele sem veszekedni, sem pereskedni. Nagyon elegem volt belőle, örültem, hogy a válás, a lakáscsere egy hónap alatt lebonyolódott, és én ismét ott találtam magam egyedül a lakásomban. Mintho valami fojtogató szorításból szabadultam volna, úgy éreztem magam, s azt hittem, az alatt az öt év alatt kellően megismertem az embereket, többé nem érhet hasonló csapás.

ZOLO

Válásunk után volt két barátom, de hiába erőlködtem, hogy legalább magamban felszítsam a szerelmet, nem sikerült. Mindkettőjüknek én csak a „jó nő” voltam, a szeretkezések perceiért kellettem nekik, mert a minden férfit izgató különös, teljes odaadás, a szerelem zsoltárai kötötték őket hozzám rövidebb, hosszabb időre, amit – mint elmondták – olyan ritka nőnél kaphat meg a férfi. Azt sem érdeklik meg, hogy megnevezzem őket; testi, lelki kábításom kis inspirálói voltak mind a ketten.

A rendszeres ivásra még Pista mellett szoktam rá, együttélésünk utolsó hónapjaiban, mert végül már nem bírtam volna elviselni alkohol nélkül. A narkotizáló gyógyszerekre a válás után kaptam rá, a kettő együtt gyorsan kikészített.

Zolo, a színházi rendezőasszisztens, válásunk után vagy másfél évvel bukkant fel mellettem, most már arra sem emlékszem pontosan, hol ismerkedtem meg vele. Ő is jóképű fiú volt, és ugyancsak rámenős, egy-két nap alatt megkapott, azután

vele jártam három évig. Az ágyban megfelelő társ volt, társaságban kicsit túlnyüzsgő, mint általában a kisebbségi érzéstől gyötört, magukat érdemtelenül mellőzöttnek érző emberek. Akkoriban majdnem minden estémet színházban töltöttem, mert Zolo nem mondott le róla, hogyha késve is, de megcsinálja a maga karrierjét. Látni akart tehát minden színházi produkciót, és nem csupán egyszer, de a főpróbán, a premieren, aztán a tizedik, az ötvenedik előadáson. Magam is éreztem ebben az elmélyült stúdióban a lehetőséget, és arra biztattam, olykor próbálja megírni véleményét egy-egy kis tanulmányban. Meg is tette ezt, de megjelenésig csak két apróbb írása jutott el, azok miatt inkább restelkedett, jelentősebb, feltűnést keltő ügyekről álmodott.

Gyakran értünk haza lehangolódva; Zolot egy pillantás, nagymenőktől egy hűvösebb üdvözlés napokra letörte. Már ivott, amikor találkoztam vele, s hogy bennem ebben is cinkosra lelt, ahelyett, hogy fékeztek volna egymást, inkább fokoztuk az a'kohollal szembeni gátlástalanságunkat.

Őt kellett először elvonó kúrára beutalni, ha nem akartam végignézni összeroppanását. Pár hét múlva én következtem, aztán néhány hónap múltán narkomániával kezeltek.

Azt hiszem, sikerült volna talpra állnom, ha Zolo összeszedi magát. Ő azonban velem alig törődött fantasztikusan önző volt mindenben. Jött az új évad, és nagy nehezen sikerült segédrendezői állást kapnia az egyik vidéki színháznál, engem pedig otthagytott egy kurta levéllel, arra sem érdemesített, hogy személyesen közölje, rá többé nem számíthatok.

Sok linkség volt Zolában, ugyanakkor valami sajátos, bohémos kedvesség is, ezért mindent megbocsátottam neki, és a magam bolond módján szerettem, kellett nekem.

Akkoriban már alig volt bennem az első évek magabiztosságából, munkabírásából, a gyomrom után az idegeim is kikészültek. Zolo lelépését két-háromhetes letérés követte, amit végig ittam, gyógyszerekkel külön kábítva magam. Már fél éve nem volt állandó státuszom, körzeti orvosokat helyettesítettem, napokra, hetekre, de ott is majd mindenütt botrány kísérte működésemet, egymás után kaptam a dorgálásokat.

Egy józan napon sikerült elhatározásra jutnom, s azonnal felkerestem Kurtág főorvoshoz, aki azonban egyetlen mocskos kis telefonálásával visszarúgott oda, két hónap alatt meglepő eredményt ért el az öreg, azért engedte ki nyugodt lélekkel. És azért mertem én is olyan hülye módon őszinte lenni Róbert igazgatófőorvoshoz, aki azonban egyetlen mocskos kis telefonálásával visszarúgott oda, ahonnan nehezen kiszabadultam.

Magam sem gondoltam, hogy ennyi rendezetlen ügyem van; tartozások kölcsönök. És azt sem tudtam, hogy ilyen kínos dolog pénzhez jutni. Szerencsére volt néhány értékes képem, grafikám, azokat eladtam a Szent István körüli bizományiban. Holnapra mindent elrendezek, ennek a búcsúlevélnek is a végére érek.

Elbizonytalanodtam, nem tudom, végül sikerült-e meggyőzően bemutatnom azokat, akik idejuttattak. Most már ez sem érdekel túlságosan, ma már nem látom olyan fontosnak a búcsúlevelet, mint amikor elkezdtem. Az eseményeket úgyis mindenki a maga izlése, érdekei szerint magyarázza; ezzel a néhány oldallal legfeljebb önmagamot győztem meg arról, hogy megtegyem, amit elhatároztam.

A szükséges adag együtt van, a halálos dózis négyszerese, kétszáz tableta, Tardil, Seduxen, Frenolon, Hibernál: én nem fogok bekerülni a halállal kacérkodó „kísérletezők” statisztikájába.

GYURKA

Ha rólad beszélek elsőnek, biztosan sokmindent elmondtam volna, merthogy apa korai halála óta te játszod népes családjunkban a családfő szerepét, sokszor beleavatkoztál az életembe oly módon, hogy az fájt nekem, hogy ártottál velem, ahelyett hogy segítettél volna rajtam. Beavatkoztál a testvéri szeretet jogán, amit erőszakkal, a mama konokságával gyakoroltál velem szemben is.

Itt most már elég lesz, ha csupán egyetlen tettetted jegyzem fel; azt hiszem annak volt a legnagyobb része az én vonatom kisiklásában. Te is tudod mire célok, azért röviden leírom.

Nem szeretted Pistát, ki nem állhattad, én ebben tökéletesen egyetértett veled a mama, és a többiek is. Tudom, Pista hozzátok sem volt simulékony módorú, hiúsága és önteltsége, erőszakos természete idegenek előtt nagyon is rövid idő alatt ellenszenvessé tették. Mégis: hozzám tartozott, ezt tudomásul kellett volna venni. Te és ti mind, az első találkozás után durva támadásba kezdtek, folyton pocskondiáztátok a jelenlétemben, csoda, ha én csak azért is mellette maradtam, és végül az általa annyira sürgetett házasságba is belementem?

Ehhez azonban a te durva közbeavatkozásodra volt szükség, anélkül, azt hiszem, sohasem lettem volna Pista felesége. Megéreztem én azt kapcsolatunk elején, hogy szeretőnek jó lesz egy ideig, de férjnek egy életre, nem.

Egyszer olyankor állítottál be hozzám, amikor nálam volt Pista... Mostani állapotomban különösen képtelen vagyok reprodukálni azt a percek alatt magásra csapó dialógust. Azt azonban tisztán látom ma is, ahogyan te végül nekimentél, és szabályosan véresre verted a nálad jóval gyöngébb fizikumú embert. Ájultra verted, aztán otthagytál bennünket. Én pedig magához térítettem, lefektettem, két napig ápoltam, utána a felesége lettem. Hogy jóvátégyem a te bűnödöt... Lehet, hogy ez is furcsán hangzik, de én azért tettem így... És talán valami hülye dac is, én csak azért is hozzámegek!

És amikor egymás után Pista minden hitványsága kiderült, hányszor a szememre hánytátok, minden találkozáskor rámolvastátok: ugye, mi megmondtuk, mi előre láttuk! Ha nem tudnátok, ezért maradtam el tőletek, a családomtól is, mert nem kívántam hallgatni a szövegeteket. Már féltem az ilyenfajta szeretettől, bújtam előle, ha tehettem.

MAMA ÉS APA

Ez az utolsó napom, kértem két napi szabadságot, nektek megtelefonáltam, hogy vidékre megyek. Nem kereshet tehát senki, s a kétszáz tableta pár óra alatt elvégzi a magáét.

Nincs már türelmem ennek a hosszúra nyúlt búcsúlevélnek a folytatására sem, pedig a mamáról és apáról még külön akartam írni.

Most már nem is vagyok józan, felébredésem után elkezdtem inni, kell ez a kis előkészítés... És alkohollal együtt biztosabban hatnak majd a tabletták.

Mamáról én úgyis csak olyasmit mondhatnék el, amit rólad, mert az ő szeretete is éppen olyan önző és vak, mint a tiéd...

Amíg nem tisztáztam magamban, körülbelül egyetemista koromig tartott ez, sokszor találtam furcsának, hogy lány létemre nem anyámhoz, hanem apámhoz vonzódom. Most már tudom, azért mert én az ő jámborabb, béketűrőbb természetét örököltem. Én vele tudtam úgy elbeszélgetni mindenről, még férfi és nő viszonyáról is, a szexualitás problémáiról is, már gimnazista koromban, ahogyan anyámmal kellett volna mindezt megtárgyalnom. De övele márcsak alakoskodó álszemérmessége miatt sem beszélhettem, ő talán egyetemista koromban is azt hitte róllam, még mindig úgy tudom, ahogyan kiskoromban belémsújkolta: a jólya hozza a gyereket. . .

Ó, apa egészen más volt: igazi tehetség! . . . Egy nagy ember veszett el benne. . . Kár, hogy ott kellett leélnie ötvenegy esztendejét abban a kis mátrai faluban. . . És azért is sajnálom, hogy olyan hozzá nem méltó asszony mellett, amilyen anya. . . Mert az öt gyereket is anyának köszönhette apa, az ő bigott vallássosságának, mert ő nem vétkezhetett isten parancsolatja ellen: tehát kihordott és megszült minden gyereket, aki megfogant benne. Öt gyereket felnevelni egy tanítói fizetésből, és valamennyivel elvégeztetni az egyetemet vagy főiskolát, csoda, hogy eddig is élt szegény apa. . .

Isteni ez a gin, érdekes, ez nem hülyít úgy, mint a többi pálinkaféle. Valami könnyű szédülésben úszom, és a világ megszűnt számomra, mint állandó küzdőtér. . . mint megoldásra váró problémák tömege. . . Hiszen én már mindent megoldottam, még egy utolsó aktus van hátra. . .

Beszedtem a kétszáz szemet, fél liter ginnel nyeltem le őket. Egy kis korty – egy tabletta. Azt hiszem, percekben belül elkábít, már csak néhány sor telik tőlem. . .

Most azt gondoltam, talán okosabb volna elégetni ezt a búcsúlevelet. . . Elegánsabb. . . Minek másokat vádolni, ha úgyis lelépek. . . De már nem bírok felállni, hogy az öngyújtót megkeressem. . . a kályhához menjek. . .

Rögtön elalszom. . .

. . . hogy milyen könnyű az egész. . . Miért félnek ettől a megoldástól az emberek? . . .

. . . talán legilletőbb búcsúzás lesz. . . igenis. . . igen

Imádom a hullaszállítókat!

a kis

Micó

a kis Micó lelépett

ugye elképedtetek?

de én . . . imádom. . . a hullaszállítókat

TÖRÖK GÁBOR

Egy Medália fényessége

„A költeménynek nem árt a megszerzett világosság. Inkább gazdagítja” – hirdeti bolcsen Roger Caillois¹. Ő aztán megbízható forrás: fiatal korában maga is szürrealista volt. József Attila **Medáliáit** máig sem gazdagítja a hiteles értelmezés kivívott világossága. Nincs mit csodálkoznunk ezen: valóban nehéz versek² ezek. Az avantgardista izmusok lírai vívmányait teljesen sajátjává hasonító alkotó vizsgamunkája ez a ciklus, de jövendő óriás-költészetének motívumkincstára és kapuja is.

1929. február 17-én jelent meg a Nincsen Apám Se Anyám kötetben a teljes sorozat. Jelentőségét – alig egy hónappal később – akkoriban elsőnek és egyedül Zelk Zoltán ismerte fel: a kötet legkiemelkedőbb részének tartotta, vallotta, hogy „Itt bontakozik ki legigazabban József Attila költői egyénisége, s formaművészete is itt a legtökéletesebb”³. Egyébként kortársai fanyalogva fogadták ezeket a verseket, elvbarátai a fejüket csóválták, mások csupán szürrealizmust láttak bennük. Még a jószándékú Jankovich Ferenc is azzal csúfolta József Attilát, hogy a **Medáliák** „franciasaláta”, és lényegüket félreértve ma is „önfeledkezőnek, gondtalannak, játékosnak, szinte maguktól valónak” véli őket⁴. Még szigorúbb Füst Milán véleménye róluk 1935-ben: „felelőtlenül versel”⁶. Fölharsan a gyalázkodás is – Szegeden. Egy helyi folyóirat szerint „medáliát érdemel az a szerkesztő, aki az efféle 'Medáliákat' közölni meri.”⁷ Akad irodalomtörténész, aki még a felszabadulás után is költői zsákutcát lát a ciklusban: azt érzi ki belőle, hogy „a költő egy lényegében szubjektív-idealista művészi eljárás mód hatása alá került.”⁸ Én azt hiszem, hogy a filozófiai eltévelyedés inkább a költő némely olvasójára jellemző. Legutóbb például így vélekedik Balogh László: „A **Medáliákban** kísérletezi ki (a költő) azt a verstípust, amelyet nem magyarázza önmagát, s amelyet magyarázni sem lehet. Amelyet meg kell érezni...”⁹. Meg kell érezni? Nem lehet magyarázni? Mi ez, ha nem az értelem, az emberi megismerés fegyverletétele? Tán a művészi megismerésnek semmiféle ekvivalense sincs és nem is lehet a fogalmi gondolkodásban? A tudat világát ilyen áthidalhatatlan szakadékok osztják több részre? A világ anyagi egységét sem vallhatja, aki a tudatot így szétszaggatja.

Vivere non est necesse: navigare necesse est! A nehéz feladatba fogó verselemző számára ez azt jelenti, hogy akár bele is fulladhat a tévedésekbe, de akkor sem mondhat le az alkotás értelmi megismeréséről, megfejtéséről. De ne csak deduktív módon érveljünk az ilyen – napjainkban sajnos gyakori – esztétikai agnoszticizmus ellen! Hogy a **Medáliák** megfejthetők, már az eddigi elemzési gyakorlat is igazolja!

A szűkebben vett tizenkét tételes ciklus mellett vannak még ebből az időből más olyan nyolc-tizenkét soros költemények is, amelyeket Németh Andor indokoltan nevez szintén medáliáknak. Allítja, hogy e sűrített, „komprimált versek” mögött „Valóság van... bár elvarázsolva. Egyik-másik **Medália** már azzal is utal arra, amit művészetté ötvözve megsemmisített, vagy legalább is elakart, hogy (mint a kubista festők, akik üvegpapírt, drótot tesznek színeik közé) szándékosan benne hagy verseiben egy-két nyers tényt, megszüretlen valóság.

elemet. Néha csak egy nevet. Ilyen az a verse is, amelynek ezt a címet adta: Németh Andor".¹⁰ S a címzett aztán teljesen megnyugtatóan fejt meg e „megszüretlen valóságalem”-ből kiindulva a költőileg áttettek is:

Egy nagyon tiszta vízcseppet
döngöljete a szemire...

(József Attila: Németh Andor)

E két sorhoz például ezt a glosszát fűzi: „Akkor és még sokáig rajtam ült a Fekete kolostorban töltött esztendő emléke... Őt év magában nem nagy idő – a börtönfalak között ötvennek számított. Mikor letelt, s világgá széledtünk – csüggedt aggastyánok érzületével tértünk vissza az életbe... Dermedt közömbösségbe temetkeztem, érzéketlenségnek is lehet minősíteni. A közöny vastag, áttörhetetlen gyöngyházkéregként vett körül. Egyszer szóvátetem Attila előtt, hogy nem tudok sírni. »Az a te nagy bajod« – bólintott. »Ha sírni tudnál, megkönnyebbülnél. Nem tudod kisírni, nem tudod kijajongani a fájdalomadat...«¹¹ – A kép tehát azt mondja: adjatok nagyon tiszta vízcsepp-könnyeket a sírni nem tudó szenvedőnek.

Igen, a verset így kívülről – úgy is – magyarázzuk; de ma már a strukturalisták is tudják, hogy a műalkotás autonómiája semmiféle vonatkozásban sem lehet valami korlátlan, valami abszolút önállóság. Ha a vers mélyébe ez az út vezet, és ha nem akarunk megrekedni valami ellenszenves és kártékony esztétikai agnoszticizmusban, akkor el kell indulnunk a Németh Andor vágta ösvényen. Erre ösztönöz bennünket József Attilának lírai hitelességigénye, melyet szinte csak Arany „epikai hiteléhez” hasonlíthatnánk. Méltán mondja erről a lírai hitelről a költőt búcsúztatva Ignó Pál: „Hogy hazugság szép lehet, ezt egyszerűen nem hitte el. Dogmatikusan ragaszkodott a való tényekhez – egészen addig a fokig, ahol a tények látszata is megszűnik, s kezdődik a sejtetem... Kóklernek tartotta az olyan költőt, ki a kedvesét a hangulat vagy a rím kedvéért szökének dalolja, holott a valóságban barna. Ő, bármilyen vadul száguldott képzelet, úgy ragaszkodott a valóság minden porcikájához, mint a leltári tárgyhoz, melyről fejlesztés terhe mellett kell számot adnia. Ha életírói azt olvassák versében, hogy édesanyjának a háború vége felé csirkét szerzett, de mire elvitte neki, holtan találta őt, akkor fogadják el nyugodtan a leghitelesebb adatnak. Ha valahol azt írja, hogy hazafelé menet nézte a jázminokat, akkor merget vehetnek rá, hogy nem orgonák voltak. Nem lényeges? Lényeges, hogy ő lényegesnek érezte.”¹²

Erről a lírai hitelről tanúskodik a ciklus mindeddig figyelmen kívül hagyott címe is, noha azóta szinte műfaji megjelöléssé is vált. Mit jelent a **medália**? További fontolgotas nélkül értsük úgy, mint a hajdoni szegedi cikkíró, tehát – főként katonai – kitüntetésnek, általában mellen viselt érdeméremnek? Valóban ez ma a szónak, ha nem is az egyetlen, de a fő jelentése. Azonban ha belelapozunk kitűnő Értelmező Szótárunkba, találunk egy másik jelentést is. A ritkább, irodalmiasabb használatban jelenthet a **medália** aranyból készült kis tokot, amelyben **arckép** vagy más **emléktárgy** van. Ha egy kicsit tovább böngészünk szótárunkban, a **medalion** címszó után is megvan e két jelentés, de már fordított sorrendbe: 1. „nyak- vagy óraláncra akasztható, rendszerint kerek vagy ovális alakú képcske, illetve olyan tokocska, amelyben apró emléktárgyakat hordanak; 2. érem, érdemérem”. József Attila életművének lírai hitele általában, Németh Andor fejtegetései és elemzései pedig konkrétan arra utalnak, hogy e versmedáliák is emléktárgyakat hordozó aranytokocskák. Belefér ebbe a kis tokba például egy érdekes zárványú borostyánkő is – éppúgy, mint ahogy a 8. **Medália** csillantja meg:

Borostyánkőbe fagy be az ügyész,
fekete frakkban guggolva kinéz...

Meglepő, hogy ezt az önként adódó **Medália-medalion-borostyánkő** összefüggést mind-
eddig csak Fövényné sejtette meg a kutatók közül.¹³

Elismerhetjük: ha az emlékdarabkák, a kulcsfontosságú valóságvonatkozások minden esetben annyira személyes jellegűek volnának, mint a Németh Andor-versben, akkor a ciklus talányait csakis a költő közeli hozzátartozói, bizalmas barátai fejthetnék meg. Azonban ezek a vonatkozások korántsem mindig ennyire egyéniek: nincsenek okvetlenül elzárva az utókor elől. Ha megtaláljuk őket, a **Medáliák** aranya megcsillan a fényben. Ezzel a meggyőződéssel vesszük most szemügyre a Tizenegyediket:

Huszonhárom sirály sétál,
jászpiskorona fejükben,
sárga dinnyét edegélnek,
új hold süt a balkezükben.

Huszonhárom kölyök császkál,
csámpás sityak a fejükben,
görögdinnyét szürcsölöznek,
új nap lángol jobbkezükben.

Ami eddig erről a **Medáliáról** elhangzott, igen kevés. Bori Imre szerint: benne népiesége jelenik meg egy olyan szürrealista képsorban, amely a költőnek egy szebb, dolgosabb, szelídebb jövődöbe vetett bizalmát sugározza.¹⁴ Balogh László úgy látja, hogy a népi képzelet alkotta mesevilág egységes jelképrendszere segít közel e nyolc sor mondanivalójához; a vers nem magyaráz, hanem az azonos képzettsítésre, a szemléletbeni azonosulásra, tehát a költő és a kollektívum tökéletes érzelmi, értelmi harmóniójára épít.¹⁵ Szívesen olvastuk volna, hogy azzal a népi jelképrendszerrel hogyan fejti meg Balogh a vers titkát, de ezzel adósunk maradt. Aligha véletlenül! Aki nem lép ki a vers világából a valóba, hogy megkeresse a már említett valóságmolekulát, az a hiteles–tárgyilagos értelmezésig nem jut el.

A vers kulcsa egy számnév: a **huszonhárom**. Nem tartozik a „babonás számok” közé, mint a 3, 6, 7, 9, 12, 13, 24, 66, 70, 77, 99 stb. Ezek helyetti használata csak olyan groteszk fogás volna, mint Füst Miláné, akinek versében „Az országúton néhány misztikus lovas, nem is három, de négy király” vonul? Vagy talán a bakanótának „huszonegy, huszonkettő, huszonhárom”-ját visszhangozza? (E sorozat nyilván a kézigránátdobás gyakorlásából jutott a dalba). Ezt sem hinném. A megoldást óvatos kérdés formájában R. Hutás Magdolna veti föl: „miért **huszonhárom** király sétál a **Medáliák** egyik sorában? Lehet, hogy azért, mert a költő ezt a verset 1928-ban írta, s akkor 23 éves volt?”¹⁶ Bátran bólinthatunk: így van! József Attilától nyilván függetlenül is előfordul, hogy a költő éveinek száma beleszövődik a vers képeihe. Vasy Géának, fiatal egyetemista költőnknek „Huszonöt” című és épp Medália-szerű nyolcsorosa így kezdődik:

Huszonöt farkas kísér,
huszonöt bunda vállamon,
a késem a kezemben,
a harcot vállalom.¹⁷

Nyilvánvaló, hogy Vasy Géa – egykori kedves tanítványom – verse indításában huszonöt **esztendejére, korára** utal; éppúgy, mint József Attila a **huszonhárom**-mal.

Ez a **huszonhárom** más-más jelzett szóval, de ott áll mindkét verszak élén. E kettőség része a két strófában azonnal szembeötlő, szinte merev következetességű párhuzamnak. A második az elsőnek elő- és utóisméltésekkel (ana- és epiforákkal) átszótt, mondat-szerkesztésében, szórendjében azonos párja.¹⁸ Összevonásukból a következő képlet adódik:

Huszonhárom + főnév₁ + ige₁ I képzővel,
melléknév₁ + főnév₂ + **fejükben**,
melléknév₂ + **dinnyét** ige₂ + gyakorító képző + **nek** rag,
új főnév₃ + ige₃ + melléknév₃ + **kezükben**.

Megjegyzések a képlethez:

A **jászpiskorona** mai helyesírásunk szerint inkább külön írandó.

Ma a **sárga-** és **görögdinnye** egyaránt egybe van írva.

Ma a **bal** és **jobb kéz két-két** szóba írandó!

A képlet kövérral szedett állandói közül ismerjük már a számnév valóságvonatkozását. A **fej** és **kéz** nyilván a költő **tudata**: gondolkozása, érzelmei, akarata, képzelete, látomásai és **tevékenysége**, tettei, élete gyakorlata. A **dinnye** jelzi a képek háttérében a **nyarat**, amely még mindig metafora. Tovább fejtvé a lírai én életének kiteljesedését, terméshozó évodát, de talán szenvedélyektől felforrósuló szakaszát is képesíti. Változatlan, eredeti jelentésében csak az **új** marad meg.

De a képlet változó párjai is megérdemlik a vizsgálatot: tehát a **király-kölyök**, a **jászpiskorona-csámpás sityak**, a **görögdinnye-sárga dinnye**, a **hold-nap**, a **süt-lángol**, és a **jobb-bal** (kezü). Közülük a **nap-hold** a kulcsa a többinek. A huszonhárom év királyai a

holdat tartják kezükben, kölykei pedig a napot? Akkor ezek a költő esztendeinek éjszakái, amazok meg a nappalai. De ez is csak közelítés. Tovább fejtve: a királyéjek az álom, az öntudatlan lét, a látomások világa, a kölyök–nappalok pedig az ébrenlété, a valós, gyakorlati életé. A fent idézett **fej–kéz** párost kiegészítő képelemek ezek. Az első strófa tehát az álom élményeinek és irreális cselekedeteinek a tételle, a második az ébrenlét öntudatát és tevékenységét képviseli össze.

Megerősít e meggyőződésünkben egy másik párhuzamos képpár: a királyok **jáspis koronája** és a kölykök **csámpás sityakja**. A dinnyeeddegelő királyok nem fenség és hatalom hordozói (vagy legalábbis nem valószerű hatalomé), inkább meseszerűek kéttucatnyi seregülésükben, és még inkább azok jáspiskő koronájukkal, melyről nyugodtan beválthatjuk, hogy az aranynál kereskedelmileg jóval értéktelenebb anyagból faragta a költő. Hangulati értéke azonban sokkal magasabb az aranyénál: a **jáspis** (vagy **jáspisz**) babonás kő, a régiek nagy becsben tartották, hittek gyógyító erejében, pókok, skorpiók és hideglelés ellen talizmánul viselték. Benne van-e a jáspisnak ez a babonás hangulata a tizenegyedik Medáliának? A költő nővére úgy érzi, hogy az egész ciklusból boszorkánysugallatos hangulat árad. Gyermekéveikből földézi a külvárosi bérház kuruzsló jósnőjének az alakját, aki mindhárom testvére mélyen hatott: „...abbahagytunk minden barátokozást a többi gyerekekkel, kerültünk mindenkit, mint akiket megbabonázott a ház boszorkánya. Csak egymással éreztük magunkat jól, a mi elvarázsolt világunkban. Tudtuk – és csak mi tudtuk –, hogy a közönséges világ mögött van egy másik is; ebben az emberek, állatok, tárgyak szerepe és egymáshoz való kapcsolatuk egészen más; új neveket találtunk hát a számukra (így!). Mi hárman **püngrüccök** voltunk, de új, másoknak érthetetlen szavakkal jelöltük a kutyák, székáldbak, tányérok, rongyok, meg egyéb holmik csak általunk ismert **másik** lényét is. Nyakig merültünk a titkokba, a mi titkainkba. Jó érzés volt, s talán ez tette elviselhetővé azt az állandó félelmet, amit Mészárosné (a jósnő) kísérteties tevékenysége keltett bennünk. Nem tudom, így van-e – én így hiszem –, a **Medáliák** ebből a rég elsüllyedt, elvarázsolt gyermekvilágból hajtottak ki, a rég elfelejtett **püngrücc** lelke szólal meg Attila szavaival...¹⁹

A hideglelés víziók elleni talizmánkoronával szemben: mi a **csámpás sityak**? Nincs itt lehetőségem rá, hogy a többi Medáliának: a négyesnek, hatosnak, hetesnek, nyolcasnak és a csonka utolsónak forradalmi utalásait analizáljam, mégis megkockáztatom, hogy nem más, mint a frigiai süveg, a jakobinus sapka – távoli utalással esetleg a kuruc fővegre is. Nem eléggé valószerű? Mi másért csap a kölykök fejére a lírai hitelet annyira kényesen őrző költő a dinnyéelelő nyárban sityakot? Tévedés ne essék: nem akarok én ebbe belemagyarázni valami utclást a proletárforradalomra. De igenis e kontrasztos képből benne látom az életben bízó, egészséges szívű gyermekember lázadó gesztusát. Ezzel tulajdonképpen rá is tértünk arra a kérdésre, hogy az álmok és a valóság, a belső és a külső élet, a képzeletbeli és a gyakorlati tevékenység pólusai közt hol áll, hogyan dönt a lírai én.

„Notre nuit meilleure que nos jours” (Nappaljainknál jobb az éjszakánk) – hirdeti már címével is Paul Eluard verse 1942-ben, amikor a költő már rég összeforrasztotta szürrealizmusát harcos, aktív kommunista meggyőződésével. József Attila 1928-ban épp maga mögött hagyta a szürrealizmust, s e kaland²⁰ után bár még nem érkezik haza a pártba, az ellenkezőjét vallja: a csámpás sityakú kölykök erősebbek, mint a jáspiskoronás királyok. A királyok gyengébb–ügyetlenebb **bal** kezében csak a halvány **hold süt**, a sárgadinnye; a kölykök izmos **jobb** kezükben tartják a **lángoló napot**, ama izzó piros és a sárgánál jóval nagyobb görögdinnyét.

Ezzel a döntéssel van összefüggésben és összhangban a versforma megválasztása is. A tizenegyedik a Medáliák közt az egyetlen, amely a hangsúlyos nemzeti verselésben, felező ösi nyolcasban hangzik föl. Ennek a formának a konkrét jelentéstartalomtól függetlenül is – és azzal vagy összhangban, vagy ellenkezésben – van valami olyan népi, dalszerű hangulata, amely eleve cáfolja az elégikus vagy ódai hangot, s e népi dalszerűségében természetes, egészséges hangulatot óraszt. El lehetne-e képzelni dekadens verset ösi nyolcasban. Az álmok hideglelését nemcsak a jáspiskő, hanem a vers ritmusa-muzsikája is távoltartja.

De még másképp is dönt a költő: a strófák sorrendjével! Két sarkalatosan szembenálló tétel közül a második helyen álló kap nyomatékot. Ezért nincs igaza Balogh Lászlónak, aki József Attila Két hexameterében:

Miért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis.
Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgyis.

ugyanannak az „etikai telítés nélküli magatartásnak egyformán groteszk színét és fonákát” (így!) látja.²¹ Hiszen eszerint a két sort nyugodtan föl is cserélhetnénk... Nem! Ahogy már Balogh előtt megírtam²², a költő két felfogást állított szembe, és választott is közöttük: a másodikát választotta. Választott a tizenegyedik Medáliában is: költő létére is a gyakorlat nappalát, napos örömeit választotta, helyezte az álmok fölé. De míg a tisztesség és tisztességtelenség kizárja egymást, éj és nap, álmodozás és tevékenység, tudattalan és eszmélet kiegészíti-föltételezi. A költeményben a kölykök földhöz tapadt valóságossága teszi valóssá a királyokat is, akik kézből eszik a dinnyét, és a királyok jaspiskoronás csapata meszeszerűvé varázsolja a suhancok raját is. Összetartoznak, mint a sokféle párhuzam két-két oldala.

A tizenegyedik Medáliának csak a képrendszerét elemeztük. Ezzel a vers elemzése nem fejeződik be; általában a verselemzést nem is lehet befejezni. Nem tartalmatlan szerénykedés, hanem a meggyőződés mondatja velem, hogy a műalkotás művészi üzenet-tartalma kimeríthetetlen. József Attilát idézem: „a mű közvetlen egyetemesség, vagy szem előtt tartva, hogy belsejében kimeríthetetlen, határolt végtelenségnek is mondhatjuk.”²³ Ez a fenti magyarázat igazában csakis akkor jó, ha nemcsak meggyőzi az olvasót, hanem továbbkommentálásra ösztönöz. Alig szólunk a két versszak állandóinak és változóinak szimmetriáról, semmit groteskségéről, semmit én-telenségéről stb., stb.

Szándékosan nem firtattuk „szürrealizmusát”. Szürrealista-e a Tizenegyedik? Ha a szürrealizmus: az automatikus írás, a tudat ellenőrzését programszerűen kizáró alkotói módszer, akkor nem az! Ha a szürrealizmus: a képek véletlen, esetleges, alogikus kapcsolásáért kardoskodik, akkor nem az! Ha a szürrealizmus a tudattalan, az álom fensőbbiségét hirdeti az öntudattal szemben, akkor nem az!

JEGYZETEK

1. A költészet packázásai. Modern Könyvtár. Bp. 1966. 118. – 2. L. pl. Komlós Aladár: József Attila összes művei 1–2. kötet. Ismertetés. A MTA Nyelv- és Irodalomtud. Oszt. Közl. 3:420. – 1953. – 3. Zelk Zoltán: József Attila: Nincsen apám, se anyám. Munka 2:6 sz. 190–1. – 1929. márc. – 4. Bori Imre: A Tiszta szívvel-től a Medáliák-ig. Adalékok József Attila költészetének egy szakaszához. Klny. a noviszádi Bölcsészeti Kar évkönyvéből (6. köt. 1961.) 20–22. – 5. Jankovich Ferenc: A magam emberségéből. Bp. 1967. 218, 221 – 6. Füst Milán: Emlékezések és tanulmányok. Bp. 1967. 494. – 7. Idézi Gáspár Zoltán: A költő és a köztudat. Magyar Csillag 2:13. sz. 383. – 1942. dec. 1. – 8. Fövény Lászlóné: József Attila. Bp. 1953. 60. – Fövényné újabb tanulmánykötetében mintegy helyesbíti a szürrealizmusról alkotott régi véleményét (Tükör és prizma. Bp. 1968. 266–84).
9. Balogh László: József Attila. Bp. 1969. 46. – 10. Németh Andor: József Attila. Bp. 1944. 77–81. – 11. I. m. 79–80. – 12. Ignotus Pál: Költő és halál. Szép Szó 6:1. sz. 61. 1938. jan.-febr. – 13. I. m. 61. – 14. I. h. – 15. I. m. 47. – 16. R. Hutás Magdolna: József Attila stílusa jelzői tükrében. Stilisztikai tanulmányok. Bp. 1961. 450. – 17. Universitas '68. Bp. 1968. 115.
18. A legújabb irodalomból: Petőfi S. János: Műelemzés – strukturalizmus – nyelvi struktúra. Kritika 6:10. sz. 25–6. (1968. okt.); Uő.: Új Symphosion 47. sz. 25 (1969. március); Roman Jakobson és Peter Kolakidész: Grammatikai képalkotás Kavafisz „Emlékezz, test” című versében. Uo. 26–8. – 19. József Jolán: József Attila élete. Harmadik kiadás. Bp. 1947. 44–5. – 20. Vö. Bori Imre i. m. – 21. Balogh László i. m. 167. – 22. Török Gábor: „A líra: logika” Bp. 1968. 167–8. – 23. József Attila Összes Művei. Bp. 1958. 3:48.

Beszélgetés Benczúrfalván

A Magvető Kiadónál jelent meg id. Szabó István, Kossuth-díjas szobrászművész Fába faragott esztendők című, saját rajzaival és fényképekkel illusztrált önéletrajzi regénye.

K. N.: Divatos manapság az emlékiratírás. Képzőművészek körében is. Az érdekelne, mik voltak Pista bácsi személyes szándékai, indítékai a könyv megírásakor?

id. Sz. I.: Én nagyon rosszkor születtem, már az első világháborúnak is minden keserves kínját végigéltem, a másodikba meg nyakig belecseppentem. A gyerekkorom nagyon eltérő volt a mai fiatalokétól, csupa küzdelem meg birkózás, meg nyomorúság. Ha erről beszélek, a régi világról, el se hiszik a maiak. Amikor például a régi időkről, a régi bányászéletről tartottam előadást a nagybátonyi vájárstanuló iskolában, arról, hogy hogyan kellett jelentkezni a bányában, hogyan kellett viselkedni egy aknásszal szemben, megkérdezte az egyik vájárstanuló: Pista bácsi, hát milyen „pacákok” voltak abban az időben, hát nem tudtak „behúzni” annak az illetőnek? Ilyen tanulságok vezettek engem arra, hogy hitelesen megírjam azokat a küzdelmeket a könyvemben. És arról is be akartam számolni, – mert nem lehet a szoborból mindent kiolvasni –, hogy milyen küzdelmesen jöttek létre alkotásaim.

K. N.: Hogyan készült elő az íráshoz? Mennyi idő alatt írta meg ezt az elég nagy tejedelmű könyvet?

id. Sz. I.: Nem készültem rá. Ahogy elkezdtem az írást, az elraktározott emlékek sorban tódultak eléem. Hogy aztán mindez irodalmi szempontból helyes-e, jó-e, magam nem tudtam megmondani. Amikor már alaposan előrehaladtam, újra elolvastam, meg sokszor felolvastam a fiamnak, aki nagyon sokat segített, hogy folyékonyabb, gördülékenyebb legyen az írásom. A magam nyelvén próbáltam mindent leírni. Kb. 1960-ban kezdtem el, és vagy három esztendőn keresztül írtam, volt úgy, hogy éjszaka felébredtem és hozzákezdtem írni, meg vasárnapként foglalkoztam vele. Úgy csináltam valahogy, mint a szobraimat, először kibontom, aztán később, mikor már jól kiszáradt, akkor faragom készre; addigra már minden pontosan meg is érlelődik bennem. A könyvem sem maradt egészen olyan, mint ahogy először leírtam, sokszor átírtam, meg előlről kezdtem.

K. N.: Melyik nehezebb mesterség, a szoborfaragás vagy az írás?

id. Sz. I.: Nem mondhatom, hogy az írói munka nehezebb, mert én a szoborral is kegyetlenül birkózom, egy egészen kisméretű figurához is összeszedem minden erőmet, hogy jó szobor legyen. Nem könnyebb, nekem nagyon nehéz szobrot is csinálni. Csak hát az írással olyanformán vagyok, hogy nem tiszta minden előttem, mint a faragásnál, a képzőművészet területén. Az írás még nem az én mesterségem.

K. N.: Életének milyen időszakát mutatja be a könyvében?

id. Sz. I.: Gyermekkorommal kezdődik, az első világháború idején és 1963-mal fejeződik be, amikor hazajöttem a Szovjetunióból, ahonnan akkor visszaérkezett kiállításom anyagá is.

K. N.: Van-e valami különös oka, hogy éppen azzal fejezi be?

id. Sz. I.: Nincsen. Azóta sok minden és érdekes történt velem, de mindez már kimaradt.

K. N.: Gondol-e arra, hogy folytatja az írást?

id. Sz. I.: Nem sok időm van már nekem erre, de amit most csinálok, azt még szándékomban van megírni. Különösen arról a sorozatról akarok beszámolni, amelyben a palóc népviseletet, népművészetet, a palóc nép életét faragom végig. Ezt a munkát még a harmincas évek elején kezdtem el, és most már valószínűleg az utolsó tizenkét órája van annak, hogy befejezzem, mert két-három esztendő múlva mindennek még hirtelődője sem marad.

Ennek a sorozatnak az lehetne a címe: a palóc ember élete a bölcsőtől a sírig. Ugy szeretném ábrázolni a hétköznapiakat, meg mindenféle-fajta munkájukat, keservüket, hangulatukat, ahogy én negyven éven keresztül megismertem, ahogy az én emlékeimben megmaradtak. Nagy súlyt helyezek arra is, hogy a régi élet legjellemzőbb dolgain kívül azt is megmutassam, hogy milyen nagy különbség van az akkori és a mostani emberek között. Most ha fel is öltöznék népviseletbe, mondjuk ünnepélyek alkalmával, már egészen mások, mint akiket a régi világból ábrázolok. A fagyaltatózó menyecskét, amit most csinálok, össze se lehet hasonlítani a ferentőt evő menyecskével, mások ma már a mozdulataik, a formájuk is teljesen megváltozott. Annyi élményem van ezekről a dolgokról, hogy egy élet is rövid volna ahhoz, hogy a leglényegesebbeket kifejezésre juttassam. Ezt nekem minden körülmények között meg kell csinálnom, a fiatal szobrászok ezzel a témával nem is tudnának mit kezdeni. Hiába jó szobrász és szakmai tekintély az én aranyos fiam, ő már ezt nem tudná megoldani.

K. N.: Pista bácsit népművészként ismerte meg és tartotta számon a közvélemény, talán még a Kossuth-díj elnyerése után is. Elfogadható-e vagy vitatható ez?

id. Sz. I.: Amikor én indultam, a népművész szót nem is használták, akkor ÖSTEHETSÉGEK voltak. Ilyen östehetségnek könyveltek el engem is. De amikor ezeknek a munkáit összegyűjtötték, hogy a Nemzeti Szalonban kiállítást rendezzenek, kisült, hogy az alkotásaimat nem tudják használni. Képzőművészeti műveknek nyilvánították az én munkáimat, nem illeszthették be a kiállítási anyagba, mert attól teljesen elütöttek az első szobraim is. Én erről pedig nem tehettem, mert akkor még úgy faragtam, ahogy az ösztönöm sugallta. Nagyon szerettem a

népművészetet, gyűjteni is kezdtem, olyan bolondja voltam, hogy ha egy kanász tarisznyáján megláttam egy ivóbögrét, vagy láttam egy szép juhászkampót, egy szép baltát, elmentem még a hetedik határba is, hogy meg tudjam szerezni. De csinálni nem tudtam, képtelen voltam. Nem is lehet azt utánozni.

Ha kézbe tudnám venni azt a szobrot, amit legelőször faragtam, hát nem sok szégyellnivalóm lenne velem, még mint képzőművészeti alkotást nézve is. Nem voltak különösebben más hibái az én szobraimnak azon kívül, hogy arányaikban kissé nyomottak voltak. Az őstehetségek kiállításán nem vehettem részt, de szobraim korán bekerültek a műcsarnoki tárlatokra. Önálló kiállításom is volt, ami után szerencsétlenségemre karpaszomány viselési jogosultságot kaptam a második világháborúban.

Amikor vármegyei ösztöndíjat kaptam a Képzőművészeti Főiskolára, már nem voltam avatatlan, akkor már állott egy nagyméretű, 260 cm-es szobrom, egy kétfigurás hősi emlékművem Kisterenyén. De a főiskoláról hazaküldtek, mert azt mondták, hogy ott tönkremegyek, elveszítem azt a kincsért érő tehetséget, ami megvan bennem. Nem végezhettem el a főiskolát. Én az alkotásaim, eredményeim által kerültem a képzőművészek közé, hihetetlen sok küzdelem árán. Ezekről írtam a könyvemben, ezek képezik könyvem legfőbb tartalmát.

K. N.: Gyakori, hogy egy-egy művész alkotótevékenységében időnként emberi, művészi válságok, megtorpanások jelentkeznek. Pista bácsi életében voltak-e ilyen időszakok?

id. Sz. I.: Az én munkásságomban nem voltak, de kísérleteket én is csináltam. A harmincas években megváltozott az addigi, naturalista ábrázolásmódom. Csináltam formalista dolgokat is, mindenféle-fajta irányzat stílusában. Amikor agyagban teljesen elkészítettem egy életnagyságú figurát, akkor a fejébe ütöttem, megskalpoltam, ide raktam idomot, oda raktam, kiigazítottam, megnyújtottam vagy széthúztam. Sok mindent megpróbáltam, mosolyogtam is: hát itt van a modern szobor. De mindig visszatértem oda, ahol most is vagyok: az embert embernek ábrázolni. Engem nagyon érdekel a modern művészet, de kevés olyan alkotással találkoztam, amit őszintén tudok szeretni. Különösen haragszom, ha női figurát forgatnak ki emberi formájából. Az aránytalanságot nem szeretem a művészetben; a grafikában, a festészetben sem.

K. N.: Sokféle anyagból készítette, készíti munkáit, mégis mintha különös vonzódást érezne a fa iránt.

id. Sz. I.: Igen. Nagyon szeretem a fát, de csak a kimondottan keményet. Nem lehet összehasonlítani más anyaggal. Nagyon szép a faszobor. Az országban én faragtam legtöbbet fában. Könnyű volna agyaggal játszódzni, a kőben sem sok veszély rejlik, a gipsz-szobrot nem sokra becsülöm, öntetni meg végképpen nem szeretek, pedig azt is megtanultam. Előveszem a fát, megbirkózom vele, ez elégít ki engem legjobban. Mielőtt hozzáfognék egy szobor elkészítéséhez, az agyamban már tökéletesen megformálódott minden részletével együtt. Agyagban ezt meg is lehet valósítani, mert addig gyúrok, ráragasztok, amíg a célom el nem érem, de egyenesen fába faragáskor meglepetések érik az embert. Egyszer valami nem sikerült, kimaradt a szoborból és akkor újra kezdtem; más-kor meg szebb részletek bontakoznak ki, mint amit előre megálmodtam, elképzéltem. Sok mindent elő tudok varázsolni erőm szerint, de ki tudja, mennyi szép-

ség marad még elrejtve. Nem mindegyik szobor műkincs, meg egyforma értékű, de az ember mindig arra törekszik, hogy minél tökéletesebbet alkosson.

K. N.: Térjünk vissza a könyvhöz! Mely részei lehetnek az olvasók számára legérdekesebbek, legtanulságosabbak Pista bácsi szerint? Mire hívná fel az olvasók figyelmét?

id. Sz. I.: A 33-as esztendőől a második világháború kezdetéig tartó időszak nagyon fontos. Akkor kezdődött és ment végbe művészi átfarmálódásom, és váltam rendes kiállító művésszé. A felszabadulás után meg, amikor megjelent a forint, olyan munkához fogtam, ami – nyugodt lélekkel mondhatom – egyedül áll az egész világban: ez a kétszázéves bánjatörténelem megfaragása. Az odesszai kiállításom megnyitásakor a pártbizottság első titkára is mondta, hogy azért egyedülálló, mert egy művész egyfajta munka ábrázolására szentelte életét. Ez a munkám zökkenőmentes volt, anyagot, támogatást kaptam. Persze sok mindent nem csinálhattam, amit nagyon szerettem volna. Nyugodtan tudtam azonban dolgozni, ami igen fontos az én számomra is. Mindig akkor tudtam legjobban alkotni, amikor nem kellett keservesen megküzdeni az anyagi dolgokkal.

K. N.: A könyvben természetesen ma élő személyek is szerepelnek. Jelentett-e ez valamilyen nehézséget írás közben?

id. Sz. I.: Mindent megírtam, ami a valóságban megtörtént, a rossz dolgokat is. Nem hagyhattam ki azokat, mert másképpen nem tudtam volna megmagyarázni gátlásaimat, kínjaimat, meg sok egyebet. Szóval, el kellett mondanom mindent az élő emberekről is, másképpen nem tudtam volna írni. Gorka Gézának felolvastam, amit róla írtam. Ő azt mondta: Hát nem teszem a kirakatba, de így van. Az igazat írtam, semmit nem hazudtam, nem túloztam, hanem még enyhítettem is bizonyos dolgokat. Nagyon sok küzdelmem volt az életben, mi mást csinálhattam volna, megírtam valamennyit a könyvemben.

KOJNOK MÁNDOR

ID. SZABÓ ISTVÁN

Fába faragott esztendők*

Eljött az ideje a hősi emlékmű leleplezésének. Az ünnepség megrendezésére külön bizottságot alakítottak. A bizottság elnöke az esperes úr lett. Meghívót is nyomtattak. Az állt benne, többek között, hogy 1937. október 24-én, vasárnap leleplezik Kisterenye világháborúban elesett fiainak hősi emlékművét, az ünnepi beszédet dr. Soldos Béla, Nógrád és Hont vármegye főispánja tartja, az emlékművet megkoszorúzza a belügyminiszter. Az is belekerült a szövegbe: „A szobor alkotója: Szabó István szobrászművész, a község szülötte.” Az esperes nem akart hozzájárulni, hogy úgy nyomtassák ki. A vitán hosszasan bizonyította, miért nem jár nekem a művész cím:

— Ez úgy nézne ki, mintha a dorogházi plébános felkötné a lila övet, és

* részlet

nagyságos esperesnek szólíttatná magát. akárcsak én. Márpedig én, megdolgoztam azért, hogy nagyságos címem van. Nem engedem meg, hogy aki tegnap még kerégyártó volt, ma, minden diploma nélkül szobrászművész címet kapjon. „Szabó István őstehetség.” Nem tisztább és magasztosabb ez? Nem ez-e a törvényes elismerése annak a kéthetes munkának, ami alatt a szobrot megcsinálta? A többi csak mesterségbeli része volt a dolognak. Ráadásul a tisztelt „művész úr” még a Krisztus értékét is a maga szája íze szerint mérte. Ezen nem is csodálkozom. Tíz éve vagyok itt, kedves uraim, de még nem láttam a fajtájából senkit, hogy átlépte volna a templom küszöbét.

Kiss Endre, a községi vezető jegyző, az Irodalmi és Művészeti Tanács levelére hivatkozva védte az én „művész” címemet.

Végül is a szavazás a javamra dőlt el. Így nyomták rá a meghívóra a nevem után a szobrászművész titulust.

Az öreg Vignali a fiával, Guzival együtt megérkezett még szombaton este a vonattal. A legjobbkor, mert nálunk, a családban éppen lagzi volt, a legkisebb lánytesvérem ment férjhez.

Raffi bácsi nagyon megbarátkozott az apámmal. Azt is kisütötték, hogy egyidősek, két nap különbséggel. Rögtön összetegeződtek. De mulattunk mindkét félnek is. Táncoltunk, daloltunk. Guzinak nagyon jó hangja meg nagy gyakorlata volt a mulatozásban, feltalálta magát vidéken is. Minden nótát ismert, a cigányok meg észrevették, hogy pengővel fizet.

A feleségem figyelmeztetett bennünket, hogy a holnapi napra való tekintettel pihenjünk le. Nálunk aludtunk.

Reggel már nagy mozgás volt. Lázban égett az egész falu. Hat órakor zenés ébresztő verte fel a népet – ez sem történt meg még Terenyén.

A kocsmákat bezárták tíz órakor, a kocsmárosoknak megparancsolták: csak akkor nyithatják ki, ha a szoborról lehull a lepedő.

Gyönyörű októberi nap volt. Jöttek a népek felpántlikázott kocsikkal. Hozták a leventéket a szomszéd falukból. Hömpölygött a nép az állomásról. Rengetegen összeverődtek.

Megkezdődött a tábori mise. Folytatódott az ünnepi beszédekkel. A főispán úr sort kerített az én dicséretemre is. Azt mondta a végén:

– Erről a helyről köszönöm meg neked, Szabó Pista, hogy ez a szobor itt áll, és állni fog időtlen időig.

Mellettem állt az édesapám, Raffi bácsi meg Guzi. Az apám könnyezett a meghatottságtól. Azt mondja nek: a Raffi bácsi:

– Nincs itt semmi baj, Marci. Olyan fiad van, aki neked még sok örömet szerez.

Ünnepi ebédet a meghívott vendégeknek a parókián adtak. Mink is elballagtunk a vendéglőbe, ahol már zsúfolva volt a terem, de azért jó helyet szorítottak. Minket ugyanis nem hívtak meg az ünnepi ebédre. Sem engem, sem az öntő-mestert.

Az ünnepi ebéden a főispán úr egyszer csak felemelte a poharát:

– Gyere ide, Pista fiam, hadd öleljelek meg!

Néma csend lett:

– Hol vagy, Pista?

Az esperes úr kimentett:

– Nem jött el, mert az éjjel lakodalomban volt, és pesti vendégei vannak.

A csúf hazugság azonban kiült az ábrázatára. Nem is élvezte sokáig, hogy az előkelőség körében kérkedhet, mert azok nagyon gyorsan felkerekedtek. Azt sem tette a kirakatba, amit a főispán úr mondott neki búcsúzásakor.

Azért mink mégis megtaláltuk a helyünket, jól éreztük magunkat. A vendégelőben felpezsdült a jókedv, a falubeliek odajöttek hozzánk koccintani. A cigányok is kitettek magukért. Mulattunk, daloltunk, összetoltuk az asztalckat. Nem hiányzott a belügyminiszter, sem a plébános úr.

A szobor állott, de én nem állottam sehogy. Vártam az elszámolásra. Úgy látszott, hogy ki akarnak semmizni, a nekem járó összegből bőven el akarnak venni az egyház javára. Mi közöm nekem az egyházhoz? Kipakoltam a főjegyzőnek. Annyira fajult közöttünk a dolog, hogy azt mondtam neki.

– Maga csak annyiban különbözik az esperestől, hogy az ügyetlenül csinálja a ravaszágát, azt hamar meglátni, de maga burkolva, hogy ne lássuk. Így maga rosszabb, mint a pap. Most sül ki, hogy tízezer pengős munkából, aminek a fele engem illet, nem tud kifizetni. Miért nem mondta ezt egy évvel ezelőtt?

Kiszáradt a torkom, nem találtam szavakat. Bevágtam az ajtót úgy, hogy hullott a vakolat. Elmentem a kocsmába, magamba fojtani a keserűségem.

A főjegyző összehívta a képviselő-testületi tagokat, akiket könnyen lehetett rángatni, a virilistákat meg a póttagokat, hogy a felelősséget átrázza magúról. Grossz Sándor kereskedő virilista felszólalt itt, és ilyesmit mondott:

– Tisztelt képviselő-testületi gyűlés! Nem azért vagyunk a község fejei, hogy dobálózzunk a község pénzével. Az összeg, amit a szoborra szántak, el lett költve, így Szabónak nem jár semmi. Köszönöm.

Oravecz Gábor póttag, Grossz fuvarosa, életében most szólalt először. Mikor felállt, kivörösödött, attól való félelmében, hogy belesül a mondókájába.

– Engedelmet kérek – azt mondja –, ki az a Szabó Pista? Nemrégén még béres volt.

Erre olyan csend lett, hogy csak Gábor alatt reccsent a 'szék.

Mindennek ellenére én mégiscsak megkaptam még aznap az ezer pengőmet. Grossz Sándor pedig került azóta, mintha én bántottam volna meg őket, nem ők engem.

Felmentem Pestre a nagy újsággal. Keresztanyám szívesen vállalta, hogy náluk lakjam, míg a helyzetem kialakul.

Felkerestem Sidló tanár urat, átadtam neki a főispán úr levelét. Mikor elolvasta, azt mondja nekem:

– Éppen most kell nekem is a hasznos kéz, most kezdtem el a balassagyarmati Madách-szobrot. Van állandó emberem, Nagy úr, az szintén megérkezett.

Bemutatott bennünket egymásnak; elmondta, mi hol van, csináljuk meg a szobor vázát. Itt van kis méretben, az ötszörösére kell nagyítani. Azzal magunkra hagyott. Mi meg nekiláttunk a szoborváz készítésének.

Néhány nap múlva megtekintette a munkánkat Sidló, és mindent rendben talált. Elvitt az osztályára is, az Epreskertbe. Bemutatott növendékeinek, aztán

megint továbbállt. Egy artista volt a modell. Hozzáfogtam mintázni én is. Agyagot gyúrtam. Egyszer csak észrevettem, hogy a növendékek sugdolóznak. Azon kezdtek, hogy feltűnően bácsiznak, pedig akadtak ott, akik nem sokkal voltak fiatalabbnak, mint én. Karikatúrát csináltak rólam; úgy ábrázoltak, hogy bámulom erősen a női aktot, folyik a nyálam, meg a nadrágom előlről ki van nyomódva. „Palócosan” idétlenkedtek egymás között. Közben kuncogtak.

Egészen elkeseredtem. Nem is mentem köztük szívesen, pedig alig vártam, hogy mintázhassak. Inkább a Szépművészeti Múzeumban bogarásztam.

Még egypárszor tértem be az Epreskertbe. Megmintáztam az artistát. Hamar végeztem vele. Készítettem még egypár kis szobrot is. Egy növendék elvitte, hogy olcsón kiegészít. Megszűnt körülöttem addigra a kuncogás. Elismeréssel mustrálták a szobrom, de én akkor már nem álltam senkivel szóba.

Glatz Oszkár a növendékei előtt sajnálkozott rajtam, hogy rossz helyre kerültem, de én – egy emberen kívül – senkivel sem közöltem semmit. Faragtam a Százados úton, Sidlónál. Még jártam Vignaliékhoz, a Jász utcába.

Találkoztam egyszer Glatz Oszkárral.

– No, földi, hogy van Sidlóval?

– Sidló tanár úrnak nagyon hálás vagyok. Most intézi a főiskolai felvételem. – Földim, engem nem ez érdekel. Inkább az: hogyan látja a Sidló művészetét? Mert a maga művészete meg az övé, külön világ.

– Nagyon jó szándékú ember. A műveit nem merem bírálgatni, mert már megkaptam ilyesmi miatt, hogy: mit értesz te hozzá? Ez az igazság. Azért szeretnék a főiskolára bejutni, hogy én is tisztán láthassak végre a művészet terén. Mióta Pesten vagyok, ebben csak hátrafelé léptem. Még, ott sem tartok, ahol tartottam, mikor otthonról eljöttem.

– Én magának jóakarója vagyok. Bízva rám magát. A főiskolai felvétele, az el van intézve. Nem Sidló-növendék lesz, hanem Kisfaludi Strobl Zsigmondé. Ha én kérem, hogy támogassa magát, nekem megteszi.

Kegyetlen helyzetbe sodródtam.

– Méltóságos tanár úr! Nem tehetem meg, hogy Sidló tanár urat otthagynom. Nem mernék a szemébe nézni.

– A jövőjéről van szó, fiam. Itt én látok tisztán. A Sidló osztályán olyan banda van, hogy ott nem bírja ki. Erre majd rájön maga is. Egyszerűen szól Sidlónak, hogy a Strobl-osztályra kéri magát. Különben, én beszélek vele.

Nem feleltem semmit, de éreztem hogy gyáva vagyok. Összeszorult a szívem.

– Holnap öt órakor jöjjön ide hozzám, az Epreskertbe.

Otthon várt rám egy fiatal terenyei barátom, Székely Béla. Egyetemi hallgató volt Pesten. Még neki sem tudtam örülni. A keresztapámmal söröztek. A keresztapám meglátta rajtam a változást.

– Neked meg miért csüng az orrod? Mi lett? Gyere, igyál egy kis baksört, ez majd helyrehoz.

Gondoltam, ha kibeszélhetem magam, könnyíték magamon. Elmondtam, hogy milyen rossz vágányra senderítették az én főiskolai ügyemet. Hogy Glatz Oszkár azt akarja, ne Sidlónak legyek a növendéke, hanem Kisfaludi Strobl Zsigmondnak.

Erre az én keresztapám felderült:

– Azért van úgy lekonyulva az orrod, hogy a világ leghíresebb szobrászának lehetsz a tanítványa?

Előszedett egy csomó képeslapot: Képes Újság, Délibáb, vasárnapi melléletek. Mindenütt ő volt, meg az ő szobrai. Keresztapám azt erősítette: ő még nem is hallott más szobrászról.

– Neked is jó lesz, ha hozzá kerülsz. Akkor majd talán én is megláthatom valóságban.

A barátom is nagyon örült ennek az eseménynek.

Engem ezek a vigasztalások úgy értek, mint olaj a tüzet. Nemhogy felengszelődtem volna tőle, hanem a kínom lett nagyobb. Azt határoztam; elmegyek a főispán úrhoz, mindent elmondok neki, és kérem a tanácsát.

A főispán úr a Szabó József úton lakott, nem messze a Thököly úttól. Hamar megtaláltam. Fogadott is.

– Mit hoztál, Pista fiam? Hallom, nagyon kapós lettél a főiskolán!

– Csak fordítva ne legyen. Éppen azért jöttem, hogy mitévő legyek.

Azt mondja nekem a főispán úr:

– Most jöttünk Gyarmatról Sidlóval. Tőle tudom, hogy Glatz felkereste. Hogy te félsz a Sidló-osztályon, a növendékek közti tapasztalatok után. Meg hogy Glatz beszélt Strobl Zsigmonddal. Szívesen fogad, vigyél magaddal valamit a legfrissebb munkádból, hogy tudjon nyilatkozni a további sorosodról... Hozzatok Pistának egy kis konyakot.

A méltóságos asszony megkínált, de az ital megakadt a torkomon.

– Még más újság is van számodra. Megkaptam a József főherceg válaszárt a levelembre. Azt írja, nagyon szívesen támoogat. És megérted azt a magas kiüntetés, hogy audienciát kaptál tőle. Még ebben a hónapban személyesen fogad. No, ehhez mit szólsz? Most már csak össze kell szedned magadat. Nem mindenki beszélhet egy főherceggel. Te beszélni fogsz. Nagy dolog ez, Pista. Gyere el hozzám csütörtökön, akkorra eldől a sorsod.

Másnap felkeresett a Béla barátom. Elballagtunk együtt az Epreskertbe. A portás, Szirom bácsi már ismert. Bejelentett bennünket, és már fordult is vissza:

– A méltóságos úr fogadja mindkettőjüket, mert amit most mondani fog, jó lesz, ha tanú is hallja.

Azzal kezdte Glatz tanár úr:

– Úgy megy minden, mint a pörgettyű. Úgy a Sidlónál, mint a Stroblnál. A Strobl most azt várja, mikor tud elmenni őhöz. Természetesen, ha valamit meg tudna neki mutatni, az nagyon jó lenne. Ezt ki is kötötte. Mához egy hétre, délután öt órakor, a Százados úton, a műtermében. A legutolsó épület. Meg fogja találni.

Megköszöntem a szívességet.

Teljesen ki voltam forgatva magamból. A Béla barátom meg tüzelt:

– Öregem, neked nyert ügyed van. Mindenki támogat. Én még álmomban sem mertem arra gondolni, hogy Glatz méltóságos festőművész tanárral kezert fogok.

– No, ha neked csak ez hiányzik, mához egy hétre gyere el velem a Százados útra is.

– Jó, öregem, elmegyek örömmel.

Egy szalmakötél-csavaró parasztot faragtam körtefába. Megmutattam a főispán úrnak. Azt mondta rá:

– Ezt kellene elvinned a fenséges úrnak! És felajánlanád az audiencián, cserébe a magas támogatásáért.

– Nincs arányban ez azzal, amit a fenséges úr ad nekem.

Az ő magas támogatása neki csak annyiba kerül, hogy valahol szájára veszi a nevemet. Én meg a fát otthonról hozattam, az is pénzembe került, meg a fát is vettem. Meg verejtékeztem is vele, heteken át. Azt tartanám magas támogatásnak, ha magas árat fizetne a szobromért. Ő is jobban becsülné, én is megemlegetném halálom-óráig.

– Add csak oda a szobrot, Pista fiam. Megéri.

Székelly Bélával kettesben megkerestük a Kisfaludi Strobl műtermét. Ikerház volt, két műteremmel, de egy gazdával. Becsengettünk. Előkelően bejelentettek a méltóságos tanár úrnak.

Kedvesen fogadott. Első dolgom volt, hogy megmutassam a szobromat, lássa, hogy mit csinálok. Kibontottam feltettem egy forgó állványra. Azt mondja nekem a Strobl mester:

– Kedves fiam, ahogy maga csinálja a szobrokat, maga kincs a nemzetnek. Magának nem is szabad bele sem pillantani a most vajúdó művészeti életbe. Menjen szépen haza, csinálja tovább így a szobrokat. Ez így tiszta művészet. Ezt nem szabad megmételyezni. Hány éves most maga?

– Harminchárom.

– Vétenék a nemzetnek, ha megengedném a Főiskolán való képzését. Nagyon tisztetem a megyéje jó szándékát. Volt már rá példa, hogy egy-egy növendék élvezte a megye támogatását, de itt most az csak kárt okozhat. Ha a megye olyan gavallér, hogy egy embert elküld a Főiskolára, hogy egy éhező művésszel több legyen, az a megye dolga, de ezt én nem engedem meg. Adja a megye a támogatást magának a kezébe. Kedves fiam! Uljünk le egy kicsit meghitt beszélgetésre.

Bevonultunk egy másik műterembe. Ott gyorsan kijelentette:

– Ide csak az teheti be a lábát, akit nagyra becsülök.

Ez a helyiség tömve volt szebbnél szebb szobrokkal, és mind nemes anyag. Volt itt márvány, bronz, még fából is volt egy szép akt. Engem annyira meglepett, hogy nem leülni, inkább nézegetni szerettem volna. De Strobl mester leültetett.

– Mert én, fiam, magával egészen őszintén akarok beszélni. Úgy kezdem a napom, hogy rendezem a napi feladatokat. Reggel azt gondoltam, hogy magát felveszem az én osztályomra, mert már erről József főherceggel is beszélgettünk. Én a fenséges úrnak tettem ígéretet arra, hogy magából jó művészt csinálok. Most elmondok magának egy esetet.

És hosszan, részletesen elmesélte, intésképpen, a hályogoperáló kovács történetét.

– No, fiam, ettől a helyzettől félttem én magát! Ha itt maradna a Főiskolán, feltáruhnának maga előtt a művészet kibogozhatatlan rejtelméi, mélységei, tisztázatlan részletei. Amilyen bonyolult dolog a művészet, maga elveszítené azt a tiszta erejét, amit ezen az egyetlen szobron keresztül látok. Ha ezt a szobrot nem látom, felveszem az osztályomra. Ezek után azoriban sokkal többre becsülöm, semhogy megengedném, hogy a főiskolán elromoljon, és legyen magából egy

éhező művész. Sajnos, ebből van elég. Ezért azt javaslom: sürgősen menjen haza. Maga termékeny ember, összegyűlik annyi munkája, hogy önálló kiállítást nyithat. Ebben magának minden segítséget megígérek, csak hallgasson rám.

Kiszól:

– Dobai, hozzon a vendégeknek cigarettát!

Behozott a Dobai egy dobozban két szál olcsó „Leventét”. Nagyon ritkán dohányzom, de rágyújtottam; Béla még soha, de ő is rágyújtott. Nagyon rosszul éreztem magam, nem volt erőm megmozdulni, rettenetesen össze voltam törve. Könyörögve mondtam:

– Méltóságos tanár úr! Én nem vagyok a művészetben az, ami a kovács az operálásban. A kovács mindenki fölött állott a tudásával, és már öreg volt. Én meg csak harminchárom éves vagyok, tanulni szeretnék. Erőt érzek magamban a tanulásra. Egész életemben tanulni szerettem volna. Most, mikor már majdnem elértem azt a boldogságot, hogy tanulhatnék, hazakergetnek. Tanulni akarok, és fogok is, ha százszor hazakergetnek is.

Berekedt a torkom és kiszáradt. Felkeltem, kivánszorogtam. Az inas kikisért. Nem köszöntem semmit, mert nem volt mit. Mikor az inas hajlongva becsukta az ajtót, förtelmes káromkodás tovakodott a számra. Kitört belőlem, valósággal ömlött. Béla cipelte utánam a szobromat, én bizony ott felejtettem volna.

Összeomlott bennem minden, amit elképzelttem, amit felépítettem magamban. Kezemben volt a nagy alkalom és kiverték belőle. Most kullagjak vissza Terenyére? Mit mondjak otthon? Azt mondom, hogy hazakergettek? Úgy igaz, csakugyan. Azt felelik rá: „Tudtuk mink azt előre! Minek kapálódzik? Van neki jó mestersége! Azt becsülje meg, abból is megélhet!” Kérdezem a Bélát:

– Mond meg nekem, most mit csináljak?

– Az volna a legjobb, ha Sidlóhoz mennénk egyenesen. Még nem vagyunk messze, gyérünk vissza.

– Én ezt nem bírom megtenni. Inkább a főispánhoz. Talán majd szól valamit. Éppen otthon találtam.

– Már vártalak. De mi van veled? Úgy nézel ki, mint akin Tokajba járnak. Nem vagy beteg? Csak nincs otthon valami baj?

– Nem otthon van a baj, hanem itt, nekem. Nekem kitelt Pesten.

– Ki mondta ezt neked?

– Nemcsak mondták, hanem meg is csinálták.

Elismételtem szóról-szóra mindent. Ő is meglepődött.

– Ez a szobor okozta életem legnagyobb csalódását. Mert én tanulni akartam. De fogok is. Megpróbálok akár a Főiskolán kívül. Ha valaki jó szobrász elfogadna, szívesen dolgoznék neki is, magamnak is, csak tanulhassak.

Fölállt a főispán úr:

– Megérkezett a fenséges úr levele. Én is megírtam, amivel bemegy a Várba. Hozta a maga levelét.

– Ezzel beeresztenek. Ott majd megmonadják, mit hogyan kell csinálnod. Felvized ezt a szobrot is, és átadod a fenséges úrnak.

ANDRÁSSY KURTA JÁNOS

A magyar népművészet ősiségének nyomában

Sok szó esett már arról, hogy népművészetünk régi vagy újkeletű-e? Vannak, akik mindössze a XVIII. század végétől hajlandók az eredetet elfogadni, s tagadják annak feltételezését is, hogy a népművészet a honfoglalás korában gyökerezik. Távlabbi korról még kevésbé eshet szó. Márpedig egy nép nem úgy kezd művészkedni, hogy egyszer csak eszébe jut és minden előzmény nélkül csinálja – méghozzá olyan magas szinten, hogy már szinte nem fokozható.

Ha elfogadjuk azt a tételt, hogy minden nép valahol az őskorban kezdte életét és művészi tevékenységét, akkor ez a magyarságra is érvényes. A XVIII. századi datálás nem fogadható el, mert a népművészet múltját, illetve kezdetét nemcsak a fellelhető tárgyi adatok döntenek el. Minden népnek – így a magyarságnak is – volt olyan korszaka, amikor a népművészet nem szűkölt a mai értelmezésű osztályművészetre.

Tudósaink jelentős része csak időbeli tárgyi anyagot ismer el, holott nem hagyható figyelmen kívül, hogy a népművészet könnyen enyésző anyagokra: fára, textíliára, kerámiára készült. Ezek pedig a nép életviszonyai között a nép otthonában nem voltak megőrizhetők századokon keresztül, már csak azért sem, mert ezek általában használati tárgyak, eszközök voltak. Hibás az a tudományos szemlélet, amely ezeket a tényezőket figyelmen kívül hagyja. Végére is a nép miért őrizte volna meg az elviselt vagy eltörött holmit? Neki használható kellett a használhatatlanná vált helyett. Múzeumok, intézmények ilyen holmik gyűjtésével alig száz éve foglalkoznak. De a népművészet motívumvilága, mitológikus jellege (mert ez is van benne) messze túlmutat a századokon. Végére is ki merné állítani, hogy Mohács előtt nem volt magyar nyelv, csak azért, mert ezekben a századokban a keresztény egyház idegen papjai az ősi írásos emlékeket elpusztították, a magyar nyelvet száműzték, a hivatalos és irodalmi nyelvvé a latint tették? Ebből az öt-száz évből alig van írott magyar szövegünk. Mégsem lehet azt állítani, hogy a magyar nyelv csak Mohács után lett.

Mert az történt, hogy a nép átmentette ezt az ősi, az idegen papok fülét sértő „barbár” nyelvet. De nemcsak a nyelvet mentette át, hanem az ősi magyar költészet nyelvét is, amiből Mohács után alig ötven évre Balassi Bálint csodálatos költészete ki-virulhatott.

Ennek az új magyar lírának kellett, hogy előzménye legyen, mert a semmiből nem lehetett. De maga Balassi is utal az előzményekre, mikor jelzi, hogy a verse melyik ismert „nóta” dallamára énekelhető.

A népköltészetnek nincsenek írásos emlékei a múlt időkből, de a nép ajkán olyan szövegek maradtak fenn, amelyekről határozottan következtethetünk a magyarság ősi költészetére. Mint ahogy a népzenei anyagunkból ki lehet válogatni az ősi réteget, ugyanígy a szövegek elemzéséből, szószimbolikából is meg lehet állapítani a múltját. Így például

a dozmati regősénekről már Sebestyén Gyula és Vikár Béla megállapították, hogy az pogány korabeli szövegnek tekinthető. Ezt a megállapítást Fettich Nándor is megerősítette (személyes közlés), de ugyanakkor ő keresztény szimbolikákat magyaráz bele. (Fettich: A regősénekekről. Ethnographia, 1958. 3. sz.). S valóban, ha a szöveget elemezzük, első olvasásra látható, hogy a regősénekek sorában a legrégebbi időkre utal. Fettich Nándor keresztény szimbolika magyarázata a dozmati regősénekre nem vonatkoztatható, mert a szöveg tartalma ellene szól. Ez a regősének nem igazodik még a keresztény vallás frazeológia-jához, hanem éppen a keresztény egyház – a szövegben szent István – által üldözött ősvallás tragikus helyzetére világít rá. Csak a beköszöntő a szokványos keresztény szöveg „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Eljöttünk szent István szolgái régi szokás szerint” stb. Ez a szöveg későbbi ragadvány, aminek a bizanságát adja a további szöveg:

Ahol keletkezik egy ékes nagy út,
A mellett keletkezik egy halastó állás
Hej regülejtem, regülejtem!
Azt is fölfogá az apró sásocska
Arra is rászokik csodafiúszarvas.
Hej regülejtem, regülejtem!

Ez a csodafiúszarvas még nem Jézus szimbóluma, mint a későbbi keletű regősénekekben, hanem az ősi világ istenállata, mely „Evilat”-ból a Meotiszon át a Kárpát-medencébe kísérte el a magyarságot, hogy itt végül is az idegen fegyverektől úzve bujdokoljon.

Noha kimennél Uram, szent István király,
Vadászni, madarászni,
De ha nem találnál sem vadat, sem madarat,
Hanem csak találnál csodafiúszarvast
Hej regülejtem, regülejtem!
Ne siess, ne siess Uram szent István király
Az én halálomra.
Én sem vagyok vadlövő vadad,
Hanem én is vagyok az Atyaistentől hozzád követ !
Hej regülejtem, regülejtem!

Ezekben a sorokban az ősvallás üldözöttsége tárul elénk, mély tragikumával. („Én sem vagyok vadlövő vadad, hanem én is vagyok az Atyaistentől hozzád követ”.) Majd pedig bizonyásgtételül felsorolja isteni jeleit:

Homlokomon vagyok fölkelő fényes nap,
Odalamon vagyok őrdeli szép hold,
Jobb vesémen vannak az égi csillagok.
Hej regülejtem, regülejtem!
Szarvam nagyon, ezer nagyon
Szarvam hegyin vannak százezer sövények,
Gyulaszlagy, gyulaszlagy, holtatlan alusznak,
Hej regülejtem, regülejtem!

A felsorolt szimbolikákban még egyetlen keresztény motívum sem található. Ez még nem a keresztényesített „csodaszarvas” (vagy a szent Hubertus szarvasa), melynek kereszt ragyog a homlokán. Ez a csodafiúszarvas még az ősvallás Kosmosz – világképének jeleit hordja magán.

De nemcsak a dozmati regősének tartalmaz ősvallási szimbolikákat. A Júlia szép leány c. balladát méltán sorolhatjuk a nép által megőrzött legrégebbi nyelvemlékeink közé. Júlia látomását akár sámán elragadtatásnak is tekinthetjük. A látomás pedig ugyanaz, amit a dozmati regősének csodafiúszarvasa sorol fel. A fodor fehér bárány közeli rokona a csodafiúszarvasnak, ki a "napot s a holdat szarva között hozván; a fényös csillagot a homlokán hozta; két szép aranyperce a két szarvában; a két oldalán két szép égő gyertya; mennyi szőre szála, annyi csillag rajta!" A két ismertetett műről figyelemre-méltó tanulmányt írt Palkó István, aki az itt felvetett gondolatot részletesen kifejti, s a szimbolikák kozmológiai jelentőségét elemzi. (Palkó I.: Ősi népköltési szövegeink jellege, helye, szerepe és jelentősége irodalmunkban. Vasi Élet és Irodalom 1957)

A továbbiakban a fodor fehér bárány Júlia szép leányt az égi szüzek seregébe hívja. Sokan hajlamosak, hogy itt keresztény vonatkozásokat magyarízzanak bele, de ezt semmi sem indokolja. A kereszténység nem az égbe gyűjtötte a szüzek seregét, hanem kolostorokba, ahol Krisztus jegyeseiként éltek önmegtartóztató, aszkétikus életüket. A fodot fehér bárányt talán a Boldogasszony követének is tekinthetjük, ki a fiatalon elhalt szüzeket a Boldogasszony égi seregébe gyűjti. Ezt a feltevést támogatja az alábbi szöveg is:

Tündérek érkeznek fejez közön (tejut) jövének
Hozzánk leszállanak, szép leányt keresnek.
Térülj fordulj, bujj, bujj, meg ne kerüljenek (kerítsenek, találjanak).
(Kandra Kabos: Magyar mitológia 112 .old)

A szöveg világosan mutatja, hogy félelmes elragadtatásról van szó. De van olyan szövegünk, amiben maga a Boldogasszony jelenik meg, hogy elragadjja a földi anya leányát. A földi anya és a Boldogasszony szembenállásából világosan kitűnik, hogy nem a keresztény Máriáról van szó, ki a vigasztaló szelidség és a mártírium szimbóluma, hanem egy ősbibb világkép istennője, aki nem valamely isten kegyelméből emeltetett a földi világból az égbe, hanem ő maga az isten.

- Boldogasszony, mit kerülöd, mit fordulod az én házam táját?
- Azt kerülöm, azt fordulom, lányodat kéretem, lányodat kéretem!
- Nincsen nekem olyan lányom, ki eladó volna.
- Ó ne tagadd el, ne tagadd el!...

(Magyar népzene I. Gyermekjátékok)

Hasonlóképpen vallanak népmeséink is ősi hitéletünk mitológiájának emlékeiről, tanúsítva ezeknek a szójhagyományon megőrzött szövegeknek sok százados múltját. Természetesen nem arról van szó, hogy ezeket a meseszövegeket egészűnkben ősieknak fogadjuk el. Tudjuk, hogy az idő nagy formálód, s még írott szövegek is az idők folyamán torzulásokat szenvednek. De ha gondosan tanulmányozzuk ezeket a szójhagyomány őrizte meséket, fellelhetünk bennük olyan motívumokat, melyek régi időkre utalnak, s így legalábbis azok a részletek maguk is régiek még akkor is, ha újkori cselekményekkel vagy hitvilággal keverednek. Szemléltető példaként tekintsünk bele a „Szépjány Ibronka” c. mesebe, amit Ortutay Fedics mese-sorozatában találunk. A mese az „ördögölégényről” szól. Mint mesetípus eléggé általános és nyugaton is elterjedt. Ortutay igyekszik kimutatni ezeket az általánosítható formákat, és csak ezeket hangsúlyozza a kötet végén közölt jegyzetekben. A magyar történetkutatás számára jelentős részt a kötet elejére írt terjedelmes tanulmányban sem említi. Igaz, jelentéktelen részét képezi a mesének az átlagolvasó számára, de annál többet mond a kutatóknak.

A mese lényege röviden összefoglalva a következő: Szépjány Ibronka a fonóba jár, ahol minden lánynak van udvarlója, csak mellé nem ül senki. Szégyenli is nagyon, s egyszer azt gondolja; hogy akár az ördög is, csak akadna neki is udvarlója. A gondolat teljesül. Megjelenik egy legény, s Ibronka mellé szegődik uvarlóának. A leány elejti az orsóját, s amint utóna kap, meglátja, hogy a legénynek lólába van. A leány kilesi az ördöglegény útját, aki a templomba megy, s ott egy halott fejét széjjelfűrészeli. Az ördög észreveszi a leselkedő lányt s vállatora fogja, hogy mondja meg, mit látott. A leány azonban nem mondja meg. Az ördög meghalasztja a leány apját, anyját, testvéreit Most már Ibronkára kerül a sor. Elfut a javasasszonyhoz, hogy mit tegyen?

„Fut az asszonyhoz. Nénike, nénike vigasztaljon meg valahogy, mert nagy bánatban vagyok. Mi történik felülem? Tudod mi történik? Én tudtam előre. Meg fogul te most halni, de még beszélgesd meg jáncimboráiddal, hogy ott legyenek és ha meghalsz, hát téged, ha visznek kifelé a temetőbe, az ajtón ne vigyenek ki, sem az ablakon. Hát hon? A falon vágjanak egy lyukat. Ott taszicsák ki a koporsót. De az úton se vigyenek. csak össze-viszsa kerteken, csavargós úton...” (Ortutay: Fedics M. meséi. 1940. 227. old.)

Az idézett szöveg lényege: „Sem az ajtón, sem az ablakon, hanem a ház oldalán vágott lyukon vigyék ki a halottat.”

Nemcsak történések, de az átlagolvasó is ismeri Marco Polo útinaplóját. Ebben a műben hasonló szöveg olvasható a nagy Tangut tartományról szóló fejezetben: „Néha a jövődömondók kijelentik, hogy nem hoz jó szerencsét, ha az ajtón viszik ki a tetemet, akár valamilyen csillagállás alapján, akár azért, mert egy bizonyos rosszindulatu

tárgy esik az útjába, úgy, hogy rést kell törni a falon és azon át kell kivinni az elégetés helyére.” (Marco Polo utazásai I. k. 40. fej.)

A két szöveg összevetéséből világosan láthatók, hogy azonos temetkezési szertartásról van szó. De hogy ez a szokás a magyarság körében is meg lett volna, nem lehetett bizonyossággal állítani ennek az egy mesének az alapján. Arra kellett gondolni, hogy talán a tatárjárás során a tatárok emlékananyagoként került ebbe a mesébe. A közelmúltban azonban olyan adatok kerültek nyilvánosságra, melyekből kiviláglik, hogy ez a temetkezési forma a magyarság ősi hitvilágához is tartozott, és évszázadokon át még a kereszténység korában is éltek vele az őshiten maradt magyarok. (Fehér M. Jenő: Középkori magyar inkvizíció. Buenos Aires 1968.)

E tanulmány írása közben a fenti mesének újabb változata került elő. Bosnyák Sándor fiatal folklorista – aki a palóc földön is komoly kutatómunkát végez – Györfvári János monyoródi (Baranya megye) juhásztól jegyezte le ezt a változatot, és szíves volt kéziratát felhasználásra rendelkezésemre bocsátani. A mese lényegében egyezik a fentivel. A temetési motívum is benne van, de itt már erős átköltéssel találjuk. Ebben a mesében a falbontás kimaradt, ami a másíknak legfőbb értéke, mert a történelmi kútfőkkel egyezik. Itt így mondja el a mesemondó: „... azt mondja – most ő rajta a sor, mert ő neki kell meghalni. De – azt mondja – őtet, ha ő meghal ne fektessék a padra – mert nálunk padra fektetik a halottat nem ágyba –, hanem a pad alá fektessék őtet. És ha viszik a temetőbe, ne az ajtón vigyék ki, hanem az ablakon. És ha kiérnek a kapuhoz, ne a kapun vigyék ki, hanem a kapu fölött. És ha viszik a temetőbe, ne az úton vigyék, hanem az út mellett. És ha beviszik a temetőbe, ne a temetőbe temessék, hanem a temető mellé.” Ha mutatkozik is némi eltérés, a lényeg azonos: félrevezetni az ártó gonoszt. – Ezek azok az ősi rétegek, melyeket népköltészetünkben, meséinkben kihámozhatunk, s melyek ha töredékesen is, de némileg kiegészítik a nagyon gyér írásos emlékeinket.

A zenei és irodalmi példához hasonlóan a díszítő művészet ősi rétegét is meg lehet állapítani, mert ennek is vannak olyan ismertetőjelei, mint pl. a népzene ötfokú skálarendszere. Hiszen egy ornamentikának az ősiségét nem az dönti el, hogy mikor festettek, hímezték vagy faragták, hanem hogy a motívumanyag milyen messzire vezethető vissza a történelmi, esetleg a történelem előtti múltba, (mert ilyen is van).

Történelmeseink, néprajzosaink túlzottan elfogódottak a történelmi idővel szemben, a századoknak, ezredéveknek óriási távlatokat tulajdonítanak. Pedig ezer év még családi generációs vonalon is alig harminc emberöltő. Hagyományörzés tekintetében a tizenöt emberöltőt sem éri el, hiszen a nyolcvan éves öregember meséit vagy díszítő-motívumait a tizenkét éves gyerek megtanulhatja. De ehhez még fontos tényezőként társul az elszigetelt életforma, amiben a paraszti réteg a jelen század elején is sok helyen élt. A múlt században még a vidéki nemesség és a mezővárosok lakosainak ízlésvilága sem tért el lényegesen a falusi vagy pusztai ízlésvilágtól.

Tény, hogy az európai stílusorszakok hatásai felismerhetők népművészetünkön, de ez inkább csak külső jelekben mutatkozik. Alapformáit, ősi fogantatású keleti jellegét nem homályosította el. De ez nemcsak a népnél volt így, melyet az idegen hatásoktól óvott az elszigeteltség, de a főúri osztály is mindenkor szigorú mértéktartást tanúsított az idegen módival szemben. Hasonlítsuk csak össze a magyar barokk-kori viseletben ábrázolt II. Rákóczi Ferencünket a korabeli csipkés selyembuagyos francia arisztokratákkal.

A magyar nép művészetének fejlődését nem lehet csak európai nézőpontból vizsgálni. Más az eredete és más volt a történelmi fejlődése. Hivatalos folkloristáink állítása, hogy népművészetünk itt alakult ki, és hogy nemcsak a honfoglalás előtti korról, de a honfoglaláshoz közel eső korról sem hozható kapcsolatba, megalapozatlan. Népművészetünknek a XVIII. századból való származtatása nemcsak erőszakolt, de az igazolási mód a történelmi tényeknek is ellentmond. Állításunk bizonyítására a tulipán-kérdést vizsgáljuk meg, mert ez a motívumunk központi helyet foglal el népművészetünkben és talán a legerősebb tagadós ezt a motívumunkat érte szaktekintélyeink részéről. Nemcsak az ősiségét vonják kétségbe, de eredetét is nyugatról származtatják: „Bizonyára sokan meglepődnének – írja Ortutay – ha hallanák, hogy az egyik legősibbnek és legnemzetibbnek vélt motívumunk, az úgynevezett tulipán-motívum távolról sem tartozik az ősi magyar eredetű díszítőelemek közé népművészetünk világában. Pedig éppen a századforduló nagy tulipán mozgalma s egyes elméletek valósággal meggyökerezítették azt a véleményt, hogy a tulipán

ősi, még keletről hozott díszítő eleme a magyarságnak, „turáni” motívum. Ma már Rapaics Raymund kutatásai óta tudjuk, hogy a tulipánt Európa, s benne a magyarság, csak a késő barokk korban ismerte meg...” (Ortutay: A magyar népművészet 1941, I. k. 12. old.)

Az itt megszakított gondolatsort folytassuk Ortutay egy másik könyvéből: „Rapaics Raymund egyik élvezetes tanulmányából megtudhatjuk, a tulipán s a hozzá fűződő művészeti motívum csak a barokk korban lett ismeretessé, miután kalandos és hosszú utazásokkal távolkeletről, hollandus hajósok és kereskedők révén Európába jut a főúri és papi kertekbe, majd onnan a néphez.” (Ortutay: Kis magyar néprajz)

Ha mármost a Rapaics-féle időmeghatározást Ortutayval együtt elfogadjuk, akkor Magyarországra még később kerülhetett, s a néphez ennél is később. Más forrásból úgy értesülünk, hogy ez a tulipán Európába érkezése idején vagyont érő újdonság volt. „Ritkább alakú és különlegesebb színezetű virágnak hagymájáért 13 000 hollandi aranyforintot is fizettek.”

Ortutay feltétel nélküli csatlakozása Rapaics állításához elszélt volt, márcsak azért is, mert Rapaics közlése történetileg nem állja meg a helyét, de botanikus szempontból is gyenge lábon áll. Merthogy a magyar népköltészetet nem ismerte, ez elnézhető, nem ő volt az egyedüli; de hogy a saját szakterületével sem volt tisztában, már súlyos hiba. Ugyanis Magyarországon a délibb tájakon vadon is élt kétféle tulipán. Az egyik tulipán „*Tulipa silvestris*”, a másik a „*Tulipa hungarica*”. (Levier: Les tulipes de l'Europe, 1884–85). De a tulipán Európába érkezésének a késő barokk korra tétele is hibás, mert az a XVI. század első felében kb. 1530 táján történt. Rapaics szakmai botlásait észre sem vettük volna, ha Ortutay nem hivatkozik rá olyan lelkesen. Mert neki, mint folkloristának, s a magyar ballada szakavatott ismerőjének tudnia kellett volna, hogy a XVI. századból két balladaszövegünk is említést tesz a tulipánról, mégpedig nem is akármilyen vadvirágként, hanem a nyugati országokban sokezer forintért árult kerti tulipánról.

Virágos kertbe temették
– Egymás mellé elültették –
Az egyikre palántáltak
Fejér csíkos tulipántot
– A másikra palántáltak
Tiszta vörös tulipántot.

(Csanádi–Vargyas: Röpülj páva, röpülj 466. old.)

Szép Júliám, szép leányom
Kertemben nyílt tulipánom
Ne szeresd te jobbágyodat...

A balladaszövegek világosan megmondják, hogy a tulipán kerti virág volt már ebben az időben is. És hogy emlékeztessen a ballada, a végén szinte refrénként újra megjelenik a fenti motívum, de itt már tragikusabb hangvételben:

Hej Júliám, szép leányom,
Kertemben nőtt tulipánom!
Kertemben nőtt tulipánom!
Ha én ezt így tudtam volna,
Dehogy megöltem volna...

(Ortutay–Buday: Magyar Népközlendők)

De igen régi keletű népdalszövegekben is előfordul a tulipán, íme egy régi moldvai csángó népdal, amire Török Erzsébet volt szíves felhívni figyelmemet.

Én elmenyek térdiglen Romába,
Veres tenger kellős közepébe,
Ott leszállek tulipán képébe
Az én rózsám háza elejébe.

A következő versszakaszt Tímár Máté jegyezte le Moldvában Bíró Anna dormányi csángó asszonytól.

Ott azt mondja nekem az én rózsám
Met jöve el tulipánkée hezzám,
Ugy jötte en, ahogy lsten engedt
Tulipánnak élöm szüve helyett.

Hasonló ellentmondás mutatkozik tulipán szavunk származtatása körül is. Bárczi Géza szófőjtő szótára szerint olasz tájnyelvből, vagy az újfelnémetből került nyelvünkbe. Ha Rapaics időmeghatározása elfogadható lenne, csak fokozná a zavart, mert ebben az esetben a magyar nyelvben a tulipán szó kétszáz évvel idősebb lenne, mint ahogy a tulipán Európában megjelent. Addig pedig nem tudhatták a nevét, ha nem volt. De a XVI. század sem támogatja Bárczi származtatását, mert ahhoz, hogy ilyen drága portéka annyira elterjedjen, hogy Olaszországban a tájnyelven is otthonossá váljon, nagy idő kellett. Az újfelnémet nyelv pedig csak ekkor volt kialakulóban, hiszen csak Luther kezete irodalmi nyelvként használni. Viszont, az idézett népköltészeti példák azt bizonyítják, hogy a tulipán szavunk már régen használatos volt ekkor, mint ahogy a tulipánok is régen virítottak a magyar kertekben. Erre vall a tulipán szónak a versszerkezetbe s szóy ritmikába való természetes beilleszkedése, a többi magyar szóval való összecsengése.

Gombocz Zoltán is foglalkozott a tulipán kérdéssel. Az ő időmeghatározásai hitelesebbek. Bár idegen forrásra támaszkodva, említést tesz a magyar területen vadon termő két tulipánfajtáról is. A tulipán szót török eredetűnek tartja, de nyelvünkbe olasz közvetítéssel származtatja. Úgy látszik a töréköktől nem tudtuk eltanulni, segítő kellett hozzá. Gombocz szerint írásos emlékeinkben csak a XVII. századtól fordul elő, Thököly naplójában (1693) Gyöngyösínél (1692). Comenius pedig 1698-ban ezt írja: „A tulipán a virágoknak ékessége...” (Gombocz: Tulipán – magyar nyelv 1906. 263. old.)

Gombocz is, Bárczi is adások maradtak a tulipán szó értelmezésével, mert a turbánból való származtatást ők sem találják kielégítőnek. A népnyelvből ismert virágnevek általában tulajdonságokat, a virághoz kötődő fogamakat fejeznek ki. pl. százszozszerp, gyöngyvirág, tática vagy nefelejts, estike stb. Gombocz fent említett tanulmányában utal Entz Géza figyelmeztetésére, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy a XVII. századnál korábbi időben talán csak a tulipánhoz hasonlatos virágfajtákra kell gondolnunk. Ez a feltevés bizonyos értelemben figyelemreméltó, de a XVII. századhoz köve nem indokolt, mert amint láttuk, a népköltészetben már a XVI. században használatos volt a tulipán szó. És még arról sem lehet szó, hogy későbbi behelyettesítés, mert mind a balladákban, mind a csángó szövegben a rímek annyira a tulipán szóhoz kötődnek, hoy azt más virágnévvél helyettesíteni úgy, hogy a rímrendszer fel ne boruljon, nem lehet. Sokkal inkább feltételezhető, hogy a tulipán név alá más, de azonos jellegű virágokat is soroltak. Népművésztünkben általában a piros tulipán a jellemző, vagyis a színszimbolikával is számolnunk kell. Sz. P. Tolsztof szovjet tudós a Torpak–Kalában feltárt falképek és díszítőmotívumok között „vörös liliomokat” említ. Valószínű, hogy ezek is tulipánnak nevezettek hajdan. Ez a feltevés érthetőbbé válik, ha a tulipán szó jelentését megkíséreljük kideríteni. Dr. Novotny sumír összetett szónak tartja: **til (tal-tul)** = teljes, **pa** = (bar-ból) = fény, ragyogás, **a-ni (an)** = övé. **Tulipaani** = teljében ragyogó vagy teljes fényű. A finn-ugorból is hasonló formával és tartalommal vezethetjük le: finn nyelvben: **tul, tuli** = tűz, finn: **paista** = ragyogás. **Tuli-pa-(ista)** = tűzragyogású. (Mivel a zárójelbe tett **ista** szó azonosítható a sumír **iz, izi** vagy az akkádos **isatu** = tűz, úgyszintén a magyar **izzó, izzás** szavakkal, talán tűzfényber izzó. Ezt a fejtegetésünket támogatja a fentebb idézett csángó székely népdal utolsó sorainak szintén Tímár Máté által lejegyzett változata:

Ugy jötte en, ahogy lsten engedt
Tulipánnak **tűzpirosa** helyett.

Mindebből következtethetjük, hogy tulipán szavunk és motívumunk ősi eredetű és kultikus tartalmú szimbólumra utal, ami a hajdani nap, ill. tűzkultusz emlékét őrzi.

Nem véletlenül került a tulipán mondandóink középpontjába, mert ez a legsarkala-

tosabb pontja népművészetünk eredetkérdésének. De bármennyire igyekszünk bizonyítani tulipán-motívumok ősiségét, újabb meglepő tagadásba ütköztünk. Egyes tudósaink nemcsak ősiségét és magyar jellegét vonják kétségbe, de bebizonyítják hogy a tulipán-motívum valójában nincs is, ill. nem egyéb optikai csalódásnál. „...Másképp meg Győrffynek és Kiss Lajosnak elemzéséből tudjuk, hogy a tulipánnak tartott virágmotívum népművészetünk formanyelvén rendszerint nem is tulipán, hanem a rózsának, szegfűnek vagy más virágnak elrajzolt, stilizált ábrázolása. (Ortutay: i. m. l. k. 13. old.)

Tudjuk, hogy Győrffy István néhány műtszázadi szücsminta könyvben előforduló bejegyzésre építette elméletét. (Győrffy: Cifraszűr 1930). De mi a véleménye a népek? Mert a mesteremberek, akik között sok idegenből bevándorolt is volt, akik a népi hagyományokat nem is ismerhették, csak a szakmájuk kellekeként értékelték a motívumokat, melyeket a néptől, helyesebben annak megszokott holmijairól lemásolták, de hogy ezeket népművészet-tudomány szempontból is értékelték volna, nem valószínű. Az a szücs vagy szücszabó bármit is jegyzett be a mintakönyvébe, ettől a nép a tulipánt tulipánnak tartotta, és a rózsával vagy a szegfűvel nem tévesztette össze. Bizonyosság erre a sok virágból álló ornamentika, amelyben nagyon jól meg lehet különböztetni a rózsákat is, meg a tulipánokat is.

De nem egészen helytálló a szücsökre való hivatkozás, vagy legalábbis nem általánosítható néhány véleményre, mert éppen Kiss Lajos – akire Ortutay szintén hivatkozik – ellenkezőt bizonyít. A nyíregyházi szücsökről írva fölemlíti a díszítésül alkalmazott virágok között a rózsát, a tulipánt és a szegfűt. Majd pedig, hogy az asszonyködmön elejére „almásra, tulipánosra és kacskaringósra vágott irhát alkalmaztak.” (Kiss L: A nyíregyházi szücsmesterség és szücsornamentika 1929, 14 és 57. old.) De azt is megtudhatjuk Kiss Lajos idézett munkájából, hogy a színeknek is vidékenkénti hagyománya volt, amihez a mesterembernek alkalmazkodnia kellett. Mivel a hagyományok nagyon távoli gyökerekből táplálóztak, a divatok változásai legfeljebb formaváltozásokat idézhettek elő, barokkosabb vonalvezetést, a motívumok kicsifrázását stb., de a hagyományos motívumoknak újjakkal való felváltása nem tapasztalható. Legfeljebb annyi, hogy a régi motívumok mellé újak is kerültek.

Hogy a XVIII. század előtti időből kevés a bizonyító adat – bár vannak adataink cifraszűrökről és ködmönökről pl. a Debreceni Magisztrátus 1646-ból származó tilalmazása is a cifrázott ködmönök korlátozását írja elő – ennek fő okát már említettük. De a tudósok maguk is szűkítik a kört, még ott is, ahol ez nem indokolt. Így Győrffy István a nagykun viseletről írt tanulmányában többek között ismerteti a kun süveget, amiről azt írja, hogy csak a XVII. századi formájában ismerjük. Ez a kun süveg „csákósüveg”, majd „csákó” néven volt használatos. „Csákósrá vagy csákóra úgy vágják a süveget, hogy a karimáját felülről felfelé ferdén bemetszették s az így bemetszett felsőrész lefittyent. Ez a katonát illette meg. Azt a legényt, aki a verbuválásnál markába csapott a verbunkos káplárnak, azzal avatták katonává, hogy süvegén nyomban csákót vágta.” (Ethnographia, 1937, 2–3. sz. 121. old.) De az is kiderül ebből a tanulmányból, hogy a hatóságok büntetőszankciókkal tilalmazták ezeket a régi viseleteket. A tilalmakban az az érthetetlen, hogy ezeket, mint a fiatalok „újmodi divatozását” emlegetik. Inkább arról lehet szó, hogy a régi divat újból föltámadt, s mert a kuruc viseletre emlékeztetett, a Habsburg hatalom nem nézhette jó szemmel. Hiszen ez a csákósüveg ugyancsak régi hagyomány a tilalmazással együtt. A Képes Krónika miniatúráin ilyen látható a legyőzött Koppány fején, és ilyen van a magyarok fején, akiket a festő így határol el az idegen lovagoktól. De ilyen „csákósüveget” viselnek a kunok és a tatárok is. Márpedig a Képes Krónika festője még láthatta azt a kun viseletet, amit a kunok bejövetelekkor viseltek. A Képes Krónikában pedig azt olvashatjuk a fermói legátus ténykedéséről: „Ez megtiltotta a magyaroknak, hogy magyar szokás ellenére szakállukat borotválják, hajukat megnyírják, és hogy kun süveget viseljenek...” (Képes Krónika 183.) De korábbi időkből is (1278-i budai zsinat) tudunk hasonló tilalmazásról. Ugyanezt a fővegmódot írja le Tolszov, mint chorezmi viseletet avval a tévedéssel, hogy háromcsúsz „frigiai” sapkának írja. (Tolszov: Ősi Chorezm 127. old.) Csatlakozunk Győrffy István panaszához, hogy archeológusaink semmi érdek-

lödést nem mutatnak a XV. század utáni korszak népi temetői iránt, holott ezeknek tudományos feltárása jelentős kultúrtörténeti adatokkal szolgálhatna. Ez valóban így van, mert a népi temetkezés a kereszténység mellett végig megőrzött ősvallási szokásokat, hagyományokat. Magam is tanúsíthatom, hogy 1948-ban még dél-Somogyban és Baranyában az öregasszonyokkal ládászám temették el a szebbnél-szebb szöttek holmikat.

Mindezt csak azért említettük, hogy megmutassuk, hogy nem azért nincsenek XVI. század előtti emlékek, mert nem voltak, hanem mert nem is nagyon keresik.

Ha már fölemlítettük a kun süveget nem hagyhatjuk figyelmen kívül annak csákósított formáját. Ugyanis amikor csakót vágta bele, a pereme kétoldalt szétnyílt, mint a stilizált tulipán és olyan formát is mutatott. Ez lehet véletlen, de inkább gondolhatunk arra, hogy a tulipánhoz hasonló kultikus kapcsolatról van szó.

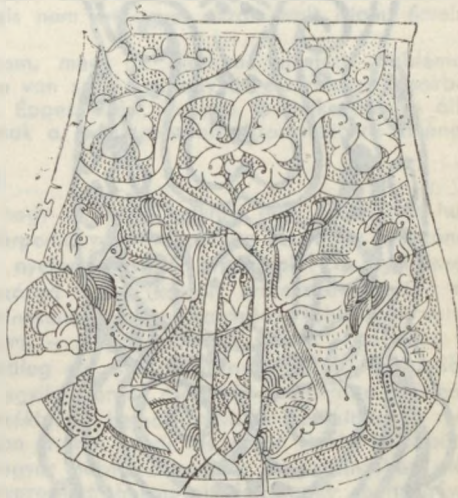
A tulipán-kérdés vitatói kizárólag a kerti tulipánra szorítkoznak, de amint az idézett balladaszövegek is tanúsítják, így sem bizonyítottak be semmit állításukkal. Az igaz, hogy a kerti tulipán az utolsó két században látszik uralkodónak, de ez csak abból következik, hogy ebből az időszakból maradt fenn a legtöbb népművészeti emlék. De a kerti tulipán, ahogy a XVI. századi balladákban is jelen van, az ornamentikából sem hiányzott. Példa rá az ádamosi templom mennyezetére 1526-ban festett tulipánok. (Rapaics szerint csak 1559-ben virágzott az első tulipán Augsburgban. (Régi magyar kertek, 63. old.) A dályai ref. templom mennyezetét, melyen szintén szép számmal láthatunk tulipánokat. 1630-ban festették. De ismerünk népművészetünkben egy másik tulipán-motívumot, ami csak virágjában hasonlatos, de a szára indaszerű, a levele legezőszerű, általában hármas osztású. Ez az a levélforma, amit a szaktudósok „perzsa palmettának” neveznek. Ezt az indás tulipánformát főként a székely kapukon alkalmazták, de megtaláljuk textíliákon is. Legtisztábban mégis a fafaragások őrzik. Ez a motívum talán régebbi az egyenesszerű tulipánnál, bár ezt az utóbbit is igen messzi századokon lehet nyomon követni. Alapítanul támadták Huszák romantikus túlzással, amikor a népművészet díszítő elemiben olyan motívumanyagot vélt fölismerni, amit kapcsolatba hozhatott a honfoglalás kori anyag díszítményeivel, s így az eredetet tovább vezette a „szasszanida stílusra” s azon keresztül – talán nem is ok nélkül – a mezopotámiai kultúrára. Egyelőre azonban maradjunk az ún. „szasszanida” stílus közelében, már csak azért is, mert a honfoglalás kori emlékeinket általában ebbe a stílus kategóriába kapcsolják. Itt találunk szép számmal olyan szasszanida kori műveket, amelyek a mi indás tulipánunkkal teljes egyezést mutatnak. Ilyen a IV–V. századból való flamingós ezüst kancsó (Berlin, Állami Múzeum), melyen a mi indás palmettaleveles „tulipán”-motívumunk édestestvére látható. Igaz, a kancsón lévő virágot a német ismertetés lótuszvirágnak (Lotusweigen) említi. (Die neue Propyläen Weltgeschichte, 1940, Berlin I. k. 456. old.) azt azonban nem állíthatjuk, hogy abban a korban is így hívták. Nálunk a nép ezt is tulipánnak vagy „Boldogasszony virágának” nevezi. (Haáz Ferenc: Udvarszékhelyi fámesterségek, 1942. 53. old.) Hasonló ornamentikákat találunk egy „szasszanida” ezüst korongon (V–VI. század, Ermitage, Leningrád). Ezen a tárgyon egy mitológikus ábrázoláshoz kapcsolódó „életfa” formában is megjelenik. Am hogy a másik tulipánról is szóljunk, ilyen példa is kínálkozik szintén egy szasszanida ezüst kancsóról, amelyen egy női alak látható – nyilván egy istennő, talán Istar – ki mindkét kezében egy-egy szál tulipánt tart. (III–IV. sz. Ermitage, Leningrád) (Archeologia Hungarica Budapest 1943, XXIX. sz. 98–99. old.). De honfoglalás kori anyagunkban is találunk tulipán-motívumot szép számmal. Fettich Nándor a közelmúltban bocsátott rendelkezésemre Veselovo-ban (észak-Volga vidék) nemrégén talált X. (?) századi tarsolylemez ábrázolást, melyen két oroslán között középen egymás fölött három tulipánfej látható. A legfelsőnek a középső csúcán kereszt elrendezésben három körmotívum áll, mintha korona lenne, amely talán ennek a legfelsőnek a rangosabb voltát kívánja hangsúlyozni. Bár a három tulipán az egészen részletmotívum, mégis központi helyet foglal el. A főmotívum az életfa, amit két oroslán véd, ill. őriz. Nem kétséges, hogy mitológikus szimbólumokkal állunk szemben. Az itt felsorakoztatott példák alapján talán mégis megkövethetjük annak feltételezését, hogy népművészetünk bizonyos mértékig kapcsolatban áll honfoglalás kori művészetünkkel.

Igaz, itt újabb tagadásba ütközünk. Tudósaink a honfoglaláskori művészet arisztokratizmusát hangoztatják a népművészet paraszti jellegével szemben, s igyekeznek a kettő kapcsolatának lehetőségét kétségbe vonni. (A népművészetnek a XVIII. századra datálása is ezt a célt szolgálja.)

Ezt a kérdést szükséges lenne megvizsgálni, de ebben a keretbe – a kérdés külön terjedelmes tanulmányt igényel – nem fér bele. Úgy véljük, így is meggyőzően bizonyítottuk népművészetünk ősi voltát, s talán az is világossá vált, hogy az eddigi „tudományos” megállapításokat felül kellene vizsgálni.

Ádamosi templomból (1526)
Tulipános mennyezetfestmény

Tarsolylemez X. sz. (?)
Veselovo (Szovjetúnió)

Szkíta hímzés i. e. V. sz.
Pazirik (Szojvetúnió)

Keresztlábazat XVII sz. eleje
Delne (Székelyföld)

A palócok eredetéről

Válasz Bartha László észrevételeire

A Palócföld 1968. évi 3. számában **problémafelvető** cikket írtam „A palóc nép és népnév eredetéről”. – Ennek lényege, hogy a **palóc** elnevezéssel **eredetileg** illethető népcsoport térbeli elhelyezkedését – az ún. „palóc nyelvjáróterület”-en belül – térbelileg összeszűkítem, sporadikusnak tekintem, továbbá, hogy **erre** a népcsoportra nézve tagadom az eredeztetésre vonatkozó ún. kun–kabar **elméletet**, mert a palócokat a hun–avarokban idekerült és eredetileg a szamojéd nyelvek körébe tartozó nyelvet beszélő népi, illetve hadrendi töredéknek tekintem.

A Palócföld 1969. évi 1. számában Bartha László „A palóccokról” címmel közölte észrevételeit az általam vázoltakról. Cikkéből kiderül, hogy nemcsak a Pest, Szolnok, Nógrád, Heves és Borsod megyék által támogatott, több évre tervezett „palóckutatások”, de az országos történelem szempontjából is fontos, hogy ennek a magyar népcsoportnak az eredetét tisztázzuk. – Igaza van Bartha Lászlónak, amikor megállapítja, hogy „a palóc kérdés ma még, részadatok hiányában, megoldatlan.” – Ez a véleménye a leg súlyosabb bírálat a ma uralkodó kun–kabar eredet-hipotézissel szemben és igazol abbéli törekvésemben, hogy a kérdést új nyomokon kell megoldani. Ugyanakkor az én általam felvetettkre is vonatkoztatja, hogy „minden megalapozatlan, vagy valamilyen szempontból hiányos elmélet csak bonyolítja a problémát”, – vagyis nem ért egyet azzal, amit írtam, érveim gyengék, feltételezéseim zavart keltők.

Bartha László kételyeit jogosoknak tartom, mert az általam felvetett probléma-komplexum tisztázásához nagyobb terjedelemlre van szükség, hogy a részletmegoldásokból egységes és elfogadható kép bontakozzék ki. Éppen ezért, hogy a rendelkezéseimre álló teret tényanyaggal töltssem ki, válaszómban csak a legalapvetőbb bizonyítékokra kívánok rámutatni.

Téved Bartha László, amikor azt állítja, hogy a **Zabar** helynév nem eredhet a hun nyelvből, mert „ilyen nyelv nem is volt!” – Márpedig **volt!** – Igazolja ezt, hogy a bizánci császári udvarban évszázadokig voltak **hun nyelvet beszélő tolmácsok**.¹ A nyelvészek egész serege pedig – legkevesebb másfélévszázad óta – komoly erőfeszítéseket tett és tesz ennek a nyelvnek a megállapítására, szókincsének meghatározására. Többségük valamilyen török nyelvnek véli a hunok nyelvét, ami – megállapításom szerint – tévedés. A hunok nyelve – szerintem – annak az eredetileg az ural–altáji nyelvcsalád legkeletibb ágát képező népnek a nyelve, amely népnek egyik jelentős csoportja megszállta a japán szigeteket, és ott – főleg polinéziai és ajnó szókincset beleolvasztva – kialakította a mai japán nyelvet. Ezért a hunok nyelve elsősorban a mai japán és Amur vidéki különböző nyelvek szókincse egyrészének, valamint a magyar helynévanyagban és szókincsben előforduló, azokkal megegyező vagy azokból levezethető helynevek és szavak segítségével rekonstruálható.³

Amikor tehát a **Zabar** helynévvel kapcsolatba hoztam a japán **sawari** 'akadály' szót, okkal tettem, mert egyike azon helyneveinknek, amelyek hun töredékek kárpátmedencei helynévadását és továbbélését bizonyítják. Zabartól északra, a község határán Utas pusztja és Péterfalva között fekszik a **Gyepüető** hegyhát. A magyar **gyepü** szó eredeti **akadály** jelentése pontos fordítása a japán **sawari**-nak és az ebből kikövetkeztethető hun **zabar**-nak. – Adott esetben térbelileg is érthető, mint útélzáró akadály – torlasz, vagy egyéb erődítés – hiszen az Utas pusztán és Zabaron áthaladó út még a XVIII. században is egyik főközlekedési útja volt a aömöri vaskohók termékeit szállító szekereseknek,⁴ és nyilván igen ősi eredetű út. – A Zabar helynév **akadály**, **gyepü**, **földvár** jelentését – és így hun eredetét is – még az is bizonyítja, hogy a törökök által a XVI. században kiéoi-tett, Rimaszombattól nyugatra fekvő Szabatka földvár réeőbbi neve szintén **Zabar** volt.

Nem mehetek azonban ennyire a részletekbe és a több, mint száz hasonló helynévi bizonyíték felsorolását mellőznöm kell. Ehelyett inkább a **palóc** népnév eredete szempontjából fontos **hun** népnév jelentésére fogok rámutatni a hun nyelv feltételezett ismerete

alajján. Ez a **hun** szó volt az, amivel – amikor már Európában éltek – a hunokat, mint népet illették, sőt így nevezték a bizánciak **az összes hun uralom alatt élő**, de nem hun nyelvet beszélő, **különböző**, még indoeurópai eredetű **népeket és törzseket** is.⁶ Ez a **hun** népnév azonban nem vezethető le a japániból, mert kínai eredetű szó és 'kevert'-et, 'keveredett'-et, 'zagyvát' jelent.⁷ Nyilván abban a történeti időszakban lett ez a kínai eredetű **hun** szó a hunok egyik kínai nevévé, amikor a kínai krónikák által **hiungnu**-nak, azaz 'szökött szolgák'-nak nevezet Amur vidéki hunok egy kínai csoporttal bővülve új törzsszövetséget alakítottak ki.⁸

Miért nevezhettek el így egy népet? – Két lehetőséggel állunk szemben. Az egyik az, hogy ez a kifejezés egy törzsszövetségnek különböző eredetű törzsekből való egyesülését jelezte. A másik az, hogy ez a „kevert, összevegyített” szó a különböző törzsek vezéreinek **vérszöződésére** utal, amikor azok karjuk megeresztett vérét kupában összekeverve megitták. Erre jó példa a magyar vérszöződés.

Akár politikai, akár kultikus eredetű ez a **hun** elnevezés, tény, hogy a hun birodalmak különböző időkzaiban behódolt és szövetséges népek a saját nyelvükön is 'kevert'-nek nevezték magukat. Így török szóból levezethetően „kevert”-et jelent a **bolgár**, finn szóból levezethetően a **székely** és szamojédból levezethetően a palóc népnév is.⁹ – De nemcsak ezek a változatok maradtak fenn. A magyar helynévanyagban a „kevert” szónak japániból levezethető változatai a **Kongó** és a **Kondó**, koreaiból a **Hollány** és a **Kollány**, a mongolból a **Kolycó** és a **Kalcó**, iránból a **Bor** és az iránból arab jövevényszóból származtatható **Kalota**, sőt esetleg a **Helta** is.¹⁰ Ugyancsak a „kevert” szónak egyik törökből levezethető változata a Nógrádban, főleg a Zagyva forrásvidékén birtokos **Katisz**, **Katicis** nemzetségnév is, amely, ha a dalmáciai változatát figyelembe vesszük, eredetileg törzsnév lehetett.¹¹

Már ezek a példák is igazolják, hogy a palócok csak egy kisebb töredék lehettek és voltak a magukat „kevert”-eknek nevező hunok, azaz a hun birodalmak soknyelvű népei és néptöredékei sorában, és mind ilyenek éltek a Kárpátoktól keletre és kerültek később, más hun népekel együtt, a Kárpátmedencébe is.

Azt, hogy itt több különböző nyelvű töredék élt egymás mellett, jól szemlélteti a **Zagyva** folyó forrásvidékének közelebbi és távolabbi helynévanyaga. A folyó forrásánál fekvő **Zagyva** falu nevéen kívül erre felé van a szintén 'zagyva, zavaros' jelentésű **Habók** pusztá a gömri **Rakottvás** falu határában, és a török eredetű **Bolgárom** falunév, ami még azért is fontos, mert Bél Mátyás 1718. évi tudósítása szerint ezen a vidéken még a XVIII. század elején is ismerték és használták a rovásírást, már pedig ez bolgár–török eredetű.¹² A **Katisz** nemzetség birtokviszonyai alapján ez a nemzetségnév is ebbe a csoportba tartozik, de ennek a nemzetségnek már királyságkorabeli idekerülése a valószínű.¹³ Bolaár–török népelemeknek vidékünkön való korai meatelepedését bizonyítva – több helyneveinkön kívül – a Nógrád nyugati felében fekvő **Nándor** falunév is, ami a bolgárok egyik régi magyar neve.¹⁴

Fiavelemre méltó, hogy a régi Nógrád, Gömör, Kishont és Haves megyék érintkező határvidékének körzetében tűnik fel, az **uavanaszt** jelentő török és magyar helynevek köztalében, a XVIII. és XIX. század fordulóján a szamojéd eredetre mutató **palóc** elnevezés, mint népcsoport név, mégpedig úgy, hogy ezen a területen **Palóc** nevű településnevet nem tudunk felmutatni. Viszont egyéb jelentésű szamojéd eredetű helynevek elég szép számmal fordulnak itt elő. Pl. a salgótarjáni **Pónyí** pusztá és völgy 'hosszú'-t az Ipoly menti **Pinc** falu 'rettenthetetlen'-t, 'bátor'-t jelentő neve stb. – Ez a tény arra enged következtetni, hogy itt a környező települések lakossága gúnynévként – 'hebead, habók, zavaros' – használta a palóc elnevezést az eredetileg ugyanúgy hun–avarkori településű szamojéd eredetű társaira.

A palóckérdés tanulmányozását nem lehet elválasztani a hun–avarkori feltételezhető méltóságnevek tanulmányozásától, mert ezek a különböző nyelvi eredetű elnevezések helynévbokrok alakjában tűnnek föl, amiből a törzsszövetség népi összetételére lehet következtetéseket levonni. Ilyen feltételezhetően szamojéd eredetű méltóságnevek a **Vacs**, a

Pinc és ennek **Penc** változata. A hun–avarkori méltóságnevekkel kapcsolatban azonban több probléma merül fel. Ezek közül a legfontosabbak: a méltóságnév nyelvi eredete még nem bizonyítja, hogy viselője a névadó nyelvet beszélők sorába tartozik, továbbá, hogy ezek a nevek idővel személy- és méltóságnevekké is váltak.

Az első aggályra igen jó példának a magyar méltóságnevek. A **király** (régiesen és tájszólagilag **keráj** és **kerál** is) – amit általában és tévesen szláv eredetűnek vélnek – hun–avar eredetű szó. A japán **kerai** 'hűbéres'-t, vazullust jelent, de a kaukázusi avarban már mint **királ** a független uralkodó, azaz a király megjelölésére szolgál.¹⁵ A másodfejedelmi méltóságot jelölő **gyula** szavunk kínai eredetű hun szó, és eredetileg a tiszteleti oldalon – a kínaiaknál a baloldalon – ülő, azaz a fejedelem után következő személyt jelentette.¹⁶ A harmadfejedelmi méltóságot jelölő **harka** szavunk viszont finn–ugor eredetű és a legfőbb döntőbíró megjelölésére szolgált.¹⁷ Ezek a magyar méltóságnevek **magyarrá vált** hun–avarkori jelölések és csakis egy időszaknak a törzsközi viszonyaira vonatkozhatnak. Így pl. a **kende** méltóságnevünk a nem-kultikus fejedelem jelölésére szolgált és hun eredetű, mert a koreai **kvande** 'nagyelkű' vagy **kando** 'erős' méltóságnévkénti alkalmazására vezethető vissza. Mint ilyen megfelel az iráni **sarvas** méltóságnévnek, amely – fordításos alakban és párhuzamos névadásos rögzítésben – a Szolnok–Doboka megyei és a Vas megyei **Szarvas-Kend** helyneveinkben maradt fenn.¹⁸ – Kétségtelen, hogy a király, a gyula, a harka és a kende méltóságnevek viselőinek magyar voltát, a magyar törzsszövetségen belül, semmi alapunk sincs kétségbevonni.

Ezek a méltóságnevek azonban rámutatnak a különböző időszakok különböző birodalmaihoz (törzsszövetségeihez) való tartozásra, s ez érvényes a szamojéd Vacs, Pinc és Penc esetében is, de ma még távol vagyunk attól, hogy az időszakot rögzíteni tudjuk. Az mindenesetre kétségtelennek látszik, hogy a **penc** és **pinc** a mongol **bator** (méltóságnév megfelelője, amely az even bátur, **batur** és a jakut **bačtūr** 'heves, forró, hirtelenharagú; bátur, vitéz' szavakkal hozható származási összefüggésbe, tehát hun eredetű és a magyar **bátor** főnév valószínű eredője.¹⁹

Ahhoz, hogy a Kárpátmedencében előforduló palóc szórványok viszonyát az egyes méltóságnévbokrokhoz tisztázni tudjuk, alaposabban kellene ismernünk a hun–avarkori várszerkezetet. Az ma már kétségtelennek látszik, hogy a Kárpátoktól keletre egészen a Volgáig, a VII. és VIII. században már várak köré tömörültek az egyes törzsek és nemzetségek földet is művelő tagjai. Valószínű, hogy ez volt a helyzet ugyanakkor a kárpátmedencei avar birodalomban is.²⁰ Ennek egyik bizonyítéka az avarkori eredetű **megye** szavunk, amely a kaukázusi avar nyelvben mint **meg** és **mege** jelenik meg, 'rétet és szántót', illetve 'megművelt földet' jelent. Ezen az alapon a mi magyar **megye** szavunk eredetileg „a várhoz tartozó rétek és szántók”, illetve „a várhoz tartozó megművelt földek” jelentéssel bírt.²¹ Ezt a szavunkat vagy magunkkal hoztuk, vagy már itt találtuk, illetve, valószínűleg magunkkal is hoztuk, meg itt is találtuk, mint bizonyos törzsi és nemzetségi várakhoz tartozó terület-egységek jelölőjét.

Az egykori hun–avarkori településrend földvárainak térbeli elhelyezkedését tisztázva, és azoknak a különböző méltóságneveket őrző településekhez való közelebbi vagy távolabbi voltát vizsgálva tudnánk csak kielégítő választ adni arra, hogy miért szórványosak a palóc és egyéb népelemek – pl. a szolgagyőrök települései, mi az oka a szórt birtoklásnak a magyar középkor egész folyamán.

Lényegesnek tartom Bartha László észrevételét a „palóc herceg” monda **herceg** szavával kapcsolatban. Szerinte ez a méltóságnév „igen fiatal a szamojéd palóchoz”. Nyilván nem vette figyelembe, hogy a hun uralom alatt, vagyis a 372. évi volgai hun átkelés előtt, a Pontusz vidéki különböző nyelveket beszélő népek gót uralom alatt éltek, továbbá, hogy az európai hun birodalomban is jelentős számmal voltak germán törzsek és népek – akik maguk is „hunok” –, és hogy a Dunán túl az attilai birodalom bukása után, szintén germánok szerepelnek.²² Volt tehát idő és alkalom az ugyanezekben a birodalmakban élő szamojéd törzsek némelyikénél a germán eredetű **herceg** méltóságnév átvételére és alkalmazására. A „herceg” méltóságnév előfordulása a „Palóc herceg” mondában nem

tekinthető hitelességét kirekesztő elemek. Még akkor sem, ha az későbbi, német eredetű szó volna és így a monda kialakulása a középkorra lenne visszakövetkeztethető.

Kétségtelenül zavaró tényező, hogy a göcseji mondát kivéve nem tudunk olyan mondáról, amely a palócok hun eredetével hozható kapcsolatba. Ennek talán az az egyik magyarázata, hogy a hun nyelvet beszélő környezetben élő finn-ugor székelyek 'hun'-t jelentő neve azonos hangzású lehetett egy, a japáni **seikei** 'egyesen, törvényes leszármazott'-ból kikövetkeztethető hun szóval, amely belső tartalmát tekintve teljesen fedi a ma élő székely–hun hagyomány alapkövetelményét, illetve feltételezését.

Azt hogy az **orosz** szavunk palotást, azaz udvari katonát, testőrt, **ajtonállót** is jelent, nem én terjesztettem el, hanem Páriz Pápay Ferenc (1649–1716) másfélévszázad alatt számos kiadást megért magyar–latin szótára, mégpedig alapos történelmi okok alapján. Az viszont a palóc kérdés vizsgálatának körébe tartozik, hogy ha van egy **palotasz** számjéd szó, és vannak **Palotás** helyneveink, akkor kapcsolatok összes lehetőségeit, párhuzamait figyelembe kell vennünk. – Különben ez a **palotás** – **palóc** kapcsolat még valószínűbb, ha tudjuk, hogy egy 1263. évi oklevél szerint Kanizsa-Keresztúr környékén a **Palat** nemzetségnek birtokai voltak.²³ Vagyis ez a nemzetségnek körülbelül ugyanúgy „hun”-t, ez esetben „palóc”-ot jelenthet, mint a Katisz nemzetség neve.

A számos kérdés közül ezek, amelyekre válaszoltam – helyesebben: amelyekkel kiégyesítettem az előző cikkemben elmondottakat – talán a legfontosabbak. Annak reményében, hogy a vita folytatódik, és Bartha László maga is részt vesz a kérdéskomplexum tisztázásában, és a tények felderítését még számos észrevétellel fogja megkönnyíteni, azaz a nyomatékos figyelmeztetéssel zárom soraimat, hogy egy kibontakozó hipotézis tételei még nem történelmi igazságok, de közös munkával, évek során át vitatva és ellenőrizve, támasza lehet a múlt idők elfeledett tényei rekonstruálásának.

JEGYZETEK

1. **Moravcsik Gyula**: A magyar történet bizánci forrásai, Budapest, 1934. Részletesen felsorolja a hunokkal és avarokkal foglalkozó bizánci írókat. Ezek közül nem egy, pl. Priskos Rhetor és Simokattes Teophylaktos beszél a hun tolmácsokról. – Az ő adataik alapján már **Csengeri Antal**: Történelmi tanulmányok, I. k. Pest, 1857. 184–185. l.: „A követek viselete és nyelve hun vala s a rendes hun fordítók voltak tolmácsaik.” Hun nyelven leveleket is írtak.
2. Pl. **Nagy Géza**: Magyarország története a honfoglalás korában. Mill. Tört. I. k., Budapest, 1895. a római 298. l.: „Mindamellett a nyelviükből fennmaradt néhány szó arra mutat, hogy a vezérlő elem a törökséghez tartozott. – **Hóman Bálint**: Magyar Történet, I. k. első kiadás, Budapest (1929.), 21. l.: „Az áltáji népcsaládhoz tartozó török–tatár népek nagy többsége – a hun, avar... stb.
3. A magyar szókinccs és helynévanyag japánival való egyezésére egyetemi tanulmányaim során, negyven évvel ezelőtt, japán nyelvi előadásaimban, már **Pröhle Vilmos** többször felhívta figyelmünket. – Ő azonban magyar–japán rokonságot tételezett fel. Ez – szerintem – igen távoli őskori vonatkozásaiban valóban fennáll az összes finn-ugor népekkel kapcsolatban. A magyar nyelv japánival egyező szavai azonban későbbi hun kapcsolatok emlékét őrzik. – Erről csak egy készülő igen terjedelmes tanulmányomban tudok a részletekbe menően is bizonyítani.
4. **Bartolomaeides, Ladislaus**: Comitatus Gömöriensis notitia etc. T. I–II., Lőcse, 1805–1808. mind a két kötetben az utak és a kereskedelem leírásánál és a részletes térképek.
5. **Illésy János**: Az Alaghy-család története. – „Nagy Iván” Családtörténelmi Szemle, 1899. (I. évf.), 219. l.
6. **Moravcsik Gyula**, i. m. főleg a 61., 70., 82. és 102. lapokon.
7. A kínai szófejtésekhez **Osanina**: Kitajszko–russzkij szlovár, Moszkva, 1959. és Chinesisch–Deutscher Wörterbuch, Peking, 1960. szótárakat használtam.

8. **Nagy Géza**, i. m. római 279. l. — **Hóman Bálint**, i. m. 33. l.
9. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, I. Budapest, 1967. — Bolgár (332. l.) — **Vö. Hóman Bálint**, i. m. 41–42. l.: „A »keverék« jelentésű **bolgár** név 481-ben tűnik fel először a Dnyeperen túli ogur népek jelölésére és a **hun**-nal párhuzamosan használva, lassanként háttérbe szorítja.”
10. A japán szófejtésekhez: **Kenkyusha**: New pocket Japanese–English dictionary, Tokyo, 1964. — **Takahashi**: Romanized Japanese–English dictionary, Kobe, 1962. — **Nemzer–Szüromjatnikov–Feldman**: Japonszko–ruszskij szlovár, Moszkva, 1960. — A koreaihoz: **Holodovics**: Korejszko–ruszskij szlovár, Moszkva, 1959. — **Sövény Aladár**: Magyar–koreai szótár, Budapest, 1957. — A mongolokhoz: **Schalonow Zebek – Johannes Schubert**: Mongolisch–deutsches Wörterbuch, Leipzig, 1961. — Az irániakhoz: **Junker–Alavi**: Persisch–deutsches Wörterbuch, Leipzig, 1965. — **Aszlanov–Dvorjankova**: Afganszko–ruszskij szlovár, Moszkva, 1966.
11. **Sufflay Milán**: A Nelpicsek hagyatéka. Turul, 1907. (XXV. évf.), 71. és 144. l.
12. **Bél, Matthias**: De vetere literatura Hunno. Scythica exercitatis, Lipsiae, 1718. — **Szabó Károly**: A régi hun–székely írásról, Budapesti Szemle, Új folyam, V. k., 1866., 132. és 136. l.
13. **Nagy Iván, Reiszig Ede és Karácsonyi János** a Katisz nemzetséget törzsökös nőgrádi nemzetségnek vélik, de nem az első foglalás jogán. **Nagy Iván** hátrahagyott kéziratában, egy 1487. évi oklevéllel kapcsolatos megjegyzésében a nőgrádi Katiszokat a hely- és személynevek azonossága alapján véli kapcsolatba hozhatónak a dalmáciai Kocsicsokkal. — A nemzetség nevét sokféle alakban írták. Ezek közül törökből magyarítható a Kathys 'kevert', a Kachyk 'menekült, hontalan' és a Cazik 'támasz' változat.
14. **Bolgárfehérvár = Nándorfehérvár.**
15. A kaukázusi avar szavakra: **Mahomeszajid Szajdov**: Avarszko–ruszskij szlovár, Moszkva, 1967. — Az avar terület mikrotoponimiáját, amely rendkívül érdekes a magyar helynévanyag szempontjából, a 635–704. lapokon közli. — A lezg terület mikrotoponimiáját a 419–536. lapokon közli **Talibov–Gadzsiév–Gajdarova**: Lezginszko–ruszskij szlovár, Moszkva, 1966. A lezg–magyar helynév és szó hasonlóságokat már **Nagy Géza** i. m. római 339–340. l.
16. Idézett kínai–német szótár: **you** 'die Ehrensseite in alter Zeit – jetzt die linke Seite.'
17. A finn **harkita** 'mérlegel, latolgat; ítél, gondol'. — Véleményem szerint a Harkyan = Hartyán helyneveinknek is ez az eredője.
18. Téved **Bartha László** amikor a **szarv** és **szaru** szavainkat finn-ugor eredetűeknek véli. — A szó a finn-ugor nyelvekben árja eredetű. Erre nézve: **Bárczy Géza**: A tihanyi apát-ság alapítólevele mint nyelvi emlék. Budapest, 1951. 22. l. „A **szarv** maga árja eredetű finnugor szó” — Irodalmára nézve pedig: **Bárczy Géza**: Magyar szófejtő szótár, Budapest, 1941. — amit **Bartha László** is idézett. — A **szarvas** szavunk azonban nem függ össze ennek az **agancsos** állatnak a nevével, mert ez egy szanszkrit – iráni 'karcsú, pompás, fenséges' szó származéka és nyilván totemisztikus jelentése is volt.
19. Az even szavakra nézve: **Vaszilevics**: Evenkijszko–ruszskij szlovár, Moszkva, 1958.
20. **Bartha Antal**: A IX–X. századi magyar társadalom. Budapest, 1968. főleg 98–99. l. és **Bartha Antal**: A magyar történelem problémái 1526-ig. Történelmi Szemle, 1968. 106. l.
21. A **megye** szavunk kétségbevitel szláv eredetére nézve l. **Bartha Antal** i. c. Tört. Szemle, 1968., 109–110. l. — A kaukázusi avar párhuzam az én észrevételém.
22. **Nagy Géza** i. m. 303–311. l. — **Hóman Bálint** i. m. 36–37. l.
23. **Karácsony János**: A magyar nemzetségek a XVI. század közepéig. I. k. Budapest, 1900., 236. l. — Itt jegyzem meg, hogy számos vonatkozásra, így a hun–avar eredetű Szolnok méltóság, nemzetség és személynévre is, egyik készülő tanulmányomban részletesen térek ki.

BELITZKY JÁNOS

Madách-gyűjtemény Balassagyarmaton

A Palócföld szerkesztőjének kérésére ismertetem mintegy 700 darabra tehető Madách-gyűjteményemet.

A gyűjtemény teljes és módszeres bibliográfiai bemutatására nem vállalkozhatom. Részletes könyvészeti adatokkal amúgy sem terhelhetjük folyóiratunkat. Az ismertetés tehát a lehető legrövidebb, s néhány címszó alatt – szakszerűség igénye nélkül – inkább csak általános tájékoztatást akar nyújtani az érdeklődőknek.

A gyűjtemény hosszú esztendőök felkutató munkájának eredménye. A gyűjtésnek Madách halála 1964-es centenáriumi évfordulója adott újabb lendületet.

Gyűjtésem célja könyvszereteten túlmenően: emléket állítani ezzel is Madáchnak. Emléket éppen itt Nógrádban, ahová a költő minden csepp vérével, minden idegszálával tartozott, ahol élt, alkotott, ahol meghalt, s amelynek földjében porlad. Emléket ezzel is, annak a Madáchnak, akinek főműve nemcsak magyar irodalmi csúcscalkotás, hanem a világirodalomnak is élvonalába tartozik.

A gyűjtemény a Madách-kultusz ápolása és terjesztése mellett segíteni szeretne a kutatóknak a Madách-kutatásban. A gyűjteményt jómagam sem öncélúnak tekintem, hanem kutatómunkára használom.

Ma, amikor szinte világszerte Madách-reneszánsz van, s a Madách-kutatás új lendületet vett – feltehető, hogy a hivatásos szakemberek mellett magánkutatók is szívesen beállnak a munkába. Az ilyenek számára egy magángyűjtemény könnyebben hozzáférhető, mint a kötöttszabályzatú közgyűjtemény.

Az érdeklődőknek tehát konkrét kérdésekben szívesen szolgáltok lexikális adatokkal, vagy akár hosszabb kijegyzésekkel.

A gyűjtemény, amely megközelíti a Madách-irodalomnak mintegy 90 százalékát, az ország legnagyobb Madách-irodalmi magángyűjteménye.

A gyűjtést folytatom, és a gyűjteményt családomon belül védetté nyilvánítottam.

Az alábbi felsorolásban csak a fontosabb Madách-irodalmi publikációk kaphatnak helyet. A bibliográfiai adatok közül – fent említett ok miatt – a cím mellett csak a kiadót, a megjelenési helyet s évszámot közlöm, ha az megállapítható.

1.

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

A Tragédia 150 oldalas **kéziratának** és Arany János 6 oldalas **javításainak** teljes fotókópiája.

Az ember tragédiájának **első kiadásai**, 1861.

- a) Madách Imre: Az ember tragédiája. Drámai költemény. Kiadta a Kisfaludy-Társaság, Pest, MDCCCLXI. A szerző **saját kezével dedikált példány**. Benne az „Errata” – lapocska. (Ez ugyanis nem minden első kiadású példányban található).
- b) Madách Imre: Az ember tragédiája. Drámai költemény. Kiadta a Kisfaludy-Társaság, Pest, MDCCCLXI. (**Madách betű- és formahű szövegjavításaival** a második kiadás számára. Benne az „Errata”-lapocska).
- c) Madách Imre: Az ember tragédiája. Drámai költemény. Kiadta a Kisfaludy-Társaság, Pest, MDCCCLXI.

Az ember tragédiájának **második kiadása**. Pest, Emich Gusztáv sajátja. MDCCCLXIII.

Az ember tragédiájának **harmadik kiadása**. Pest, Athenaeum, 1869.

Az ember tragédiájának **harmadik kiadása**. Pest, Atheneum, 1869. (A második kiadástól való eltérések pontos feltüntetésével).

Az ember tragédiájának **ötödik kiadása**, 1879. (Negyedik kiadás nem jelent meg).

Az ember tragédiájának **hatodik kiadása**, 1883.

Az ember tragédiájának **hetedik kiadása**, 1884.

Az ember tragédiájának **1–7. népies kiadása** 1886-tól kezdődően. Teljes sorozat.

Az ember tragédiájának **illusztrált, disz-album kiadása 1–7**, 1887-től 1905-ig. Teljes sorozat.

Az ember tragédiájának további **96 különféle kiadása**, 1895-től 1969-ig. (Közte a legfontosabb és legritkább példányok).

2.

MAGYARÁZATOS KIADÁSOK

Az ember tragédiája **Kármán Mór** elemző tanulmányával, 1906. 1. és 2. kiadás.

Az ember tragédiája **Alexander Bernát** jegyzeteivel és magyarázataival. 1900–1928, 5 kiadás. Teljes sorozat.

Az ember tragédiája **Kardeván Károly** jegyzeteivel és magyarázataival. 1942.

Az ember tragédiája **Kardeván Károly** jegyzeteivel és magyarázataival. Második bővített kiadás, 1948.

Tolnai Vilmos: Az ember tragédiájának első kritikai kiadása. Napkelet, Budapest, 1923.

A Madách-családra vonatkozó időtáblázat.

Tolnai Vilmos: Az ember tragédiájának első kritikai kiadása. Második, bővített és javított kiadás. Napkelet, Budapest, 1924.

Madách Összes Művei, Gyulai Pál kiadásában. Három kötet. Budapest, 1880.

Madách Összes Művei, Gyulai Pál kiadásában. Három kötet. Második kiadás. Budapest, 1894.

Madách Imre Összes Művei. Sajtó alá rendezte, bevezette és a jegyzeteket írta **Halász Gábor**. Két kötet. Révai, 1942.

3.

MADÁCH EGYES, KÜLÖN KIADOTT MŰVEI

Lantvirágok, 1840. Második kiadás, 1922.

A civilizátor. Voinovich Géza bevezetésével. Magyar Munkaközösség, 1938.

A civilizátor. Hungária, 1946. **Gyóry Miklós** illusztrációival.

Mózes. Élő színpadra alkalmazta **Keresztury Dezső**. Kass János illusztrációival. **Magvető**, 1966.

Csák végnapjai. Színpadra alkalmazta **Keresztury Dezső**. Színház, 1968. 1. rövidítve.

4.

TRAGÉDIA-FORDÍTÁSOK BETÜRENDEN

a) **Angol fordítások**:

The tragedy of man. **William Loew**, New York, 1908.

The tragedy of man. **Charles Henry Meltzer and Paul Vajda**. 1933, 1948, 1957. Első, második, harmadik kiadás.

The tragedy of man. **J. C. W. Horne**. 1963, 1964. Két kiadás.

The tragedy of man. **Joseph Grosz**, Oregon, 1965.

From Tragedy of man. A 4066–4117. sor. **Watson Kirkconnel**. The Magyar Muse. Winnipeg, Canada, 1933.

b) Bolgár fordítás:

Tragedijata na Csoveka. **Georgi Krumov**. Illusztrálta **Ivan Kirkov**, Szófia, 1968.

c) Cseh fordítás:

Tragedie Cloveka. **Kamil Bednár–Ladislav Hradsky**. Prága, 1960.

d) Eszperantó fordítás:

La tragedio de l'homo. **K. Kalocsay**. Budapest, 1924.

La tragedio de l'homo. **K. Kalocsay**. Második kiadás. Budapest, 1965.

e) Finn fordítás:

Ihmisen murhenaytelmä. **Toivo Lyy**. Helsinki, 1943.

f) Francia fordítások:

La Tragedie de l'Homme. **Ch. de Bigault de Casanova**. Páris, 1896.

La Tragedie de l'Homme. **G. Vautier**. Budapest, 1931.

La Tragedie de l'Homme. **Roger Richard**. Budapest, 1964.

La Tragedie de l'Homme. **Jean Rousselot**. Budapest, 1966.

(A francia fordítás-sorozat teljes).

g) Holland fordítás:

De Tragedie van den Mensch. **A. S. C. Wallis**. Második kiadás. Amsterdam, 1922.

h) Japán fordítás:

Fordította **Imaoka Gyuicsiro**. Tokió, 1965.

i) Héber fordítás:

Hadson há Adám. **Avigdor Hameiri**. Varsó, 1924.

j) Lengyel fordítás:

Tragedia człowieka. **Lew Kaltenbergh**. Varsó, 1960.

k) Német fordítások:

Die Tragödie des Menschen. **Alexander Fischer**. Budapest, 1886.

Die Tragödie des Menschen. **Josef Siebenlist**. Pozsony, Lipcse, 1886.

Die Tragödie des Menschen. **Andor Spöner**. Lipcse, 1891.

Die Tragödie des Menschen. **Andor Spöner**. Második kiadás. Lipcse, 1899.

Die Tragödie des Menschen. **Julius Lechner**, 1888. Négy különféle kiadás.

Die Tragödie des Menschen. **Eugen Planer**. Halle, 1891.

Die Tragödie des Menschen. **Ludwig Dóczi**. Stuttgart, 1891.

Die Tragödie des Menschen. **Ludwig Dóczi**. Második kiadás. Stuttgart, 1892.

Die Tragödie des Menschen. **Ludwig Dóczi**. Harmadik kiadás. Stuttgart, 1893.

Die Tragödie des Menschen. **Jenő Mchácsi**. Lipcse, Budapest, 1933. Hat kiadás.

A 6. **György Budai** illusztrációival.

Die Tragödie des Menschen. **Elsa Reitter Podhorszky**. Budapest, 1939.

Die Tragödie des Menschen. Szene XIII. **Claude D'acy**. Bécs, 1965.

Die Tragödie des Menschen. **Rudolf Henz**. Bécs, 1967.

Die Tragödie des Menschen. **Fr J. Preinreich**. A Tragédia 73–103, 133–151. sora Kézirat. Budapest, 1931.

l) Olasz fordítások:

La Tragedia dell' Uomo. **Antonio Fonda**. Fiume, 1908.

La Tragedia dell' Uomo. **Antonio Widmar**. Milano, 1934.

La Tragedia dell' Uomo. **Umberto Norsa**. Torino, 1936.

La Tragedia dell' Uomo. **Ignazio Balla–Alfredo Jeri**. Milano, 1961.

m) Orosz fordítás:

Tragedija Cseloveka. **Leonyid Martinov**. Moszkva, 1964.

n) Román fordítások:

Tragedia Omolui. **Octavian Goga**. Bukarest, 1934.

Tragedia Omolui. **Octavian Goga**. Második kiadás. Bukarest, 1940.

Tragedia Omolui. **Octavian Goga**. Harmadik kiadás. Bukarest, 1964.

o) Ruszin fordítás:

Tragedija Csoloveka. **Murányi János**.

1. szín. Zorja – Hajnal. 1–2. sz. Ungvár, 1942.

p) Ormény fordítás:

Fordította **Fogolyán András**. Eddig öt szín jelent meg. Velence, 1966–69.

r) **Svéd fordítás:**

Människans Tragedi. **Olof Lundgren**. Stockholm, 1933.

s) **Szerb fordítások:**

Csovekovs Tragedija. **Z. J. Jovanovics**. Noviszád, 1890.

Csovekovs Tragedija. **Sz. Sztefanovics**. Belgrád, 1940.

sz) **Szlovák fordítások:**

Tragedija cloveka. **Pavel Hviezdesl-v-Ország Pál**. Túrócszentmárton, 1896.

Tragedija cloveka. **Fra Makarius-Valentin Beniak**. Trnava, 1950.

Tragedija cloveka. **Ctibor Stitnicky**. Bratislava, 1966.

(A szlovák fordítás-sorozat teljes.)

t) **Ukrán fordítás:**

Tragedia Ijguyinyi. **Mikola Lukas**. Kijev, 1967.

5.

MADÁCH-LEVELEK

Komlós Aladár: Madách Imre levelezéséből. Magyar Irodalmi Ritkaságok, XXVIII. szám. Budapest, 1933.

Staud Géza: Madách Imre Összes levelei I–II köt. Madách-könyvtár, 8. sz. Budapest, 1942.

Köhegyi Mihály: Két ismeretlen Madách-levél. – Irodalomtörténeti Közlemények, 1963. 2. sz.

Kerényi Ferenc: Madách Imre négy ismeretlen levele. – Irodalomtörténeti Közlemények, 1968. 2. sz.

Kerényi Ferenc: A Madách-család leveleiből. – Palócföld, 1968. 4. sz.

Eredeti Madách-levelek

a) Madách Imre levele öccsének, Károlynak, anyagi ügyekben, Alsósztrégováról Csesztvére 1853-ban.

b) Madách Imre levele öccsének, Károlynak, Teleki László öngyilkosságáról, Pestről, 1861. május 8-án Csesztvére.

Eredeti Madách-levelek fotokópiái

a) Madách Imre levele Csesztvéről Budára öccsének, Károlynak, 1848. január 6-án anyja és öccse közötti nézeteltérés dolgában.

b) Madách Imre levele öccsének, Károlynak, Budáról Csesztvére, 1861. ápr. 29-én. Benne a költő, mint Balassagyarmat képviselője az akkori politikai helyzetet jellemzi.

c) Madách Imre levele Henriczy Ágostonnak, az alsósztrégovai evangélikus templom orgonájának átalakítása dolgában, Alsósztrégován, 1863. február 17-én.

Eredeti Madách-vonatkozású levelek

a) A költő anyja, Majthényi Anna, eredeti levele Madách Károlynak Alsósztrégováról Budára, 1848. február 19-én. Benne fiát megfelelő magaviseletre inti.

b) A költő anyja, Majthényi Anna, eredeti levele Madách Károlynak Alsósztrégováról Budára, 1848. március 21-én. Benne a forradalom kitörése miatti aggodalmának ad kifejezést.

c) Madách Imréné, Fráter Erzs, eredeti levele férje fogsága idején Madách Károlynak, Csesztvéről, Alsósztrégovára, 1853. április 26-án. Benne nehézségeiről ír és elköltözési szándékát közli.

6.

ÉLETRAJZOK, MŰISMERTETÉSEK MEGJELENÉSI IDŐRENDJÉBEN

X: Madách Imre halála. – Vasárnapi Ujság, 1864. október 16.

Dr. Tóth Sándor: Madách Imre életrajza. Pozsony, Budapest, 1884.

Morvay Győző: Magyarázó tanulmány Az ember tragédiájához. 531 oldal. Nagybánya, 1897.

Palógyi Menyhért: Madách Imre és költészete. 444 oldal. Budapest, Athenaeum, 1900.

Gyulai Ágost dr.: Madách életéről. Uránia Magyar Tud. Egyesület 1. Budapest, 1903.

Voinovich Géza: Madách Imre és Az ember tragédiája. 594 oldal, Madách-bibliográfiával. Kisfaludy-Társaság, Budapest, 1914.

Voinovich Géza: Madách Imre és Az ember tragédiája. 596. oldal. Második, bővített kiadás. Franklin, Budapest, 1922.

Madarász Lujza: Madách-tanulmány. Budapest, 1916.

Várdai Béla: Madách Imre és Az ember tragédiája. Budapest, 1924.

Vida Imre: Madách Imre életének vázlata. Wodianer és fiai, Budapest, 1925.

Harsányi Zsolt: Ember, küzdj... Madách életének regénye. Singer és Wolfner, Budapest,

1932.

Géza Voinovich–Jenő Mohácsi: Madách und Die Tragödie des Menschen. Vojna, Budapest, 1935.

Balogh Károly: Madách, az ember és a költő. 368 oldal. Vajna és társa, Budapest, 1934.

H. Hajtás Etelka: Küzdj s bizva bízzál! Az ember tragédiájának népszerű magyarázata Madách életrajzával. Kókai, Budapest, 1935.

Mohácsi Jenő: Lidércke. Madách Imréné, Fráter Erzsébet életének és halálának regénye. Nyugat, Budapest, 1935.

L. Kiss Ibolya: Erzsi tekintetes asszony. Madách Imréné életrajzi regénye. Bárd, Budapest, 1942.

Barta János: Madách Imre. Franklin, 1942.

Dr. Wolfgang Margendorff: Imre Madách: „Die Tragödie des Menschen” (Doktori értekezés.) Konrad Fritsch Verlag, Würzburg.

Dr. Wolfgang Margendorff: Imre Madách: „Die Tragödie des Menschen” (Doktori értekezés) 2. kiadás. Konrad Fritsch Verlag, Würzburg, 1943.

Csukly László: Madách Imre és munkássága. Nógrád megyei múzeumi füzetek 5. Balassagyarmat, 1964.

Sötér István: Álom a történelemlről. Madách Imre és Az ember tragédiája. Akadémia, Budapest, 1965.

L. Kiss Ibolya: Az asszony tragédiája. Tatran, Bratislava, 1966.

L. Kiss Ibolya: Az asszony tragédiája. Második kiadás. Tatran, Bratislava, 1967.

7.

MONOGRÁFIÁK

Tomor Ferenc: Éva Madách Az ember tragédiája című drámai költeményében. Lenyomat a bpesti II. ker. főgimnázium értesítőjéből. 1877.

Kálnay Nándor: Csesztve község története és leírása. Budapest, 1884.

Beöthy Zsolt: A tragikum. Madách drámája. Kisfaludy Társaság, Budapest, 1885.

Ipolyi Arnold: Alsósztrégovai és rimai Rimay János államiratai és levelezései. (Madách-vonatkozás) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887.

Szalay Mihály: Faust és Az ember tragédiája. Budapest, 1895.

Morvay Győző: Madách életrajzaról és költészetéről. Bírálat. Különnyomat a Budapesti Szemle 279. számából. Budapest, 1900.

Latkóczy Mihály: Madách Imre őseiről. – A bpesti VII. kerületi Állami Főgimnázium Értesítője az 1900–1901. iskolai évről. Budapest, 1901.

Radvánszky Béla: Balassa és Rimay barátsága (Madách-vonatkozás) Budapest, 1904.

Mikola Sándor: A történeti Kepler, vonatkozással Az ember tragédiájára. Athenaeum. Budapest, 1908.

Jaskovics Ferenc: A Nógrád megyei Múzeumi Társulat története 1891–1909. Balassagyarmat, 1910.

Gedő Simon: Madách Imre, mint lírikus. Budapest, 1910.

Dr. Kristóf György: Petőfi és Madách. Budapest, 1911.

Tolnai Vilmos: Az anyaság Madách Ember tragédiájából. Különnyomat a Nemzeti Névelés 1911. IX–X. füzetéből.

Tolnai Vilmos: Madách londoni és phalanszter-jelenetének egyik forrásáról. – Philologiai Közlöny, Budapest, 1911.

Dr. Ferenczi Zoltán: Rimay János. Magyar Történelmi Életrajzok. (Madách-vonatkozás) Athenaeum. Budapest, 1911.

Tolnai Vilmos: Adalék Az ember tragédiája és Faust viszonyához. – Heinrich-Album. Budapest, 1912.

Dr. Kaltenberger Mihály: Természettudományi gondolatok Madách „Az ember tragédiájá” ban. Különnyomat a miskolci kir. kath. főgimnázium 1911–1912. isk. évre szóló értesítőjéből. Miskolc, 1912.

Gazdag Lajos: Madách Imre és a nőkérdés. Különnyomat a Kath. Szemle 1913. szeptemberi számából.

Dr. Kardeván Károly: Eötvös és Madách. Különnyomat a Lócsei Áll. Főreáliskola 1913–14. évi értesítőjéből. Lócse, 1914.

Szűcsi József: Madách Imre könyvtára. – Magyar Könyvszemle. 1915. I–II.

Bakonyi Hugó: Az ember tragédiája és egyik rokonműve: Schack gr. „Világkorszakai”. Belgrád, 1917.

Baros Gyula: Madách nyomai szépirodalmunkban. Budapest. „Studium”-könyvesbolt, Budapest, 1923.

Ravasz László: Madách „pesszimizmusa”. Százados Énekek. Studium. Budapest, 1925.

Dénes Szilárd: Arany János és Az ember tragédiája stílusa. Különlenyomat a Nyelvőr 1925. március-áprilisi számából.

Dr. Visnyovszky Rezső: Madách Imre és a Veres-család. Balassagyarmat, 1927.

Pröhle Vilma: Az ember tragédiája és a Faust. Budapest, 1929.

László Juhász: Un Disciple du Romantisme Français Madách et la Tragedie de l'Homme. Etudes Francaises 4. Szeged, 1930.

Fürst Ilona: Dóczi Lajos, mint német író. (Tragédia-fordító) Német philologiai dolgozatok. Budapest, 1932.

Antonio Vidmar: Dante e Madách. A Budapesti Pázmány Tudomány Egyetem Olasz Intézetének kiadványai. Budapest, 1936.

Vidmár Antal: Dante és Madách. A Budapesti Pázmány Tudományegyetem Olasz Intézetének kiadványai, 10. Budapest, 1936.

Dräxler Aladár: Bibliai hagyományok Az ember tragédiájában. Kivonat a Győri Szemle 1935. 8–10. számából. Győr, 1936.

Ruttkay Teréz Mária: Madách Aladár 1848–1908. Budapest, 1938.

Fakras István: Madách Losoncon. Nógrádvármegyei Madách-Társaság. 1940.

Kovács Sándor: Madách történetiszemlélete. Különlenyomat a „Pannónia” 1940. évf. 4. számából. Pécs.

Balogh Károly: Madách Imre otthona. Athenaeum. Budapest. É. n.

Birkás Géza: Az ember tragédiája és a franciák. Budapest, 1942.

Galamb Sándor: A magyar dráma története. 1867–1896. Akadémia, 1944.

Trencsényi-Waldapfel Imre: Ádám és Ahasverus. Az ember tragédiája forrásaihoz és értelmezéséhez. Az Irodalomtörténet füzetek. 21. Budapest, 1947.

Waldapfel József: Gorkij és Madách. Irod.-tört. füzetek, 14. Akadémia, 1958.

Györfly Miklós: Elkallódott Madách-Kossuth vita. – Irodalomtörténet, 1962. 1. sz.

Baranyi Imre: A fiatal Madách gondolatvilága. Irod.-tört. füzetek 42. Budapest, 1963.

Dr. Krizsán László: Dokumentumok Madách Imre élettörténetéhez. Nógrád megyei Múzeumi Füzetek 9. Balassagyarmat, 1964.

Miklós Róbert: Madách Imre csetsztvei éve. Balassagyarmat, 1964.

Bóka László: Madách hagyatéka. Kortárs, 1964. 10. sz.

Sándor Iván: Madách és Mózes. Kortárs, 1964. 10. sz.

Csukly László: A nőnevelés magyar apostola. Veres Pálné és Madách Imre kapcsolata. – Palócföld, 1965.

Csapláros István: Adalékok Az ember tragédiája lengyelországi fogadtatásához. Különlenyomat az Irodalomtörténeti Közlemények 1965. I. számából.

Dr. Szabó Károly: Nagy Iván verses naplója. (Madách vonatkozás) Balassagyarmat, 1967.

Radó György: Az ember tragédiája a világ nyelvein. Különlenyomat a Filológiai Közönyből. Budapest, 1964–68.

Kozecsa Sándor: Madách javításai „Az ember tragédiája” első kiadásán. Különlenyomat a Magyar Könyvszemle 1968. 4. számából. Budapest, 1968.

Balázs Sándor: Optimista elmélkedés a halálról. (Madách vonatkozás) – Világosság, 1969. 1. sz.

Gelencsér Géza: Az ember tragédiája filozófiai problémái. – Jelenkor. II. évf. 4. sz. és 5. sz. É. n.

Oscar Márfly: Due Nouve Versioni de „La Tragedia dell'Uomo di Imre Madách. É. n.

8.

ELEMZÉSEK, ÉRTELMEZÉSEK

Erdélyi János: Pályák és pálmák. Madách Imre, Az ember tragédiája. – A Tragédia első átfogó bírálata és Madách erre adott válasza. Kisfaludy Társaság. Budapest, 1886.

Szász Károly: Az ember tragédiájáról. A Tragédia beható ismertetése a mű megjelenése évében, 1862-ben. Győr, 1889. Első és második kiadás.

- Wallis A. S. C.:** Az ember tragédiája Elemzés. Hollandból fordította **Dr. Erdélyi Károly**. Lampel. Budapest. É. n.
- Berta Ilona:** Az ember tragédiájáról. Uránia-könyvtár, 1901.
- Kármán Mór:** Az ember tragédiája. Elemző tanulmány. – Magyar Közművelődés, 1905. I. évf. 1.
- Kardeván Károly:** Az ember tragédiájának magyarázata. – Magy. Közművelődés, 1901. I. k. I. évf. 5.
- Bodor Aladár:** Az ember tragédiája, mint az egyén tragédiája. Wodianer és fiai. Budapest, 1905.
- Kardeván Károly:** Az ember tragédiájának magyarázata. Különlenyomat a Nagyváradi All. Főreáliskola 1908–09. évi értesítőjéből. Nagyváradi, 1909.
- Kardeván Károly:** Az ember tragédiájának magyarázata. – Magyar. Közművelődés, 1900. I. k. 5. sz.
- Miklóssy Kálmán:** Madách Imre. 1923.
- Dr. Waldapfel János:** Madách Imre. Nemzetének nevelője. Különlenyomat a Nógrádi Hírlap 1923. 14–15. számából.
- Sándor Lajos:** Az ember tragédiája. Irodalmi és esztétikai tanulmány. Budapest, 1923.
- Mitrovics Gyula:** Az egység és sokféleség esztétikai elve Az ember tragédiájában. A Debreceni Tisza István Tud. Társ. I. osztályának kiadványa. I. kötet 6. sz. Debrecen, 1924.
- Kozári Gyula:** A Madách-kérdés Az „emberi okmányok” világitásában. Pécs, 1925.
- Barta János:** Az ismeretlen Madách. Tanulmány. Budapest, 1931.
- Kornis Gyula dr.:** Madách és korunk. – A Magyar Kegyeztanítórend váci gimnáziumának 1932–33. értesítője. Vác, 1933.
- Hankiss János:** Jegyzetek Az ember tragédiájához. Debreceni Szemle kiadása. 1933.
- Riedl Frigyes:** Madách. Magyar Irodalmi Ritkaságok XXVI. sz. A kötet végén Kozocsa Sándor: Riedl-bibliográfia. Budapest, 1933.
- Dr. Trikál József:** Erdemes-e élni? Madách tanulmány. Balassagyarmat, 1934.
- Tolnai Vilmos:** A Madách-kérdés körül. Budapest, 1934.
- Halasy-Nagy József:** Madách bölcsessége. Különlenyomat az Athenaeum 1934. évi 1–3. füzetéből. Budapest, 1934.
- Karl Sebestyén:** Zum Zentralproblem der „Tragödie des Menschen” – Pester Loyd, 1934. Mai 9.
- Herczeg Ferenc:** Madách. 1935. Új Idők, 17. sz.
- Kardeván Károly:** Az ember tragédiájának magyarázata. – Magyar Írók 1. sz. Budapest, 1935.
- Ravasz László:** Az ember tragédiájának költői igazsága. Budapest, 1936.
- Házy Albert:** Miért korszerű Az ember tragédiája? Adalékok a tudományok szociológiájához. Szeged. É. n.
- Márkus László:** Kultúránk mesterei. Madách Imre. 1954.
- Lukács György:** Madách Tragédiája. – Szabad Nép, 1955. március 27; 1955. április 2.
- Veres Péter:** Madách megértéséhez. – Szabad Nép, 1956. szept. 16.
- Sötér István:** Utóhang egy Madách-tanulmányhoz. – Szabad Nép, 1956. szept. 23.
- Sötér István:** Madách. – Magyar Nemzet. 1964. okt. 4.
- Horváth Károly:** Madách Imre. – Népszabadság. 1964. okt. 4.
- Bóka László:** Madách géniusza. A Petőfi Irodalmi Múzeum Madách-kiállításának megnyitója. – P. I. M. évkönyve, 1965–66. Budapest.
- Kántor Lajos:** Szó évs harc Az ember tragédiájáért. A Tragédia eddigi értékelésének áttekintése és kiegészítése. Akadémia. Budapest, 1966.
- X:** A Tragédia értelme. Mózes. – Új Élet, 1966. szept. 1.

9.

MADÁCH-FEJEZET IRODALOMTÖRTÉNETEKBE

- Paulus Wallaszky:** Historia litterariae regn. Hungariae. A kötetben Madách Péter és Madách Gáspár. Budapest, 1808.
- Toldy Ferenc:** A magyar költészet kézikönyve a mohácsi vésztől a jelenkorig. Ötödik kötet. Franklin, 1876.
- Pintér Kálmán:** Irodalmunk a milleneumig. Szent István. Budapest, 1896.
- Galí Mózes:** A magyar irodalom története. Stampel. Pozsony–Budapest, 1896.
- Endrődi Sándor:** Szabadunk irodalma képekben. Athenaeum. Budapest, 1900.

- Beöthy Zsolt:** A magyar irodalom kistükre. Madách Imre. Athenaeum. Budapest, 1900.
- Heinrich Gusztáv:** Egyetemes Irodalomtörténet. Budapest, 1903. I. k.
- Ferenczy Zoltán:** A magyar irodalom története 1900-ig. Műveltség Könyvtára. Budapest, 1913.
- Császár Elemér:** A magyar irodalom története. Magyar Könyvtár. 923–925. Lampel, 1919.
- Kállay Miklós:** A magyar irodalom története. Fővárosi könyvkiadó. É. n.
- Gondán Felicián:** Összefoglaló Nemzeti Irodalomtörténet. VI. kiadás. Kókai. Budapest, 1926.
- Benedek Marcell:** Délsziget, avagy a magyar irodalom története. Révai. Budapest, 1928.
- Dr. Halász László:** Magyar irodalomtörténet összefoglaló tételekben. 1930.
- Jankovich Ferenc:** Iránytű a magyar irodalomban. I–II. kötet. Turul. Budapest. É. n.
- Farkas Gyula:** A magyar irodalom története. Káldor. Budapest, 1934.
- Benedek Marcell:** A magyar irodalom története. Singer és Wolfner. Budapest, 1938.
- Laczkó-Szalay:** A magyar irodalom pantheonja. Dante. Budapest, 1941.
- Kovács László:** Az irodalom útján. Jegyzetek Az ember tragédiájához. 1923. Erdélyi Szépművészeti Céh, 1941.
- Féja Géza:** A magyar irodalom története, 1772–1867. Magyar élet. Budapest, 1942.
- Kozocsa Sándor:** Kis magyar irodalomtörténet. 1944.
- Révai József:** Válogatott irodalmi tanulmányok. Tanulmány Madách Imréről és Az ember tragédiájáról. Kossuth. Budapest, 1960.
- Waldapfel József:** Irodalmi tanulmányok. Madách és Rousseau, 1942; Madách igazáért, 1951; Bevezetés Az ember tragédiája új kiadásához, 1954. Szépirodalmi könyvkiadó. Budapest, 1957.
- Sötér István (Király István, Pándi Pál):** A magyar irodalom története, 1849–1905. Gondolat. Budapest, 1963.
- Szalatnai Rezső:** A cseh irodalom története. (Benne több Madách-vonatkozás.) Gondolat. Budapest, 1964.
- Szalatnai Rezső:** A szlovák irodalom története. (Benne számos Madách-vonatkozás) Gondolat, 1964.
- Szalatnai Rezső:** Magyar írók nyomában. Móra, Budapest, 1967.
- Klancsay-Szauder-Szabolcsi:** Kis magyar irodalomtörténet. Gondolat. Budapest, 1965.
- Komlós Aladár:** Táguló irodalom. Madách. Magvető. Budapest, 1967.

10.

GYŪJTEMÉNYES KÖTETEKBE MEGJELENT MADÁCH-TANULMÁNYOK, VONATKOZÁSOK

- Mocsáry Antal:** Nógrád Vármegyének hist. geogr. és stat. Esmertetése. Az I. kötetben Alsósztrégova és a Madách-család részletes ismertetése. Pest, 1826.
- Tranoscius:** Cithara Sanctorum. A kötetben 917. szám alatt Madách Imre dédapjának, Madách Jánosnak nevezetes éneke. Pest, 1868.
- Fraknói Vilmos:** Martinovics és társainak összeesküvése. Madách Sándor. Kiadta Ráth Mór. Budapest, 1880.
- Tóth Béla:** Szájról–szájra. A magyarság szállóigéi. (Madách-vonatkozás) Athenaeum. Budapest, 1895.
- Tóth Béla:** Mendemondák. A világtörténet furcsaságai. (Madách-vonatkozás) Athenaeum Budapest, 1896.
- Rudnay Józsefné-Szigethy Gyuláné:** Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése. A 775 oldalas kötetben igen sok Madách-vonatkozás. Athenaeum. Budapest, 1902.
- Prónay Dezső:** Magyar Evang. Egyháztörténeti Emlékek. Dokumentumgyűjtemény. Több fontos Madách-vonatkozás. Budapest, 1905.
- Tóth Béla:** Szálló igék lexikona. (Madách-vonatkozás) Franklin, Budapest, 1906.
- Ignotus:** Feljegyzések. A kötetben: Fráter Erzsébet. Grill. Budapest, 1906.
- Prohászka Ottokár:** Összes Művei XII. Az ember tragédiája s a pesszimizmus. Szent István. Budapest, 1923.
- Dr. Gulyás József:** Dolgozatok. Madách, mint az önzetlen munka embere. – Jókai és Madách. Sárospatak, 1926.
- Szigethy Lajos:** Luther lelke. I–II. kötet. (Madách-vonatkozás) Evang. Tanáregyesület. Budapest, 1926.
- Dr. Ladányi Mihály:** Magyar városok vármegyék monográfiája. (Madách-vonatkozások). Budapest, 1934.

- Tranovszky György:** Cithara sanctorum. Madách János énekét fordította Vektorisz József. Budapest, 1935.
- G. Szabó Mihály–G. Szabó Szabolcs:** Őseredetű magyar személynevek tára. (Madách-vonatkozás) Dürer. Gyula, 1936.
- Alexander Bernát:** Nagy emberek. Madách Imre. Pantheon. 1938.
- Ravasz László:** Legyen világosság! – Szobrot Madáchnak. Franklin. Budapest, 1938.
- Németh László:** A minőség forradalma. III. k. A Nyugat elődei. (Madách-vonatkozás) Magyar Élet. Budapest, 1940.
- Vajthó László:** Magyar idézetek könyve. Madách-idézetek. Könyvnap. Budapest, 1942.
- Horváth Árpád–Lukács László:** A világirodalom gyöngyei. A tél költészete. (A kötetben Tragédia-vonatkozás) Uj hang. Budapest, 1943.
- Bisztray Gyula:** Író és nemzet. (Madách-vonatkozás) Révai. Bpest, 1943.
- Schöpflin Aladár:** Magyarország Vereckétől napjainkig. A IV. kötetben Madách Imre. Franklin. Budapest. É. n.
- Sötér István:** Eötvös József. Az Uralkodó Esmék és Az ember tragédiája párhuzama. Akadémia. Budapest, 1953.
- Boldizsár Iván:** Magyarország. Útikönyv. (Madách-vonatkozás) Budapest, 1955.
- Jókai Mór:** Írói arcképek. Sajtó alá rendezte Bisztray Gyula. (A kötetben számos Madách-vonatkozás) Művelt nép, Budapest, 1955.
- Böllni György:** Ady, az újságíró. A kötetben Ady Endre Goga Octaviánhoz, a Tragédia román fordítójához intézett kézírásos nyílt levelének fotokópiája. Magvető. Budapest, 1956.
- Lukácsy Sándor:** Kortársak nagy írókról. „Az ember tragédiájának költője” címen Arany János Madách-bemutató beszéde a költő 1862. márc. 27-i Kisfaludy Társaságbeli székfoglalóján. Művelt nép, Budapest, 1956.
- Móra Ferenc:** Elkallódott riportok. Ki írta Az ember tragédiáját? Magvető, Budapest, 1958.
- Kárpáti Aurél:** Színház. Az ember tragédiája. Gondolat. Budapest, 1959.
- Molnár–Németh–Voit:** Művészettörténeti ABC. (Madách-vonatkozás) Terra. Budapest, 1961.
- Hatvani Lajos:** Magyarok beszélnek. K. Huszár Anna: Madách Imre halála.
- Gyergyai Albert:** Klasszikusok. Madách, Bérczy. Szépirodalmi könyvkiadó, 1962.
- Benedek Marcell:** A könyv és színház. Tanulmány. A kötetben: Az ember tragédiája; előszó német, francia és angol kiadáshoz. Szépirodalmi. Budapest, 1963.
- Czöbel Ernő:** Válogatott írásai. Madách és Cermenin Timon. Kossuth, 1963.
- Hegedűs–Kónya:** A magyar dráma útja. Az ember tragédiája. Gondolat, Budapest, 1964.
- Györy Dezső:** Az élő válaszol. (Madách-vonatkozás) Szépirodalmi, Budapest, 1964.
- Ady Endre:** Jóslások Magyarországról. Tanulmányok a magyar sorskérdésekről. Goga Octavián rabsága – Goga Octavián vádjai – Levél helyett Gogának. Athenaeum, Budapest. É. n.
- Mátyás Ferenc:** Költők és parasztok. Madách Tragédiája Csesztvén. Magyar Könyvkiadó. Budapest, 1964.
- Hubay Miklós:** A megváltó mutatvány. Miért szép Az ember tragédiája? Magvető, Budapest, 1965.
- Benedek Marcell:** Hajnaltól alkonyatig. A kötetben: Az ember tragédiájáról. Gondolat. Budapest, 1966.
- Arany János** Összes művei, XIII. A kötet tartalmazza Arany Jánosnak a Tragédia körüli minden tevékenységét és megnyilatkozását. Akadémia, Budapest, 1966.
- Ruffy Péter:** A riportter visszánéz. Madách falvaiban. Magvető, Budapest, 1967.
- Somlyó György–Lengyel Péter:** Gyémántengely. A költészet napjai Budapesten 1966. (Számos Madách-vonatkozás) Szépirodalmi, Budapest, 1967.
- Schöpflin Aladár:** Válogatott tanulmányok. 1967. (Madách Imre. Mózes)
- Füst Milán:** Emlékezések és tanulmányok. Emlékezés kétféle nevelőmről (H. bácsi és Madách) Magvető, Budapest, 1967.
- Molter Károly:** Szellemi beháború. Tanulmányok: Madách, 1925. Mohácsi Jenő Madách-fordítása, 1933; Madách és Goga, 1935. Budapest, 1968.
- Horváth Zoltán:** Irodalom és történelem. (Madách-vonatkozás) Szépirodalmi, Budapest, 1968.
- Juhász Gyula:** Összes Művei 5. k. Prózai írások 1898–1917. (Számos Madách-vonatkozás) Akadémia, Budapest, 1968.
- Békés István:** Napjaink szállóigéi. Jegyzetes Madách-szállóigék. Kossuth, Budapest, 1968.
- Ady Endre:** Összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok. VIII. Megjegyzések Madáchról. Akadémia, Budapest, 1968.

Szalatnai Rezső: Arcképek, háttérben hegyekkel. Madáchéknál Alsósztrégován Széplordalm, 1969.

11.

FOLYÓIRATOKBAN, ÉVKÖNYVEKBEN MEGJELENT MADÁCH-TANULMÁNYOK, VONATKOZÁSOK

Riedl Frigyes: Madách Imre – Budapesti Szemle, 1880. márc.–ápr.

X .Y.: Az ember tragédiája és költője. – Vasárnapi Ujság, 1883. szept. 23.

X: Madách Az ember tragédiája a Nemzeti Színházban. Vasárnapi Ujság, 1883. szept. 30. – I. a.: A. S. C. Wallis holland Tragédiafordításának ismertetése. – Budapesti Szemle, 1887. 472 sk o.

Dr. Dudek János: Az ember tragédiája – Kótholikus Szemle, XI. k. 1897.

Morvay Győző: Adalékok Madách Imre életéhez – A budapesti VI .ker. Állami Főreáliskola Értesítője az 1897–98. évről, Budapest, 1898.

Dr. Kőrösy György: A társadalmi probléma és a vallásbölcseleti felfogás Az ember tragédiájában. – Az Eperjesi Széchenyi-Kör évkönyve, 1901.

Kapi Béla: Az ember tragédiájának világnézete. – Különlenyomat a Prot. Szemle 1903. évi 1. és 2. számából. Budapest, 1903.

Kristóf György: Széchenyi és Madách – Irodalomtörténet, É. n.

Bakonyi H. R.: Az ember tragédiájának keletkezése. – Uránia, népszerű tudományos folyóirat. 1905. 9. sz.

Dr. Szelényi Ödön: Madách és Luther. – Prot. Szemle, 1906. 7. sz.

Voinovich Géza: Madách kisebb költeményeiről. – Akadémiai Értesítő, 1910. december.

Dr. Dudek János: Overmans: Die Weltanschauung in Madách's „Tragödie des Menschen”. – Religio, Budapest, 1911. 5. sz.

Beöthy Zsolt: Az ember tragédiájának költőisége, jelentése, magyarsága. – Akadémiai Értesítő, 1911. június 15.

Jakob Overmans: Die Weltanschauung in Madách's „Tragödie des Menschen” Stimmen aus Maria Laach. Freiburg, 1911. 1. sz.

Szekeres Fábrián: Az ember tragédiájának világnézete. – Religio, Budapest, 1911. 7. sz.

Dr. Kristóf György: Madách világképe. – Prot. Szemle, 1911. 9–30. o.

Vértesy Jenő: Madách írói hagyatéka. – Irodalomtörténet, 1914. máj.

Fejér József: A Biblia hatása Az ember tragédiájára. – A Kisujszállási Ref. Főgimnázium Értesítője az 1915–16. tanévről. 1916.

X: Madách egy kiadatlan tanulmánya: Esmék Léliáról. – Országos Nőképző Egyesület Évkönyve 1912–13. Bpest, 1914.

Tolnai Vilmos: Madách George Sand „Lélia” c. regényéről. – Egyet. Phil. Közlöny, 1914. 738. l.

Pais Desző: Marót és Madách? – Irodalomtörténet, 1919. 1–2. sz.

Nyugat. 1923. II. 1. Madách-szám. Karinthy Frigyes: Madách – Gáspár Kornél: Madách és lelki rokonai – Laczkó Géza: A XIX. századi férfi tragédiája – Kuncz Aladár: A mi Madáchunk – Kosztolányi Dezső: Lucifer a katedrán – Harsányi Zsolt: A szerep – Révay József: Az ember tragédiája álommotívumának ősei – Babits Mihály: Előszó egy új Madách kiadáshoz – Schöplín Aladár: Az ember tragédiájának lírája.

Grill Lola: Gyűjtéseim. Madách-dalok. – Magyar Asszony, 1923.

Szász Károly: Madách. – Magyar Asszony, 1923. január.

Berta Ilona: A nőkérdés Az ember tragédiájában. – A Magyar Asszony, 1923. január.

Székely István: Az ember tragédiájának történelem-bölcselete. – A Szt. István Akadémia Értesítője, 1923. 2. sz.

Négyessy László: Egyetemesség, magyarság és egyéniség Az ember tragédiájában. – Budapesti Szemle, CLVII. kötet, 1924.

Tolnai Vilmos: Madách-ereklyék – Irodalomtörténeti Közlemények, 1925. XXXV.

Kozáky István: „Az ember tragédiája” s a modern haláltánc-költészet. – Napkelet, 1925. 497–504. o.

Tolnai Vilmos: Madách-breviárium (Ismertetés) – Napkelet, 1926.

Dr. Láng Margit: Zichy Mihály, 1827–1906. – Luther Naptár, 1927.

Dr. Kardeván Károly: Az ember tragédiájának iskolai olvastatása. – Orsz. Középisk. Tanár-egyesületi Közlöny, 1928. 5–6. sz.

– I – s: Egy tudós hitszónok Madách Imréről – Irodalomtörténet, 1929. 3–4. sz.

- Lám Frigyes: Madách és Rudolf császár. — Kath. Szemle, 1928. jún.
- Dr. Kemenes Antal: Szabadság-szükségyszerűség a történeti folyamatban. (Madách-vonatkozás) — A Sümegi Áll. Kiszolgáló S. Reáliskola Értesítője, LXXI. 1928.
- Dr. Thiering Oszkár: Gazdálkodás az emberi munkával (Madách-vonatkozás) — Természet-tudományi Közlöny, 1928. aug. 15.
- S. Szabó József: Kepler tudományos jelentősége. — Prot. Tanügyi Szemle, 1930. nov.
- Renner János: Kepler tudományos jelentősége. — Prot. Tanügyi Szemle 1930. dec.
- Kardos Albert: Sajtóhiba vagy szerkezeti maradvány Az ember tragédiájában. — Irodalom-történet 1932. 1–2. sz.
- Tolnai Vilmos: Sajtóhiba Az ember tragédiájában — Irodalomtörténet 1932. 3–4. sz.
- Székely Tibor: Madách Imre táblalábíró. — Új Idők, 1932.
- Kardos Albert: Dóczi Imre és Az ember tragédiája. — Prot. Tanügyi Szemle, 1932. 9. sz.
- Kozocsa Sándor: Az 1932., 1933., 1934., 1935. év irodalomtörténeti munkássága. Madách-bibliográfiák. — Irodalomtörténeti Füzetek 48, 53, 56, 58. szám. Budapest, 1933, 1934, 1935, 1936.
- Kozocsa Sándor: Az 1939., 1944. év irodalomtörténeti munkássága. Madách-bibliográfiák. — Szakkönyvészeti Dolgozatok az Országos Széchenyi Könyvtárból, 1941, 1946.
- Kardeván Károly: Madách és Luther. — Irodalomtörténet 1933. 3–4. sz.
- Kardos Albert: „Az ember tragédiája” a Könyvnap kiadásában. — Irodalomtörténet, 1933. 5–6. szám.
- Kardeván Károly: Madách és Heine. — Irodalomtörténet, 1933, 7–8. sz.
- Tolnai Vilmos: Madách szövegei. — Irodalomtörténet, 1934. 7–8.
- Dr. Karner Károly: Adám tragédiája. — Keresztény Igazság, 1934. évf. 1. z.
- Henry Bidou: Un cri de detresse: La Tragedia de l'Homme. — Revue des Etudes Hongroises, 1934, 1–2. sz.
- Jules Bisztray: Emeric Madách et La Tragedia de l'Homme. — Revue des Etudes Hongroises, 1934, 1–2. sz.
- Balogh Károly: Bérczy Károly ismeretlen naplója. — Nyugat, 1935. márc.
- Morvay Győző: Az ember tragédiája és a koponyatan. — Irodalomtörténet, 1934. 3–4. sz.
- Morvay Győző: Madách ismeretlen leveléből. — Irodalomtörténet, 1934. 5–6. sz.
- Kristóf György: Az ember tragédiája román nyelven. — Irodalomtörténet, 1935. 3–4. sz.
- Schöpflin Aladár: Balogh Károly új Madách-könyve. — Nyugat, 1935. május.
- Illés Endre: Lidércke, M. J. regénye. — Nyugat, 1935. június.
- Kardos Albert: A „Madách”-cég Ember tragédiája. — Irodalomtörténet, 1935. 7–8. sz.
- Antonio Vidmár: Az ember tragédiája olaszul. (Tanulmány) — Koszorú. 1936. 4. sz.
- Tolnai Vilmos: Madách és Tisza Domokos. — Irodalomtörténet, 1936. 7–8. sz.
- Pukánszky Béla: Az ember tragédiája az osztrák irodalomban. — Budapesti Szemle, 1937. április.
- Zolnai Gyula: Mondottam, ember, küzdj és bízza bizzál! — Magyar Nyelv, 1938. 1–2. sz.
- Kardeván Károly: Mondottam, ember: küzdj, és bízza bizzál! — Magyar Nyelv, 1938. 7–8. sz.
- Kardeván Károly: Az angyalok második kara Az ember tragédiájában. — Irodalomtörténet, 1939. 7. sz.
- Kardeván Károly: Az ember tragédiája a Kamaraszínházban. — Orsz. Közpiskolai Tanár-egyesületi Közlöny, 73. évf. Budapest, 1940.
- Hankiss János: Adám, Lucifer, magyar és francia romantika. — Irodalomtörténet, 1940. 1. sz.
- Elek Oszkár: Izóra Az ember tragédiájában. — Irodalomtörténet, 1941. 1.sz.
- Hadrovics László: Svet Stefanovics új szerb Tragédia-fordítása. — Budapesti Szemle, 1941. május.
- Balogh Károly: Bérczy Károly életéből. (Madách-vonatkozás) — Budapesti Szemle, 1941. 10.
- Kardeván Károly: Madách Imre Összes Művei. (Ismertetés) — Orsz. Tanár egyesületi Köz-löny, 1942. 1. sz.
- Kardeván Károly: Madách és Eötvös. — Irodalomtörténet, 1942. 4. sz.
- Németh László: Madáchot olvasva. — Nyugat, 1943. október
- Váli Németh László: Fráter Erzsébet. — Új Idők 1944. febr. 12.
- Kozocsa Sándor: A Magyar Irodalom Bibliográfiája 1945–49. Madách-bibliográfiák. Köz-oktatásügyi Kiadó, Bpest, 1950.
- Sötér István: Madách Imre. — Csillag, 1956. január.
- Babits Mihály Társaság Évkönyve, 1957. (Madách-vonatkozások)
- Waldapfel József: Gorkij és Madách. (Részletek a Magyar Tudományos Akadémia nagy-gyűlésén elhangzott előadásból) — Kortárs, 1958. 2. sz.

- Horváth Károly:** Madách Imre, I. – Irodalomtörténeti Közlemények 1958. 2–3. sz.
- Horváth Károly:** Madách Imre, II. – Irodalomtörténeti Közlemények 1958. 4. sz.
- Révay József:** Madách Imre: Az ember tragédiája. – Társ. Szemle, 1958. szept.
- Sik Sándor:** A százéves Ember tragédiája. – Vigília, 1961. június.
- Siptár Ernő:** Emlékezés Mohácsi Jenőre. – Jelenkor, Pécs, 1962. jún.
- Balla Ernő:** Így pusztult el Kisfaludi Strobl Madách-élműve. – Ország-Világ, 1962. aug. 8.
- Koren Emil:** Madách, az örök – Evangélikus Naptár, 1964.
- Horváth Károly:** Madách Imre. – Irodalmi és Nyelvi Közlemények, 1964.
- Mihályi József:** Az ember tragédiája nyelvéről. – Irod. és Nyelvi Közlemények, 1964.
- T. Vianu:** Madách és Eminescu. – Helikon, Világirodalmi Figyelő, 1964. 1. sz.
- Kunszery Gyula:** Madách Imre városában. – Látóhatár, 1964. aug.
- Radó György:** A Tragédia útra kel. – Látóhatár, 1964. aug.
- Vayerné, Zibolen Ágnes:** Madách Imre (Madách Imre, mint festő és rajzoló) – Művészet, 1964. 8. sz.
- V. Hruska:** Imre Madách a jeho Tragedia cloveka. – Slovenka, 1964. okt. 3. Bratislava.
- L. E.:** Vita a Tragédiáról. – Film Színház Muzsika, 1964. okt. 30.
- Csukly László:** Madách Imre élete. – Palócföld, 1964.
- Kovács Kálmán:** Madách Imre emlékezete. – Alföld, 1964. 10. sz.
- Székely Júlia:** A két Madáchné. (Dráma) – Jelenkor, 1964. 9. és 10. sz.
- J. Malikina:** Madách Imre halálának 100. évfordulójára. – Szovjetunió, 1964. 10. sz.
- József Turóczy Trostler:** Mohácsi Madách-Übersetzung. – Chronica Act. Litt. Acad. Sci. Hung. VII. 1–2.
- Sötér István:** Madách és a koreszmék. – Kritika, 1964. 11. sz.
- Horváth Károly:** Madách a világirodalomban. – Nagyvilág, 1964. 11. sz.
- Staud Géza:** Madách Imre gyermekora. – Család és Iskola, 1964. dec.
- R. F.:** Emlékezés Madách Imrére. – Vasárnapi Újság, 1964. dec. 11.
- Irodalmi Szemle, Bratislava, 1964. 8. sz. (Centenárium Madách-szám):**
- Tartalma: Rákos Péter: Madách ünnepén – Karel Krejci: Az ember tragédiája egy cseh irodalomtörténész szemével – Dr. Hans Henning: Faust és Az ember tragédiája – Andrej Kostolny: Madách és Hviezdoslav – Jean Rousset: Madáchot fordítottam – Valentin Beniak: Madáchot fordítottam – Monoszlay Dezső: Meddig él a költő? – Radó György: Mit mond a mű? – Szalatnai Rezső: Alsósztrégován – Horváth Károly–Komlós Aladár: Hogy hatott Madách „Az ember tragédiája” a 19. század magyar irodalmának fejlődésére – Horváth Károly–Komlós Aladár: Mi a Tragédia filozófiájában modern és haladó? – Horváth Károly: Hatott-e más népek irodalmára Az ember tragédiája? – L. Kiss Ibolya: A orosz vízikaszárnya börtönében.
- Makay Gusztáv:** Az ember tragédiája tanítása a gimn. III. osztályában. – Magyaritanítás, 1965. 1. sz.
- Németh Antal:** A Nemzeti Színház iratainak sorsa. (Madách-vonatkozás). – Különlenyomat az Orsz. Széchenyi Könyvtár évkönyvéből, 1965–66.
- Vayerné Zibolen Ágnes:** Madách-évforduló a képzőművészetben. – Művészet, 1965. 1. sz.
- X:** Zichy Madách-illusztrációi – Nemzeti Művészet, É. n.
- Palkó István:** Madách személyisége. – Életünk, 1965. I.
- Illés Endre:** A magyar klasszikusok jövője. – Kritika, 1965. 10. sz.
- Németh Antal:** Madách halhatatlansága második évszázadának küszöbén. – Magyar Műhely, 1965. 11. sz. Párizs.
- Lakos György:** A „Mózes” feltámadása. – Palócföld, 1966. 1. sz.
- X:** La Tragedia de l’Homo, Hungara Tervojista Mondo Budapest, 1966. 1. sz.
- Kojnok Nándor:** A Madách-élművekről. – Palócföld, 1966. 2. sz.
- Kunszery Gyula:** Madách útja a világsiker felé. – Vigília, 1966. febr.
- Sáfrán Györgyi:** Veres Pálné. Madách és a nőmozgalom. – Magyar Tudomány, 1966. 2. sz.
- Eva Kisova:** Imrich Madách a jeho Erzsika. – Slovenka, 1966. febr. (Bratislava)
- Kántor Lajos:** Hütlenség és hűség, avagy a kolozsvári Madách-értelmezés. – Korunk, 1966. 2. sz.
- Zay László:** Mózes. – Theol. Szemle, 1966. 3–4. sz.
- Keresztury Dezső:** Új látomás a Tragédiáról. – Tükör, 1966. május 3.
- Polgár Károly:** A főváros Madách-szobor pályázatai. – Budapest, 1966. júl.
- Fodor András:** Bérczy Károly emlékezete. (Madách-vonatkozás). – Nagyvilág, 1966. 7. sz.
- Kórodi József:** Francia felfedezőink. J. Rousset, a Tragédia francia fordítója. – Ország–

Világ, 1966. nov.

Simó Jenő: A magyar irodalom külföldön. – Kritika, 1966. okt.

O. Szentessy Éva: Az ember tragédiája francia fordítója. – Hajdú-Bihar megyei Népszó, 1966. okt. 18.

Engel Károly: Cosbue és Madách. – Korunk, 1966. 9. sz.

Tóth Elemér: Madách-plakettek. – Nógrád, 1966. szept. 29.

Eckhardt Ilona: Az ember tragédiája franciául. Fordítás J. Rousselot előszavából. – Nagyvilág, 1966. 8. sz.

Sziklay László: Az ember tragédiája szlovákul. – Nagyvilág, 1966. 8.

Radó György: A Tragédia új állomása. – Látóhatár, 1966. aug.

Juhász Ferenc: Találkozások. (Madách Imréről) – Új Írás, 1966. nov.

Gellért Oszkár: Magyar költészet – európai költészet. (Madách-vonatkozás). – Látóhatár, 1966. 11–12. sz.

Bóta László: A Madách–Rimay kódexek szerelmes versei. – Irodalomtörténeti Közlemények, 1967. LXXI. 1. sz.

Veres Péter: Olvasónaplómból. Madách. – Nagyvilág, 1967. febr.

Bata Imre: A költészet metamorfózisai. – Valóság, 1967. 2. sz.

György Radó: Ein ungarisches Weltgedicht in deutschen Übersetzungen. – Institut für Auslandsbeziehungen. 1967. 2. sz.

Radó György: Az ember tragédiája franciaországi pályafutása. – Nagyvilág, 1967. 3. sz.

Kojnok Nándor: Bérczy Károly (Madách-vonatkozás). – Palócföld, 1967. 4. sz.

Radó György: „Az ember tragédiája” új állomásai. – Látóhatár, 1967. 5–6. sz.

Varga Imre: Tallózások Madách Gáspár körül. – Irodalomtörténeti Közlemények, 1968. LXXII. 1. sz.

Radó György: Madách-élményeim. – Palócföld, 1968. 1. sz.

Kerényi Ferenc: Új utakon a Madách-kutatás. – Palócföld, 1968. 1. sz.

Németh Antal: Szabó Lőrinc és Az ember tragédiája. – Palócföld, 1968. 1. sz.

Szabó Károly: Két ember tragédiája. – Palócföld, 1968. 1. sz.

Szabó József: Arany javításai Az ember tragédiáján. – Palócföld, 1968. 1. sz.

Csongrády Béla: Százéves harc a Tragédiáért. – Palócföld, 1968. 1. sz.

X. Y.: Az élő Madách. – Korunk, 1968. 6. sz. Cluj.

Madách-emlékermesek 1968. – Palócföld, 1968. 4. sz.

(folytatjuk)

Szabó István

A víz, a föld és az ember. . .

(Lóránt Jánosnál)

Egy vonaton jöttünk hatvanöt telén, amikor utolsókat rúgta az év. Lassú hó szállingózott kint, a táj szikrázó fehérsége kontrasztként emelte ki fejedet az ablak mellől. Alig háromhetes ismeretség után, a másodszeri találkozásnál, a vonaton is csak annyit tudtam, te vagy az, aki Tarjánba jössz. Aztán jöttek a beszélgetések, a délelőtti és a későéjszakaiba nyúló hallgatások. Emlékszem, a zsákmányszerző boldogságával kaparintottam meg Faulkner-lapjaidat, amelyek azóta is ott lógnak szobám falán. Aztán elmentem, levelek cseréltek gazdát, képeidről kiállítások, kritikák, katalógusok adtak hírt. Hébe-hóba találkoztunk is: Kaposvár, a felejthetetlen emlékü csobánci préház, Dunaújváros s néha Tarján jelezték a beszélgetések folytatását. A távolság, az idő sok mindenre felhívta a távollevő figyelmét. Kívülről figyelhette eredményeidet, színeid világának magasabb régiókba való betörését. És most megint itt. Egy városban élünk újból. Az utak – úgy látszik – kiszámíthatatlanok. Elmegyünk azért, hogy visszatérjünk, hogy a búcsú és a megérkezés pillanatait oly könnyelműen elsüllyesszük az órák perceiben, hogy érezzük a hovatarozást, érezzük a barátok figyelmeztető szavait, hogy belenézünk egymás arcába, kifürkészve a holnapi műveket.

Most rólad kellene írnom. Kenetteljesen morog a magnó mellettem. Legutóbbi beszélgetésünket őrszi, amelyet ezen a héten vettünk fel, hogy még jobban kifürkésszelek, ki-vallassalak, s mint egy frissen elkészült ételt, az olvasó elé tálaljalak.

Az erkélyen ülök, s leveleidet olvasgatom, amelyben horgászatról írtál, a préházról, az Egy- és a Derkovits-díjról... Friss szél fúj a Duna felől, a nemrég elakadt nyári zápor szagával tölti meg a levegőt. Az erkély alatt élesen csikordul a kavics; magányos vándor halad át a parkon, alakja képeid figuráit idézi, ahogy a lámpa fénye otthagytá felhúzott vállai árnyékrajzát az aszfalton.

– Hatvanhat januárjában költöttél Salgótarjánba. Rád esett a választás. Nem álltál át egyik napról a másikra, még kötöttek az alföldi és a kaposvári emlékek. A nagy síkság és a szelíd dombvidék után a nagyobb hegyek következtek, ahol tavaszunként bódítóan nyílik az akácvirág, s reggelente azóta is bezengi műtermedet.

– Hatvanöt nyarán otthon voltunk Békésszentandrásan, a szüleimnél. Oda küldték a Fiala Képzőművészek Stúdiójának körlevelét, amelyben jelezték, hogy négy műtermes lakás épül Salgótarjánban, és meg lehet pályázni. Kaposváron nem volt műtermem és úgy gondoltuk, hogy Salgótarján ugyan messzire van, de ott lehet dolgozni.

– Az Alföldről Kaposvárra mentél, amely már lankás dombvidék...

– ...azelőtt nem is mertem nagy rálátással alföldi tájat rajzolni, mintha magasból nézné az ember. A kaposvári évek ebben segítettek, jobban kitárult előttem minden. Ezután Salgótarján következett. Itt már hegyek is vannak, s ennek a három világnak a megismerése – azt hiszem – hozzájárult művészetem fejlődéséhez.

– Viszonyítanod kellett, viszonyulni az itt élő emberekhez. Befogadnod őket, hogy ők is elfogadjanak. A környezet meghatározó. A salakhegyről szóló ének-képed már kötődést jelentett a bányászlelkek keménységéhez. Vagy a Vöröshegy. Először a tájba próbáltál belekapaszkodni, s a tájon keresztül az emberek lelkvilágát is ábrázoltad. Úgy veszem észre, ha te egy „tájat” festesz, ez nemcsak egy egység etnikáját jelenti, nemcsak vonulatát, hanem a vonalakon, színeken keresztül megtöltöd a képet emberséggel, az itt élő népek lelkvilágával.

– Kimondatlan tájképet nem festettem. Régebben, amikor megfogott a táj szép szélessége, impresszionista látásmóddal néztem. A táj is olyan mint az ember, mert az is él, lélegzik. Salgótarjánba kerülve, a dunántúli táj idillikus hangulata után, egy sokkal durvább, drámaibb környezetbe kerültem. Mindig közelebb álltam a drámaibb dolgokhoz. Az életnek nem a vidámságát, hanem a szomorúságát vettem észre. Erre figyeltem fel. Itt az emberek lelkvilága is egészen más, mint a Dunántúlon vagy az Alföldön. Ez talán a munkából adódik, amely lényegesen durvább és embertelenebb.

– Nemrég fényképek kerültek kezünkbe. A fekete-fehér kópiák (hányszor végigvonult ez a kontraszt életeden és képeiden!) között mintha egy kubikus képet láttam volna. Keserves, magadba mélyülő arccal szalonnáztál, az arccsont élesen rajzolódott ki fejedben. A Tízezer nap döbbenetes ereiű világaát idézte a fénykép, mintha a filmből került volna elének. Ez is meghatározza szemléletedet, hogy az életnek az árnyékos oldalát veszed észre.

– ...a szalonnázó... Akkor tényleg sovány voltam, beesettképi, de azt hiszem, hogy ez a jó nyolc-kilenc évnyi soványság hozzájárult mostani képeim kialakulásához.

– Nyolc-kilenc évnyi?

– Ne csodálkozz. Nemcsak kilókban voltam soványabb, hanem amit csináltam, abban is... Biztos tudod, a kubikusok alföldi emberek voltak, akik a folyópartról hordták a földet és töltéseket építettek. Mint gyerek, nagyon sokat mászkáltam közöttük. Figyeltem őket. Ezek a figurák, amelyek a képeimen szerepelnek, az ő emléküket hordozzák.

– Nemrég egy beat-hangversenyen voltam. A rivalda, a fel-lelobbanó lámpák fényénél a te figuráidra emlékeztető alakok jelentek meg. A hasonlat – tudom – rossz. De szemléltető. A kubikusok napfényben is „árnyjátékban” dolgoztak. Itt értettem meg figuráid erejét, nem a zene kötött le, hanem az óriásivá nőtt világ, ahogy ezek a háttérbe tűnő fény-alakok mozogtak és megmerevedtek... Víz mellett nőttél fel. Mindennapos beszélgetéseinkben elmaradhatatlan téma...

– Nagyon szeretem a vizet, mégpedig a folyóvizet. Ugyanis az évenként kiárad, előnti az örterületet, lerak egy tíz-tizenöt centiméteres iszapréteget, és akkor olyan a táj, mintha halott volna. Egy hónap se telik el, megint kizöldül minden... és ez évenként megújul.

– Az ember is szinte ezzel újul meg évenként...

– Szülőfaludból, Békésszentandrásról, Szarvasra kerültél gimnáziumba. Itt adtad arra a fejedet, hogy képzőművészettel foglalkozz?

– Gépészmérnök akartam lenni mindig. Nagyon szeretem a gépeket. Gyermekkoromban rizsföldek voltak mellettünk. Volt egy négyütemű, egyhengeres motor. Értettem hozzá, a gyújtását is be tudtam állítani. Már akkor is rajzoltam, de ezt nem vettem komolyan. Megijedtem attól a gondolattól, hogy művész legyek. Miből fogok megélni... és egy sereg probléma zavart. A lehetőségek sem voltak olyanok. Szarvason nem járhattam szakkörbe, így aztán nem is mertem a Képzőművészeti Főiskolára jelentkezni. Pedagógiai Főiskolára felvételiztem, s arra gondoltam, ha azt elvégzem, akkor jelentkezem majd a képzőművészetre. Megnősültem, és nem lett belőle semmi.

– Szarvasról Szegedre kerültél. Az egyetemi-főiskolai város adta az első komoly impulzusokat. Ki volt itt a mestered?

– Szegedre kerülve utcarészletekre vettem rá magam. Azelőtt városi utcarészleteket fényképeken vagy csak festményeken láttam. Rendkívül érdekesnek találtam. A főiskolán különben jó légkör volt. Winkler Lászlónál végeztem. Ő arról volt híres, hogy megengedte a tanítványainak, azt fessenek, amit akarnak. És mindenkihez abban a szellemben tudott hozzájárulni, ahogy dolgozott. Tőle nagyon sokat tanultunk, rendkívül kulturált ember volt...

– ...és a barátok?

– A kollégiumban úgy éreztem, hogy soha nem tudom megszokni azokat az embereket, akikkel együtt voltam. Aztán mégis megbarátkoztunk. Az ország sok vidékéről kerültek oda, mindegyik más volt és ez nagyon érdekes volt számomra. Különben annyira falusi voltam Szegeden, hogy egy vendéglőbe se mertem bemenni. Szólni se mertem. Akik Pestről vagy nagyobb városból jöttek, egészen másképpen tudtak viselkedni.

– Félzsénaeg volt benned, vagy a várostól való félelem?

– Falusiasságnak mondanám. A városba kerülő falusi embernek két típusa van. Van aki félzsénaegé válik teljesen, és nem tudja megtalálni magát. A másik bizarr dolgokat igyekszik művelni, hogy ezzel is falusiasságát palástolja.

– Hogyan oldódtál fel? Hogyan tudtál kitörni ebből a magatartásból?

– Részben a barátok révén. De az a legérdekesebb, hogy elég jól ment a munka a fióskolán, és ez önbizalmat adott. Megváltozott a helyzetem.

– Szegeden végezve megnősültél. Kaposvárra kerültél. Ismét egy új környezetben találtad magad. Itt hoztad létre életed első kiállítását, s Kaposvárról jelentkeztél először országos tárlatokon.

– Azt vártam, hogy hagyományokkal teli, pezsgő művészetet fogad. Ennek csak egy része volt valóság. Először mint szakköri tag, a Balázs János képzőművészeti körben dolgoztam. Egy évben ki is állítottam velük együtt. Aztán megyei kiállításokon szerepeltem. A hatvankettes év változásokat hozott életemben.

– A kiállításod?

– Igen. A Rippl-Rónai Múzeumban rendezték. A zsüri meglepetéssel nézte dolgaimat. Ők javasolták, hogy lépjek be a Művészeti Alapba és a Fiala Képzőművészek Stúdiójába. Ez már bizonyos színt jelentett a nagyobb lehetőségek felé.

– A kiállítás nagy részét fél év alatt festettem. Hatvanöt kép volt kiállítva. A festmények az Alföldre való visszavágyódásból eredtek, főleg Körös-részletek, alföldi tájak, alföldi emberek szerepeltek ezeken a képeken. Tónusuk meglehetősen sötét, kékes-barnás-feketésű volt.

– Ebben kötődött a régi alföldi mesterek színvilágához...

– Később aztán a Dunántúl rendkívüli színessége, levegőssége változtatott a felfogásomon és a látásmódomon. Akkor már Barthát szerettem, sőt „barthás” képeim is voltak egy időben.

– Főleg akverellek...

– ...de olajok is. Azokból már alig van...

– Most pedig a Csobánc következik. Látom az arcodon, az a mosoly megint azt jelenti, hogy vízről lesz szó és a hegyről...

– Persze. Kaposvárról kijártunk a Csobáncra. Anyósoméknak van ott egy öreg présházuk. 58-ban jártam fent először, már akkor is csodálatosan szépnek tűnt. A Csobánc alatt fekszik Gyulakeszi. Gyulakeszit úgy megszerettem, szinte olyan, mintha Szentandrásra mennék haza. Az a hegy egy külön világ. Zárt egység. Idegen ember ott nem igen fordul meg. Csak a helybenlakók, vagy akik szőlőt mennek művelni. Van egy csomó el-esett ember is ott a hegyen. Egyszer kint voltunk egy társasággal és parasztszekérrel levitettük magunkat Badacsonyba. A fuvaros felesége – egy 45 éves asszony –, aki lejött velünk, azt mondta, hogy most volt először Badacsonyban életében. Pedig ott van tíz kilométerre a Csobántól.

– Az egyszerű embereknek a külső szemlélőre nézve is ily módon megvilágított világa határozta meg további művészetedet?

– Úgy vagyok ezekkel a suta emberekkel, akik nem tudnak viselkedni meg elesettek egy kicsit, hogy én is ilyen voltam. Azzal, hogy őket megfestem, azt szeretném, ha ezek nem lennének ilyenek, hogy ilyen ember nem is lenne.

– A vonat továbbrohogott. Az út ismét vándorbotot adott kezedbe, de a lehetőségek már egészen mások voltak. Salgótarján művészi munkásságod eddigi pályád betetőzése.

– Salgótarján, a műtermes lakás munkalehetőséget jelentett számomra. A műterembe elvonulva nyugodtan tudtam dolgozni. Azt hiszem, hogy részben ennek köszönhető az a fejlődés, ami ma nálam van.

– Mi ragadott meg Tarjánból?

– Először csak a nagy, füstölgő kémények, a hatalmas fekete tömbök, a gyárak, sálakhegyek. A sok rosszarcú ember. Eleinte sok sánta embert láttam, most már keveset, lehet, hogy nem tűnik fel. A bánya sok szépséget elvett az itteni emberektől...

– Békésszentandrás, Szarvas, Szeged, Kaposvár – a csobánci mindig visszatérő kitérővel – és Salgótarján... Három különböző világ. Az Alföld és az északi vidék konok szilajságát, a Dunántúl líraiságát egyesíted magadban. Témáid is így alakultak ki. Képeid is így álltak össze egységes renddé...

– ...nagyon sok témám van, ezeket fel is szoktam írni egy papírra. Van vagy huszonöt-harminc. Amikor sikerül egyet-egyét megfestenem, akkor kipipálom. Mindig érzelmi alapon indulok el: vagy nagyon tetszik valami, vagy nagyon nem tetszik. Ez a kilindulási pont. Közben szelektálok. Ami nem érdekel, azt nem veszem észre. Mint téma nem ötlök fel bennem. Néha egy-egy régi téma, amit meg akartam festeni, elsikkad...

– ...de ha évek múltán látsz egy hasonló jelenetet, vagy valami ráirányítja figyelmedet...

– ...akkor hirtelen meg tudom festeni.

– A pálya kezdetén mindenki kötődik valakihez, ha nem is a színek, a formák erejével. Rokonnak érez pályatársakat, nagy elődőket...

– ...Paál Lászlót nagyon szeretem. Szépen festett tájakat, romantikus tájakat... beszuródó napfényt... csodálatos erdei utakat... Aztán Ferenczy Károly. Színyeit nem szeretem. Ezen időben Rippl-Rónai volt a mindenem... Koszta József... Most inkább a primitívek állnak hozzám közel, Ben Shahn, Csontváry. Mostanában nem is szeretek képeket nézegetni. Csak régebbieket vagy egy kicsit népművészeti jellegűeket. Bár népi festészet nálunk nem volt. Fehérváron két éve láttam a naív festők kiállítását...

– Közel egy évtizedes pályafutásod alatt jó pár képet festettél. Melyek állnak közel hozzád?

– Eddigi munkáim közül a Szüleim című kép, amelyet még Kaposváron festettem. Ezzel indult el az a gondolati folyamat, amihez most értem el. Azóta több képet is festettem. Ha nem is lehet nagyon válogatni, jónak tartom az Egyedül címűt és a Fivéreket. Amikor megfestettem, a Bányászors is tetszett...

– Ritka élmény volt, hogy műtermed három hétig otthont jelentett számomra. Részese lehettem annak az időszaknak, amikor új utakon indultál el, továbbfolytatva az eddigieket. Mindez márciusban történt...

– ...a Sao Pauló-i anyagra gondolsz?

– ...igen. Forma és színvilágában a korábbi képekhez továbblépést jelent. Színeid látszólag még egyszerűbbek lettek, azt is mondhatnók, hogy sivárabbak. de ez a „sivárság” egy áttetszőbb világot takar...

– ...ez az öt kép más mint az eddigiek. De kevesebb is. Ahogy visszagondolok a képek kialakulására, az ember egyszer technikailag lép előre, máskor meg gondolatilag. Azt hiszem, a Sao Pauló-i anyagnál technikailag léptem előre. Ezekben nincs annyi erő, mint a Fivérekben vagy a Szüleimben. Majd ha ez a két dolog egyesül, gondolatiságában is utolérem, akkor jobbak is születnek. Ugyan nem lehet azt mondani, hogy ezek nem jó képek, de tartalmilag még többet szeretnék kihozni.

– Téged elsősorban festőként tartanak számon. Grafikáiddal is szép sikereket értél el eddig. Mi a különbsége a grafikai foglalkozású és a festészeti művek között?

– Úgy tűnik, grafikáim mindig előbbre mutatóbbak, mint a festmények. Ha grafikát készít az ember, sok kompozíciós megoldást tanul. Különböző hatások elérését fekete-fehérral, főleg vonalakban.

– Mi okozza azt, hogy általában a grafikai felfogásban – látásmódban lépsz előre és „csak” azután a festészetben?

– Talán az, hogy festőnek tartanám magam. A grafikát kevesebb felelősséggel művelem, s ott több játékot, kísérletező kedvet engedek meg magamnak. Ezekből aztán sokszor jó dolog jön ki, amit felhasználok a festészetben is.

– Egyes kritikusok különböző korszakokat jelölnek meg nálad...

– ...először a természet szépsége hatott rám, mindent abban a színben és formában igyekeztem megfesteni. A víznek itt is nagy jelentősége van. Csodálatos a fák és a növények tükröződése, a víz egy kicsit elmosódottan adja vissza... gyerekkoromban mindig így szerettem volna festeni... A 62-es kiállítás még erre épült. Utána már nem is annyira a motívumok; a viszonyok érdekelték, amelyek a képek kialakítását elindították. Nem szeretem a szokványosan felépített festményeket. A kompozíciónak is jelentést akarok tulajdonítani. Tehát úgy rendezni a képen szereplő tárgyakat, motívumokat, hogy azzal is ki tudjak valamit fejezni. Színvilágom meglehetősen leegyszerűsödött. Főleg szürkék, barnák, sárgók lehetnek fel. De azt hiszem, ez változni fog, lehet hogy „színebb” leszek. Bár a színesség nem tarkaságot jelent.

– Tudatosan jutottál el ehhez a színvilághoz? Vagy a körülötted lévő tájból merítetted?

– Nem a táj megfigyeléséből. Ma is szívesen nézem a csodálatos színes tájakat. Kicsit ösztönös dolog ez a színvilág. Sok képemet úgy kezdtem el, hogy nagyon színes volt, ahogy festettem, úgy egyszerűsödött. Ez belső indítékú és inkább életérzésből alakult, mint tudatosan...

– Beszélgetésünk során többször beszéltél szüleidről. Pályaindító képedet is róluk festetted. Műtermedben – lányaid gipszportréi mellett – szüleidről mintázott szobraid is megtalálhatók. Megható ez a mély ragaszkodás...

– ...pedig, ahogy visszaemlékezem, soha nem beszélgettünk el. Elég szótalán család voltunk. Lehet, hogy ez annak tudható, hogy édesapám elég idős volt hozzánk, talán nagyapánk is lehetett volna... Amit nem mondtunk ki, hogy szeretjük, tiszteljük őket, ez anélkül is megvolt. Bár volt egy időszak, gimnazista voltam, amikor rendkívül kritikusán szemléltém őket... csak hibát láttam bennük. S akkor rájöttem, amit én megszokottnak látok, ahogy ők viselkednek, beszélnek, az más ember számára egyéni, eredeti lehet.

– Szentendréről indultunk el és szülőhelyedre érteztünk vissza. Itt szívtad magadba a víz és a horgászat szeretetét is?

– Gyermekkorom óta nagyon szeretek horgászni. Óriási nagy fűzér törpeharcsákat fogtunk a Körösön. Első horgászatomra emlékezve, egy locsolókannába tettük bele a törpeharcsákat, amelyek villogó szemekkel úsztak a sötétben. Most is előttem van... és az első ponty... kicsi gyermek voltam, remegett a lábam, míg kihúztam a partra... Azóta aztán volt egy-két komolyabb élményem... nagy harcsákat fogtam... Aki nem horgászik, az nem tudja, milyen nagy élmény... Meg a hajnali vizek... az este, a szürkület... Amíg a vízpart nappal barátságos, az ember tudja, mi van mellette. Este a sötétben minden egészen másnak látszik, misztikus, félelmetes dologgá változik...

– Régebben tanítottál is...

– Hat évig tanítottam Kaposváron. Három teljes óraszámban, három évet féltanári beosztásban. Szerencsém volt, mert olyan igazgatóhoz kerültem Csajághy Károly személyében, aki reális ember volt és hagyta, hogy tanárai az iskolán kívül is dolgozhassanak. Azzal is többet profitálnak az iskolának... így aztán jó kórusunk volt, a megyei torna- és rajzversenyeken komoly díjakat nyertek a gyerekek. Főleg rajz-szakkörösökkel szerettem foglalkozni. Nagyon sokat tanultam a gyerekektől, főként bátorságot. Amit a gyerek észrevesz a világból, azt óriási nagynak látja, óriásivá növeli. Ezt szeretném én is elérni képeimben. Ami kis dolgot észrevesz az ember, azt olyan nagyra tudja növelni, hogy mások is észrevegyék, felfigyeljenek rá.

– Elfáradtál?

– Egy kicsit. Festeni könnyebb, mint beszélgetni...

– Lehet, hogy igazad van. De valamit elfelejtettünk...

– Mit?

– A képekről mikor beszélgettünk?

– Szó volt róla.

– Egy-két cím erejéig...

– Majd a kiállításon láthatod őket

Salgótarján–Dunaújváros, 1969. június

MOLNÁR ZSOLT

Évad végi számvetés

Paradox helyzet: színházi évadot értékelni, egyáltalán színházi kultúráról beszélni egy olyan városban, ahol tudvalévő, hogy nincs közsínház, nem működik önálló társulat. Viszont Salgótarján három éves népművelési tervében (1968–1970) az alábbiakat olvashatjuk: „A József Attila Művelődési Központ feladatai között a mind magasabb szintű színházi kultúra biztosítása, a színházi törzsközönség kialakítása és nevelése döntő fontossággal kell, hogy szerepeljen. A Szolnoki Szigligeti Színházzal már kialakult jó kapcsolatot tovább kell ápolni, további kísérleteket kell tenni más színházak, más együttesek rendszeres szerepeltetésére. A bérletezésre kerülő műsorok összeállításánál messzemenően figyelembe kell venni a közönség heterogenitását, az ízlés és érdeklődés különböző szintjét, valamint az életkori sajátosságokat...”

Mennyit sikerült az 1968–69-es évadban e feladatkomplexumból végrehajtani, azaz hová jutottunk a városban – a munkásszínjátszás gazdag hagyományai ellenére is – gyökértelen színházi kultúra alapjainak megteremtése terén? E kérdésre keressük tehát a választ, ez indokolja a – „színház nélküli” – színházi évad rövid elemzését.

A József Attila Művelődési Központ 1966 tavaszán költözött jelenlegi modern, impozáns épületébe és ezzel, a város történetében először nyílt lehetőség komoly színházi produkciók fogadására. Bár a külsőségekben minden igényt kielégítő épületben közel sem tökéletesek a színpadtechnikai megoldások – hiányzik a zsinórpadlás, a forgószínpad és a vasfüggöny, kis alapterületű a zenekari árok, kevéssé használhatók a fényhatások stb. – az átköltözés mégis minőségi változást jelentett az intézmény életében és elkezdődhetett – többek között – a színházakkal való tárgyalás „korszaka”.

Az 1967 szeptemberéig tartó időszakban főként egyedi előadásokkal mutatkoztak be a számba vehető társulatok – a két szélsőség a Déryné Színház és a világhírű Pécsi Balett volt – és ekkor kezdődött meg a közönség színházhoz, színházba „szoktatása”. Az első teljes „bérletes évad” az 1967–68-as volt, amelynek során a Szolnoki Szigligeti Színház második otthonra talált Salgótarjánban, és megkezdődött a Debreceni Csokonai Színház operatársulatának rendszeres vendégszereplése is.

Az 1968–69-es évad nyitányát tulajdonképpen az I. Salgótarjáni Művészeti Hét színházi programja jelentette, amelynek keretében Kerekes Imre: Kapaszkodj Malvin, jön a kanyar című, sok vitát és elismerést kiváltó tragikomédiáját, valamint Kállai István és Dobos Attila közös szerzeményét az „Ilyennek hazudtalak” című zenés komédiát láthattuk, az előbbi a Debreceni Csokonai Színház, az utóbbit a Kis Színpad előadásában.

A Szolnoki Szigligeti Színházra és a Debreceni Operára épített bérletsorozat októbertől – „A néma leventé”-től – július elejéig – az örökifjú „Csárdáskirálynő”-ig – tartott. Közben bérleten kívül vendégszerepelt a Csokonai Színház Dobos Attila: Krisztina és a mama című zenés vígjátékával, és a Miskolci Nemzeti Színház Arthur Miller: Az ügynök halála című drámájával.

Az évadban műsorra tűzött 19 produkció közül tízet a szolnokiak, hetet a debreceniek mutattak be, egyet-egyet játszott a Kis Színpad és a Miskolci Nemzeti Színház. A 19 produkció 45 előadásban került színre. Tíz darabot két előadásban, hetet pedig három előadásban láthattuk a közönség. A négy színház öt operát, három zenés vígjátékot, két nagyoperettet, egy revüoperettet, egy musical-t, három drámát, két tragikomédiát és két vígjátékot mutatott be. A szerencsés műfaji megoszlás mellett – dicséretes módon – jó volt a mai magyar szerzők aránya is: a 19 produkcióból hét.

A Szolnoki Szigligeti Színház teljes repertoárját bemutatta Salgótarjánban, pedig a vendégszereplés néha nem is kis változtatást igényelt a díszletekben, az otthon megszokott színpadképben. A premier után alig néhány héttel már a József Attila Művelődési Központ színpadán láthattuk az újabb darabokat. A frissesség mellett, a színház Salgótarjánban is kivívott jogos népszerűsége – a vidéki színházaknál ritka – jó műsorpolitikában, a fiatal, temperamentumos színészgárdában és a modern törekvéseket tudatosan

támogató szakmai vezetésben és nem utolsósorban a segíteni akarásban, – hogy pótolják az állandó színház hiányát – rejlik. A szolnoki színház a rendszeres turnézás vállalásával jelentős tényezőjévé lett a város kulturális életének.

Produkcóiok között szerepelt többek között Marlowe–Brecht–Feuchtwanger: II. Edward című drámája, amely ebben a feldolgozásban tulajdonképpen magyarországi ősbemutató volt. Kitűnő szereposztásban, modern rendezői és díszlettervezői felfogásban játszották Garcia Lorca „Vérnász”-át, bemutattak egy új magyar musicalt – Abai–Majláth–ifj. Kalmár–Fülöp: Ne szóljatok bele – és műsorra tűzték Fehér Klára legújabb vígjátékát, a „Csak egy telefon”-t, amelyet a színház számára írt. A szolnokiak jóvoltából hozzánk is eljutott – kitűnő előadásban – Orkény István gyorsan Európa-hírűvé lett tragikomédiája: a „Tóték”. Előadásaik értékét – amely elsősorban a korszerű rendezésben és a színészek odaadó játékában rejlik – jelentős mértékben emelték a látványos, ugyanakkor mindig nagyon ízléses és stílusos jelmezek és díszletek.

A debreceni színház elsősorban a zenekultúra ápolásában nyújtott nagy segítséget. Klasszikus operarepertoárjukból Verdi–Schiller: Ármány és szerelem című művének felújítása emelkedett ki. Az élménynyújtásból jelentős részt vállalt a Debreceni MÁV Szimfonikus Zenekar, amely igazolta jó hírnevét. A könnyűzenét kedvelők széles tábora színészként is megismerhette Mary Zsuzsát és Dobos Attilát, az utóbbi által a debrecenieknek írt Krisztina és a mama című zenés vígjátékban.

Az évad 45 előadását 20 609 „nyilvántartott” néző tekintette meg, azaz egy-egy előadást átlagosan mintegy 450 fő látott. Ez előadásonkénti „háromnegyed háznak” felel meg. Összesen 509 felnőtt bérletet váltottak („A” és „B” bérlet), az ifjúsági sorozatban („C” bérlet) 480 bérlet kelt el.

E számadatok feltétlenül pozitív jelenséget tükröznek, azt bizonyítják, hogy a város már „elbír” tízhónapos színházi évadot, kialakult – igaz, hogy egyelőre még kis számú – színházba járó törzsközönség, amely igényli a „sötét ruhát kívánó” estéket. Ugyanakkor egy-egy komolyabbnak látszó előadásra még a bérlettulajdonosok sem mindig jöttek el – például a „Tóték” esetében –, és a teltházas nagyoperettek mellett gyakran félház előtt játszottak komoly drámai műveket és operákat. A bérleten kívül fogadott két produkció – a Kapaszkodj Malvin, jön a kanyar és Az ügynök halála – eredetileg két előadásra volt tervezve, az érdektelenség miatt azonban mindkét műből csak egy-egy előadást lehetett tartani, azt is meglehetősen gyér számú közönség előtt. Az ellentmondások más bizonyítéka, hogy menetközben kellett megszervezni az ifjúsági bérletsorozatot, ami elsősorban a középiskolások színház iránti érdeklődésének megnövekedését jelenti.

A József Attila Művelődési Központ – amint azt a sikeres 1968–69-es évad is bizonyítja – valóban egyik fő feladatának tekinti a színházi kultúra megeremtését. Tevékenységi területe a színházakkal való tárgyalástól a bérletakció lebonyolításáig rendkívül széleskörű. A továbbiakban a közönség újabb rétegeihez való eljutás, az eddiginél is hatékonyabb propaganda a fő feladata. Jobban ki kell használnia a „színészek, rendezők, olykor szerzők” ittlétét a művész–mű–közönség dialektikus kapcsolatának elmélyítésére, egyes előadások kapcsán művész–közönség találkozókat, vitaesteket kell szerveznie stb.

Egy-egy sikeres, hamisítatlan színházi hangulatú est után gyakori kérdés volt a nézők körében: vajon mikor tapsolhatunk már saját szintársulatunknak? Az elmúlt évad tapasztalatai – a jelentős eredmények ellenére – azt igazolják, hogy a város még nem jogosult állandó színházra, nem lenne képes azt „eltartani”, de elindult az az egészséges folyamat, amely végülis – a lakosság számának növekedésével párhuzamosan – megeremtheti a tömegek részéről az önálló színház iránti jogos igényt, ahonnan már tényleg nem lesz messze a megvalósulás ideje.

GSONGRÁDY BÉLA

Néhány szó a falumonográfiáról

(Gondolatok egy most megjelent mű kapcsán)

Örömmel üdvözölhetjük a Nógrád megyei Múzeumi Füzetek sorozatának 16. darabjaként Gálfi Árpád művét (Nógrádmarcal története, Balassagyarmat, 1969. 43 old. 4 melléklet), hiszen a 30-as évek óta ez az első olyan nyomtatásban is megjelent munka, amely a megye valamely községének történeti múltját és jelenét kívánja bemutatni, ha mégoly szerény terjedelemben is.

A szerző a rendelkezésére álló alig több, mint 40 oldalon volt kénytelen beszámolni a község sokévszázados történetének főbb mozzanatairól, a közelmúlt eseményeinek átalakulásáról, sőt a község mai arculatáról is. A bevezetőben rövid leírást ad, közli a község földrajzi adatait, majd elmondja mindazt, amit a község nevének eredetével kapcsolatosan eddig ki lehetett deríteni. Ezután kerít sort a község feudális birtokviszonyainak ismertetésére, főként az 1911-ben megjelent, Borovszky-féle monográfia alapján. A jobbágy-lakosság helyzetére vonatkozóan a levéltár őrizetében lévő adóösszeírásokból és az 1770. évi Urbáriumból merített adatokat sorakoztatja fel. A meglehetősen vázlatos ismertetésnél sokkal színesebb a századfordulót bemutató rész, ahol már lényegesen többet kapunk száraz számadatok felsoroálásánál, kirajzolódik előttünk a falu népe is, megismerkedünk életkörülményeivel, lakóházával és öltözködésének jellemző vonásaival. Jól mutatja be, hogy miként vezetett a mindenkori földesuraktól való függés, a századforduló nehéz gazdasági helyzete és az I. világháború kiváltotta elkeseredés a forradalmakhoz, a Tanácsköztársaság helyi direktóriumának megalakulásához. A proletárdiktatúra korszakának – sajnos csak visszaemlékezésekre alapozott – bemutatása után röviden megemlékezik a Horthy-korszak néhány mozzanatáról, így az 1920-as évek földreformjáról, a második világháború hatásairól és a község kulturális életének alakulásáról. Ennek kapcsán szemléletes adatként sorolja fel azt a mindössze három egyént, aki a két háború közti időben értelmiségire pályára juthatott el, közülük is kettő pap lett.

A mű második fele a község felszabadulás utáni történetének és mai állapotának megrajzolását tűzte ki célul. Olvashatunk itt az 1945. évi földosztásról, a pártok munkájáról (itt rendkívül érdekes, hogy kezdetben a Nemzeti Parasztpártba tömörültek a község haladó erői, s a MKP 1946-ban, a SzDP pedig csak 1947-ben alakította meg helyi szervezetét), továbbá a tanácsok megalakulásáról, annak jelentőségéről. A legnagyobb részletességgel a község termelőszövetkezetének sorsát ismerteti a szerző. Megtudjuk, hogy az 1950. évi szövetkezetalakítási kísérlet nem járt sikerrel, csak 1958-ban került sor a termelőszövetkezet létrejöttére és az, a kezdeti nehézségeket leküzdve, olyan jelentős gazdasági és társadalmi tényezővé fejlődött, mely a község egész gazdasági életét meghatározza. Befejezésül tájékoztat még az egészségügyi ellátás és a művelődés helyzetéről is, és hangulatosan zárja le mondanivalóját a községben író-olvasó találkozóan járt költő szavaival. A füzetet a község néhány középületéről készített felvétel egészíti ki.

A füzet megjelenése feltétlenül jelentős eseménye a megye szerény helytörténeti irodalmának. Mindez azonban nem zárja ki, hogy ne tehessünk néhány észrevételt, bíráló megjegyzést, felemlítve elsősorban néhány kisebb pontatlanságot. Így pl. azt, hogy a munka két részből áll, de címe csak a második résznek van és az sem fedti pontosan a tartalmat; az 1910. évi népszámlálásban szereplő 60 vályog-, ill. sárból készült ház sem csökkenhetett le 10 év alatt 7-re; nyilván az említett Fa- és Fémmunkások Orsz. Szervezete elnevezés is csak elírás eredménye. Mindezek és néhány más hasonló azonban csak jelentéktelen apróságok, ha a szerző igyekezetét, befektetett energiáit és a kész munkát tesszük mérlegre. A műben fellelhető egyéb hiányosságok viszont, amilyen pl. bizonyos elnagyoltság, indokolatlan vázlatosság, az egyes korszakok tárgyalása közti aránytalanság, nem is annyira a szerző hibájául róhatók fel, hanem arra vezethetők vissza, hogy a helytörténettel foglalkozó és aziránt érdeklődő közvéleményben még nincs tisztázva a kívánt mértékben az a kérdés, hogy írjunk-e egyáltalán falutörténetet, helyesebben, mikor írjunk.

Egy város vagy község történetének monografikus elkészítése szintézis jellegű munka, mely beható forráselemzést igényel. Ha ez az elemzés elmarad, a szintézis eleve magán viseli a fent említett hiányosságok jegeit. Ebből a szempontból a készülő megyei monográfia aránylag kedvező helyzetben indult, hiszen a megye történetével már az eddigiekben is több mű foglalkozott, és ha ezek nem is felelnek meg a korszerű marxista történetírás követelményeinek, arra alkalmasak, hogy megkönnyítsék az adatgyűjtést, másrészt pedig egyes fontosabb kérdésekben összehasonlítási alapot képezzenek. Itt lényegében csak az utolsó 60 év történetével foglalkozó munkatársaknak kellett kizárólag a saját anyaggyűjtő és feldolgozó munkájukra hagyatkoznok.

Más a helyzet a városok és községek esetében. Itt néhány igen kevés kivételtől eltekintve (ilyen pl. Pásztó, Szécsény) a korábbi évtizedekben monográfia nem készült, tehát mindent előlről kell kezdeni. Ebből következik az, hogy a városok, illetve a községek történetének megírását feltétlenül a valamennyi forrásanyag feltárásának és kielemezésének kell megelőznie. Ez a munka viszont rövid idő alatt nem végezhető el, hiszen a megyei levéltáron kívül, mely valóban az elsődleges őrzőhelye a helytörténeti írásos anyagnak, még más őrzőhelyek anyagát is fe kell tárnai. Így elsősorban az Országos Levéltár jöhet számításba, ahol a központi kormányzervek anyaga és az ott őrzött családi levéltárak ígérnek sok adatot az egyes helységek történetéhez. Semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül az illetékes egyházi főhatóságoknak, püspökségeknek a levéltári anyaga sem. De sok adatra lehet számítani a Hadtörténelmi Intézet, valamint a Párttörténeti Intézet levéltárában is. Ha a község történetével foglalkozó bármelyiket is kihagyja, munkájában olyan hézagok keletkezhetnek, melyeket semmi mással nem lehet kiegészíteni. Különösen nagy lesz a tisztázatlan kérdések száma, ha a sürgető határidő és egyéb körülmények miatt még a megyei levéltár valamennyi számbajöhető anyagát sem veszi figyelembe a feldolgozásánál. A város vagy község történetének összeállításánál ugyanis nem elegendő csak az illető helység fennmaradt iratanyagát feldolgozni. Számos olyan iratfajtát őriz a levéltár, mely közvetlenül nem helyi anyag, mégis nagyon sok adatot tartalmaz az egyes helységekkel kapcsolatosan is. Így említhetnénk pl. a feudalizmus korszakából a megyei nemesi közgyűlés irat- és jegyzőkönyvanyagát, melyből a kiemelkedő történeti időszakok, így többek között az 1848–49 évi forradalom és szabadságharc helyi mozzanatai is tükröződnek; vagy kiemelendő a törvénykezési anyag, melyből a nép életére, hétköznapijaira (földművelési módszereire, táplálkozására, családi élettel kapcsolatos szokásaira stb.) vonatkozó megállapítások tehetők; a múlt század, főként a reformkor művelődési viszonyainak bemutatásához számos értékes adattal szolgálhat a Nógrád megyei Nemzeti Intézet iratanyaga. Mindennek és az egyéb őrzési helyen található forrásanyagok sokrétűsége, valamint hiányosságai ellenére is meglehetősen nagy mennyisége, továbbá az a tény, hogy a dokumentumanyag jelentős része latin és német nyelven íródott és különösen a 2-300 évvel ezelőttiek a mai szemnek igen nehezen olvasható írással, azt eredményezik, hogy a monográfiához szükséges forráselemzés igen sok időt és bizonyos felkészültséget követel a kutatótól. Ezért a helyi kutatók energiáit falutörténetek, monográfiák írása helyett előbb olyan műfajok kimunkálására kell irányítani, melyek segítségével elkerülhetők lesznek a szükséges analitikus munka elmaradásából eredő hiányosságok és a kutatók majd csak az anyag teljes ismerete birtokában foghatnak hozzá az összegezés, a szintézis munkájához.

Ilyen előkészítő műfajnak nevezhetnénk az ún. dokumentumgyűjteményeket, amelyekben egy-egy helység, város vagy falu történetére vonatkozó legfontosabb és egyben legérdekesebb eredeti forrásszövegek kerülnek bemutatásra. Az ilyen kiadvány semmivel sem csekélyebb értékű egy monográfiánál, sőt bizonyos értelemben még több is annál, hiszen mindennél jobban alkalmas a bemutatott történelmi korok levegőjének felidézésére, egy adott korszaknak a mai emberhez való közelebb hozására.

A másik műfaj adattárnak vagy helytörténeti lexikonnak nevezhetnénk, ebben ugyanis valamennyi város, község történetének legfontosabb fellelhető adatszerű forrása, történeti, statisztikai anyaga található. Mind a megyei levéltár, mind pedig a múzeumi szervezet és a művelődési irányító szervek azon igyekeznek, hogy a megyei monográfia elkészülte után, sőt már azzal párhuzamosan kezdetét vegye ilyen adattár, illetve dokumentumkötet összeállítása, melyet az egyes helységek kutatói majd kézhezkaphatnak és a maguk területén továbbfejleszhetnek, bővíthetnek. Így elkerülhető lesz egyrészt az, hogy a helyi kutatók külön-külön kénytelenek legyenek a központi levéltárakat felkeresni a maguk községének

anyaga után kutatva, másrészt biztosítva lesz az is, hogy valamennyi város ill. község valamennyi fontos történeti adata egyöntetűen és azonos szinten rendelkezésre álljon. Ebben a munkában, az intézményekkel együtt, igen hasznosan közreműködhetnek mindazok, akik szabad idejüket és erejüket szívesen fordítják a múlt emlékeivel való foglalkozásra, de a kellő rutinnal és tájékozottsággal még nem rendelkeznek ahhoz, hogy önálló monográfia elkészítésére vállalkozhatnának.

Erre az elővigyázatosságra, a műfajok megválasztásának fokozatosságára annál is inkább ügyelnünk kell, hiszen a forráselemzéssel kapcsolatos problémákon kívül adódik még több olyan momentum, mely kedvezőtlenül befolyásolhatja a város-, ill. falutörténet írójának munkáját: elég talán itt olyanra utalnunk, mint az általános város- és falutörténeti irodalomban való tájékozatlanság, továbbá a történeti adat- ill. anyaggyűjtés módszereiben mutatkozó gyakorlatlanság, a más területekkel történő összehasonlítás hiánya.

Ha mindezeket a szempontokat figyelembe vesszük, a felvetett kérdésre most már egyértelműen megadhatjuk a választ: a város vagy falu történetét minden lényeges mozzanatában bemutató, summázó szintézis, a monográfia megírását csak a részletkérdések tisztázása, a fellelhető források bemutatása és kielemezése, kellő irodalmi tájékozódás és a szükséges kutatási gyakorlat megszerzése után, mintegy a helytörténeti adatgyűjtő munka záróakkordjaként, betetőzéséként tartjuk csak helyénvalónak, mely nem lehet függvénye sem évfordulóknak, sem más sürgető határidőknek.

A helytörténetírás célja – azon túlmenően, hogy az országos történetíráshoz szempontokat, adatokat szolgáltatasson – elsősorban az, hogy a közvetlen, szűkebb pátria történeti múltjának, haladó hagyományainak, az elődök mindennapi életének megismertetése útján a szilárd szocialista hazafiság kimunkálását elősegítse. Kár volna tehát a helytörténetírás munkásainak erejüket meghaladó feladatra vállalkozniok, és ezzel munkájuk hatékonyságát veszélyeztetniök.

SCHNEIDER MIKLÓS

Gulyás Mihály: A huszonnegyedik órában

Az irodalmi életben már ismert, jónévű író, publicista, a Napjaink főszerkesztője, Gulyás Mihály most lett elsőkönyves. Nem induló, pályakezdő fiatal, hanem irodalmi harcok részese, akinek egész életútja, pályája egyrészt azt a társadalmi átalakulást példázza, amelynek huszonöt éve részesei vagyunk, másrészt élményanyaga, érzelmi világa, szemlélete azt a folyamatot vetíti elénk, amelyet új értelmiségünk átélt, önmagában is megvívott.

Az író élményvilága folytán közeláll regénye témájához, hőseihez. Maga is a paraszti élet keretei közül indult alkotói pályájára, érthető tehát, hogy első kisregénye a parasztság életének legdrámáibb, társadalmilag és egyénileg is legforrongóbb, legfontosabb szakaszába vezeti az olvasót.

A termelőszövetkezeti mozgalom kibontakozása és újbóli megélnélkülése nagy témája prózáknak. Filmek, drámák, regények és novellák sora vizsgálta társadalmilag, erkölcsileg, pszichológiai szempontból, voltak tragikus hangvételű alkotások, amelyek az ész- és érzelem konfliktusát vették szemügyre, voltak művek, amelyek az egyéni és nemzeti érdek összefüggéseiben, szinte tudományos elemzéssel kezelték a témát, voltak indulatos és érzelmes, megértő és sürgető, türelmetlen írások e témakörben, amelyek megjelenésükkor – aktuálisak is lévén – nagy visszhangot váltottak ki.

Gulyás Mihály kisregénye tulajdonképpen mindazokat a tartalmi és érzelmi elemeket magába foglalja, amelyeket a korábbi évek termése a felszínre hozott. Mégsem eklektikus alkotás, sokrétűsége és érzelmi hullámzása a sajátosan egységes mű belső feszültségének egyik alapja. Gulyás Mihály ugyanis érzelmileg és értelmileg egyaránt kiérlelt álláspont-ról ábrázolja hőseit, de éppen személyes tapasztalatai révén képes a kisregény szereplőiben zajló lelki folyamatokat hitelesen ábrázolni.

Az életismeret és a lelki folyamatok iránti érzékeny figyelem tehát a regény legfőbb értéke. Nem az újat mondani akarás vezette feltehetően az írókat, amikor 1960-ban ját-

szódó regényében Tömpe János tizennyolcholdos gazda és Gombás József fiatal bányász, agitátor szembenállását és egymásratalálását megírta. Sokkal inkább az, hogy megkeresse a mai faluban ható társadalmi és lélektani törvények rugóit, fellelje azokat a tényezőket, amelyek meghatározzák parasztságunk jelentős részének érzelmi életét, emberi világát.

Ha a regény értékének tartjuk a problémakör egyszerre több oldalról való megközelítését, ha izgalmas írói kísérletnek érezzük a hangulati, érzelmi effektusok hullámzását a klasszikus realizmus eszközeivel kifejezve, akkor érdemes ennek esztétikai sajátosságaira nagyobb figyelmet fordítani.

Az írói rokonszenv kifejezése sokféle formában történhet és történik a regényben. A holt világ, a tárgyi környezet rajza, a paraszti élet rekvizitumainak csendes nosztalgiával vagy átfűtött líraisággal történő megrajzolása csak egyik eleme ennek a kifejezésrendszernek. Érzelmi elemek felszín alatti bújkálása, egy-egy gyengéd gesztusban való kibomlása teszi széppé például az állatok leírását, s „árulja” el egyúttal író és hősét.

Tömpe János Jó György kortársa és utóda. Ahogyan az agitátornak csendes borozgatás közben hol panaszkodva, hol évődve feltárja élete egy-egy szakaszát, ahogyan a kisember küzdelmét ábrázolja a történelmi erőkkal – ebben is kifejezi az író érzelmi azonosulását, személyes, esetleg családi emlékeit – élményeit. Ezért nem drámaiak ezek az epizódok, hanem a legszebb lírában oldottak, gondolkoztatóak, töprengésre készítőek, de nem drámaian felkorbácsolóak.

Az író tudatosan kerüli a tragikus színeket, a nagy drámai összecsapásokat. Az élet produkált ilyeneket szép számmal, a történelem azonban azóta ezeket a konfliktusokat nagyobbszót feloldotta. Az aktualitás jegyében keletkezett alkotások még arra reagáltak elsősorban, hogy milyen gyökeres fordulatokat hoz az új gazdákodási forma az ember életében, milyen heroikus vállalkozás az egyén részéről az új helyzet tudomásulvétele, mennyi mindent átfőrnél egy papír aláírása. Azóta azonban a paraszti élet új mederben folyik, a szembenállás értelmetlen is, gyenge is, reménytelen is. A mai tapasztalatok alapján alkotó író – különösen, ha olyan lírai alkatú, mint amilyenek Gulyás Mihály ebben a kisregényében mutatkozott – nem a konfliktust, hanem az egymásratalálást, az emberség erejét, a lassan kibontakozó harmóniát sejteti a regény végén.

Eddig azt hangsúlyoztuk, mennyi szállal kötődik az író paraszti hőiséhez. A félreértés elkerülése végett azonban fontos leszögezni: Gulyás Mihály éppúgy személyes sorsának érzi az agitátor, a termelőszövetkezetet szervező munkás alakját is. Annak embersége, mosolyognivaló naivsága és ugyanakkor tiszteletreméltó tapintata, érzelmi érettsége is személyes élménye az írónak – csak így ábrázolhatja ilyen hitelesen. Érdekes módon tulajdonképpeni agitációról, érvekről alig esik szó a regényben, az író nem az olvasót akarja a történelmi átalakulás jogosságáról meggyőzni, hanem egy folyamat ábrázolásával kívánja dokumentálni ember és történelem sajátos kapcsolatát. A két ember között hol erősödő, hol lazuló érzelmi szálak, Gombás embersége az, amely agitál. Türelme, hite, a másik ember becsülése, egy-egy figyelmeztető közbevetése, elgondolkoztató megjegyzése hat az olvasóra is. Nem az újságok vezércikkeinek okfejtésével győz a szervező – noha erre is felkészült, mielőtt falura indult – hanem egy új politika szellemével. Ennek hiteles ábrázolása pedig szép írói érdem, esztétikailag igényes megformálása révén értékes olvasói élmény. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.)

KISS AURÉL

Jegyzetek

„PALÓCFÖLD 1968”

(Kossuth Rádió, 1969. május 16-án, 10 05 óra)

Az 1954–55. évi kísérletek után rendszeresen 1960-tól jelenik meg Palócföld címmel irodalmi kiadvány. A sokáig évenkénti, majd később félevenkénti megjelenésű antológia örökébe 1967-ben irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat lépett, amelyre időközben már az országos orgánumok is felfigyeltek, sőt a Kézdivásárhelyi megjelenő nagy múltú Korunkban is jelent meg méltatás. („Az élő Madách”, 1968/6)

A rádióban önálló műsor keretében – Palócföld 1968. címmel – Csukás István költő mutatta be a hallgatóknak a folyóiratot, amint a cím is mutatja főként a tavalyi évfolyam alapján:

„A folyóirat egyelőre még negyedévenként jelenik meg, vagyis 1968-ban négy szám. Egyelőre azt az optimizmusunkat – és a lapot átolvasva – azt a jogos várakozásunkat fejezi ki, hogy a Palócföld havonkénti megjelenése, magyarán komoly folyóirattá való előlépése nem késik sokáig. Hazánk túl gazdag folyóirat-ellátottságában érdekes szint és hangot hozna mindenképpen. A negyedévi mutatvány-számok máris bizonyítják ezt a lehetőségét. Bízunk benne, hogy nemcsak a gyakorló irodalmárok örülnének egy új lapnak, hanem az olvasók is. Közhely – de most, ma, különösen lényeges tartalmú, mikor az Olvasó népért megalom indul –, hogy a folyóiratok, irodalmi lapok éharcosai e nemes csatának. Egy jól szerkesztett folyóirat hatása szinte felmérhetetlenül széles: kíváncsiságot ébreszt az olvasókban, újakat toboroz, eligazítja művek között, és az írók figyelmét, alkotókedvét, energiáját is az irodalom belharcai helyett valódi problémákra tudja irányítani, biztatás és szerepet ad.

A Palócföld – érthető lokálpatriotizmussal – elsősorban saját megyéjével foglalkozik. Írói többnyire a megye szülőttei vagy lakosai. Ez így önmagában sem lenne kevés, ám a szerkesztők és szerzők jó érzékkel a helyi problémákat is, ma már kötelező szinten, országos szinten elemzik, írják meg, vagyis valamiféle vidéki dilettantizmusról van szó, nem olyan szerzők társulásáról, akik kimaradtak a fővárosi lapokból, hanem olyanokról, akik egyébként is rangos nevek és különösen szeretik, ismerik szűkebb hazájukat, és ezt a színvonalat és ügybuzgalmat érezzük legfontosabbnak: a vidéki, nem vidéki vitát is eldöntőnek. A provinciákból is lehet, sőt kell korszerű, magas szintű műveltséget csinálni. Ugy illik, hogy biznyítsuk is állításunkat.

Az élő irodalmat többek között Mezei András, Vihar Béla, Vidor Miklós, Jobbágy Károly, Bába Mihály, Órsi Ferenc képviseli. Országos lapokból ismert nevek. Legszívesebben valamennyiöket idéznénk, mint ahogy szívesen olvastuk műveiket. Vihar Béla életrajzi vázlatra olyan értelemben is érdekes, hogy a költőtől igen ritkán olvashatunk prózai írást...

A folyóirat másik fő erénye a jó színvonalú irodalom közlése mellett a megye életével foglalkozó szociográfiai, politikai szenvedélyű írások publikálása. Olvashatunk a lapban a cigánytelepekről, a női foglalkoztatottságról, a falun élő értelmiségről, a szocialista tanár-diák viszonyról, és a Nógrád megyei forradalmi mozgalmakról. Ez a vázlatos címfelsorolás is mutatja az érdeklődés sokféleségét, és a folyóirat eleven kapcsolatát a valósággal, amely például a falun élő értelmiségről, vagy a tanár-diák viszonyról szóló cikkben csak annyiban megyei vonatkozású, hogy onnan veszi a példáit. Egyébként pedig országos problémák ezek. És ne felejtsük el, hogy összesen négy, nem túl vastag számról van szó, és ezeken kívül a lapnak kritikai rovata is van, amelyben egy jó folyóirathoz illően figyelemmel kíséri a tavalyi irodalmi termést. Lehet, hogy nehéz ennyi mindent négy számban összezsűfolni és még nem is említettük a képzőművészeti rovatot, a mellékleteket és a Madách-sal foglalkozó tanulmányokat. Szokatlan bősége ez az érdeklődésnek és néha feleslegesnek szűknek is bizonyult a ruha, de hát ez sem bizonyít mást, minthogy gyakoribb megjelenés is megérdemelte a lap.

A megye nagy szülőltének, Madách Imre emlékének ápolását, életének, műveinek kutatását elsőrendű feladatának tekintette a Palócföld és elsőrendűen is oldotta meg. Helyenként szenzációsnak is mondható adalékokkal szolgál: így például Az ember tragédiája első hangjátékszerű előadásáról 1935-ben. Németh Antal a rádió dramaturgiájának akkori vezetője emlékezik vissza az akkori előadásra, akkori szövegkönyvből közli Szabó Lőrinc

összekötő, narrátor verseit a Tragédiához. Közli a lap az első felfedező, költő Arany János javításait is a Tragédia vesszoroin. Szabó József cikke idéz egy néhány eredeti és javított sort némi polémiával, hangsúlyozva változatlanul a tiszteletre és nagyrabecsülésre méltó tettet, ahogy Arany az ismeretlen Madách kéziratával foglalkozott."

HÉT EMLÉKTÁBLA

A salgótarjáni Madách Gimnázium Ady Endre nevét viselő irodalmi és honismereti köre több éve folyó tudatos, szisztematikus kutatómunkával gyűjti össze Nógrád megye irodalmi hagyományait, hogy maradóknak emléket állítson azoknak az íróknak, költőknek, politikusoknak, közéleti személyiségeknek, akik a megye területén megfordultak, vagy éppen innen indultak el a hírnév útján.

E nemes tevékenység gyümölcséket már két kiadvány meg is jelent a diákok tollából: Irodalmi emlékek nyomán Nógrád megyében címmel, és ami talán még jelentősebb: a szakkör tagjai – a megyei múzeumi igazgatóság és főként az idegenforgalmi hivatal támogatásával – hét emléktáblát helyeztek el a megyében. A táblákat – kis ünnepek keretében – leplezték le: Salgótarjában Móricz Zsigmond, Pásztón Bajza József, Szécsényben Komjáth Jenő, Csesztvén Arany János, Ludányhalászbán Kármán József és Róday Pál emlékére.

Legutóbb Szirákon avattak emléktáblát, amelyen a község lakói és látogatói Telesi László nevét olvashatják. Telesi László (1811–1861), az arisztokrata származása ellenére is haladó, Kossuth-párti politikust és a *Kegyenc* című történelmi tragédia íróját szoros szálak kötötték Szirákhhoz, az egykori járási székhelyhez. Gyermekkorának jelentős részét töltötte itt, édesapja szülőhelyén, és felnőttként is szívesen időzött a Telesi-kastélyban. Szirákon is temették el, a csoládi kriptában. A barokk stílusú műemlék kastély falán elhelyezett tábla erre emlékezteti az utókorat.

A lelkes, szárnyukat bontogató ifjú irodalombúvárok úttörő jellegű tevékenysége és nemes szenvedélye eképpen hagy maradandó nyomot szerzte a megyében.

„HORVÁTH ENDRE GALÉRIA” BALASSAGYARMATON

A balassagyarmatiak közismert hagyománytisztelőnek újabb bizonyítéka, hogy a városi tanács patronálásával megnyílt galériát Horváth Endre grafikusról nevezték el.

Horváth Endre (Bazin, 1896 – Budapest, 1954) Balassagyarmaton járt iskolába, majd az Iparművészeti Főiskola elvégzése után – ahol Helbing Ferenc tanítványa volt – 1929-től a Pénzjegynyomdában dolgozott, amelynek 1945-től művészeti igazgatója volt. Számos plakátot, bélyeget és bankjegyet tervezett. A felszabadulás után javarészt ő tervezte a ma is forgalomban lévő pénzeket, sőt a metszetek egy részét saját maga készítette. Méltatói szerint a Dürer-iskola kései utódai közé tartozott. Alkotásai előrelépést jelentettek a rézmetszés művészetében. Horváth Endrét – saját kérésére Balassagyarmaton temették el. Nővére ma is ott él, és mély meghatottsággal vett részt a galéria megnyitó ünnepségén és jegyezte be elsőként nevét az emlékkönyvbe.

Az új galéria első kiállítói a város jeles művészei: Farkas András és Réti Zoltán voltak. A közös tárlat keresztmetszetét adta sokoldalú művészetünknek, ugyanakkor kidomborított művészi oeuvrejük sajátos arculata is: Farkas erősen emberközpontú ábrázolásmódja, illetve Réti színgazdag tájfestészete.

Rendkívül gazdag a galéria további programja. A Nógrád megyei Képzőművészeti Stúdió balassagyarmati tagjainak (Bacsur Sándor, Csikász István, Gonda Zoltán, Karman János, Márton Bálint) tárlatát az Öblösüveggyár iparművészeinek kiállítása, majd id. Szabó István szoborkiállítása követi. Sor kerül még ebben az évben gyermekrajz kiállításra, az esztergomi pedagógus képzőművészek tárlatára, „Az irodalmi színpad mozgalm tíz éve” című dokumentum kiállításra és terveznek kiállítást Horváth Endre hagyatékából is.

SZOBORKIÁLLÍTÁS SALGÓTARJÁNBAN

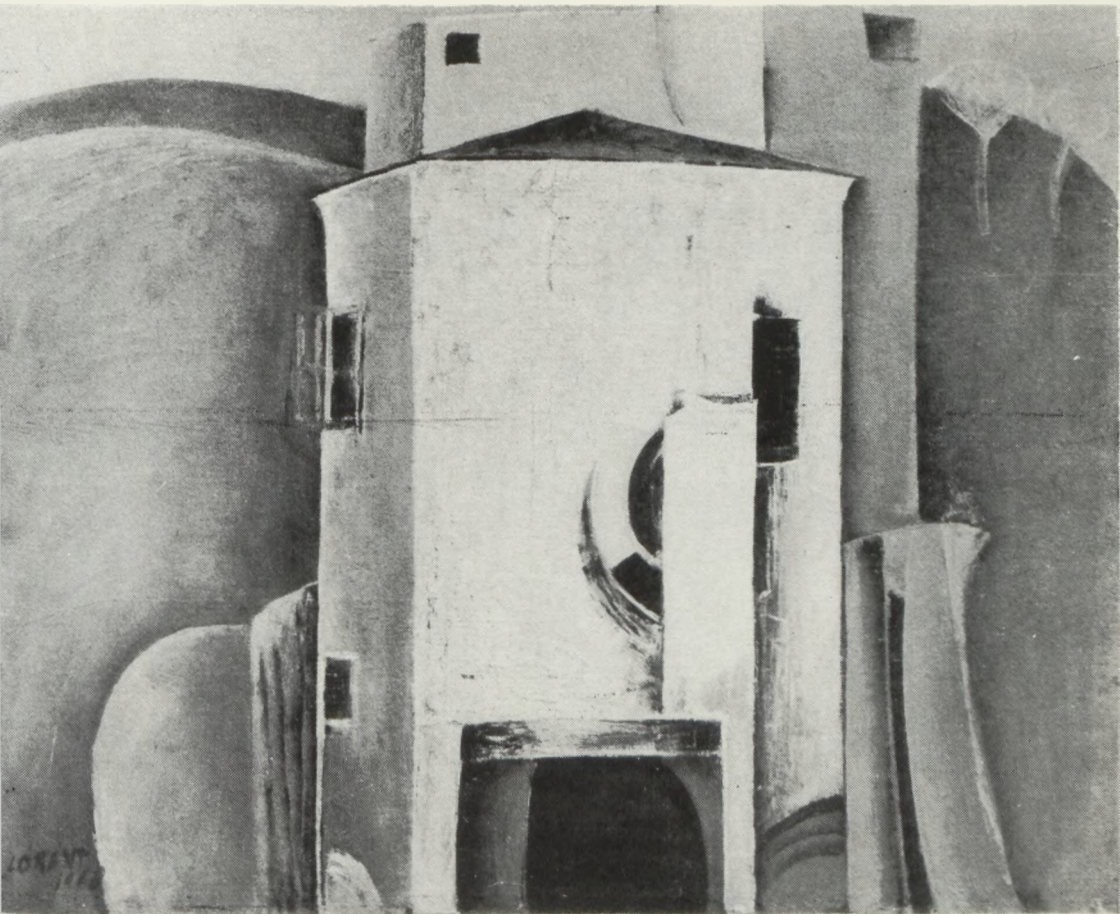
Lesenyei Márta Munkácsy-díjas szobrászművész tárlata jelentős eseménye volt Salgótarján nyári kulturális programjának, hiszen a városban ez volt az első önálló szoborkiállítás. A József Attila Művelődési Központ előcsarnokában – amely nyitott a Tanácsköztársaság tere – megrendezett kiállítás a szabadtéri tárlatok illúzióját keltette, és szervesen illeszkedett a tér hangulatába, harmóniát teremtve az üveg és vasbeton épületek és a változatos anyagú kispasztikák között.

Lesenyei Márta bemutatkozni – de nem idegenként – érkezett a városba. 1968-ban részt vett a Városi Tanács által hirdetett partizán-émlékmű pályázaton, ahol nagy műgondal és művészi igényességgel készített terveivel második díjat nyert. Jelenleg kivitelezés alatt áll a Pécskő üzletház előtt felállítandó „Ülő nő” figurája.

Művészi hitvallásának – nyitott szemmel, éhséggel a szépre, az igazatmondás vállalásával élni és ezekkel jól sáfárkodni – őszinteségét tükrözte salgótarjáni kiállítás is. Művészete a klasszikus hagyományok őrzője, de nem konzerválója. Állandóan új lehetőségeket keres és talál. A portré-ábrázolás nagyszerű megoldásaival dicsekedhet (Homórosz, Szilágyi Erzsébet), kitűnően használja fel a fény-árnyék játékának törvényszerűségeit (Tükrös fej) nagy tiszteletben tartja a megformálandó anyagot, és jól használja fel a benne rejlő lehetőségeket. Nem keres idegen és divatos témákat. A női lélekhez közel álló kompozíciói (Anya, Anya gyermekekkel, Furulyázó) könnyedek, ugyanakkor alig fél méteres figuráinak legjobbjai monumentális erőt hordoznak (Proféta, Sziklás, Vitorlás). Őszinteség és egyszerűség a jellemzője művészetének, olyan egyszerűség, ahová eljutni talán a legnehezebb. Úgy tűnik sikerült megtalálnia azt az adekvát formát, amely közérthetően fejezi ki a ma emberének bonyolult érzésvilágát.

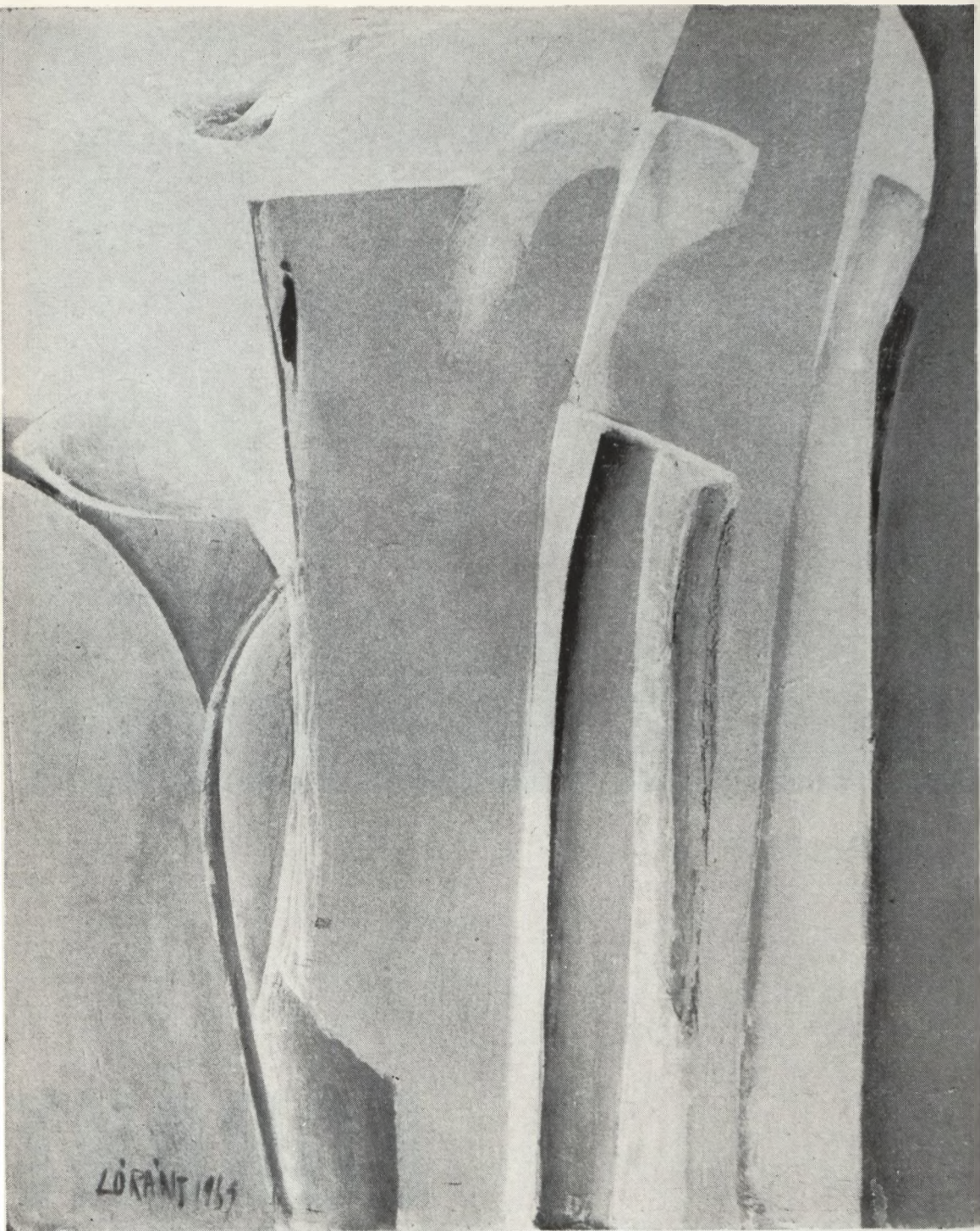
Lesenyei Márta – a szó valódi és elvont értelmében egyaránt – szép kiállítása, legjobb húsz kispasztikai alkotásának, díjat nyert műveinek, már köztéri szoborrá valósult terveinek reprezentatív bemutatója volt.

cs. b.

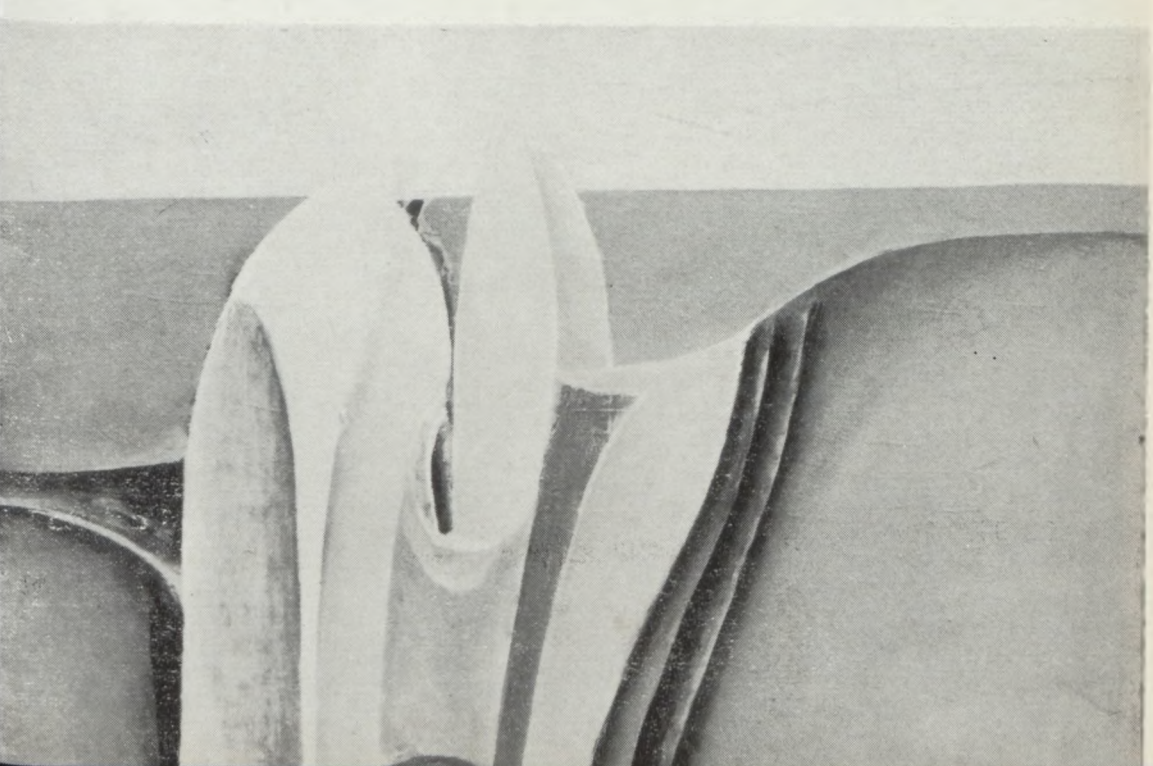
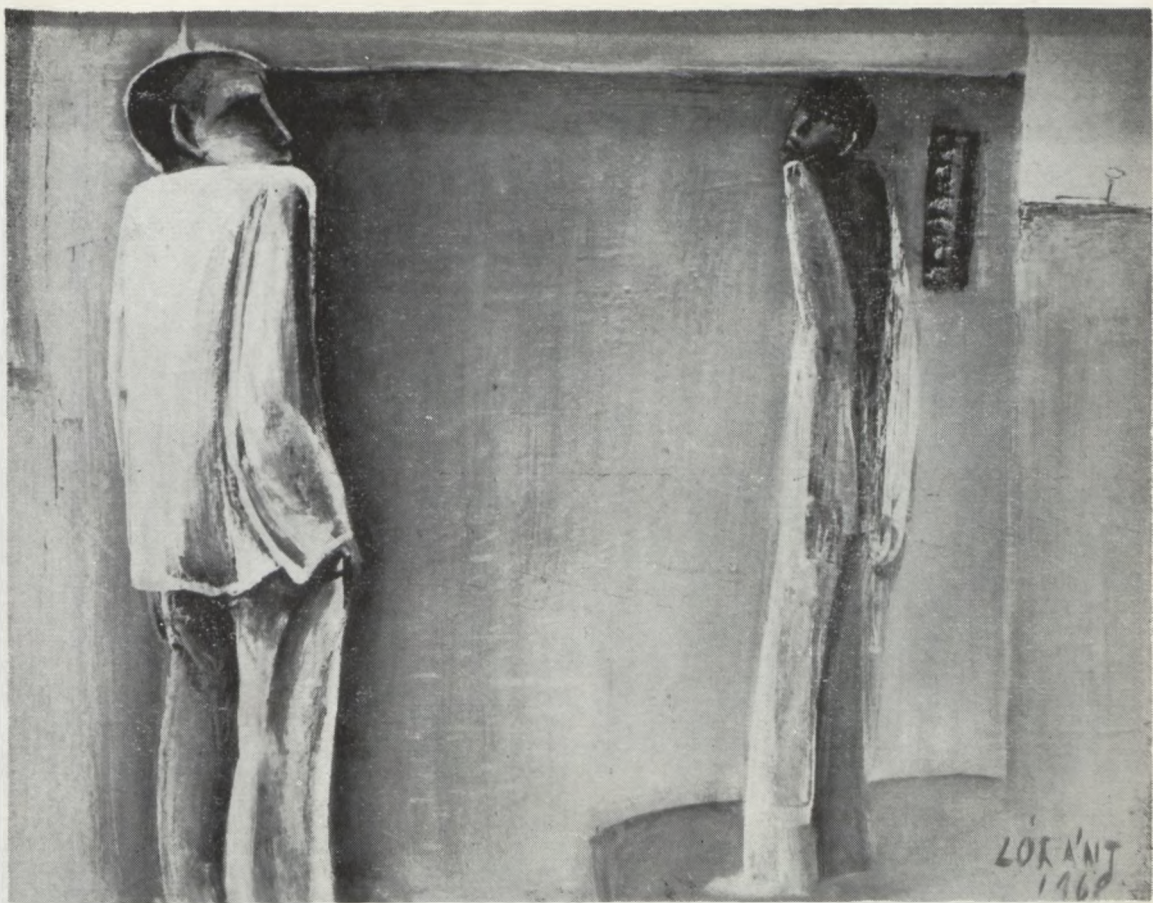
„EGY MALOM EMLÉKE”

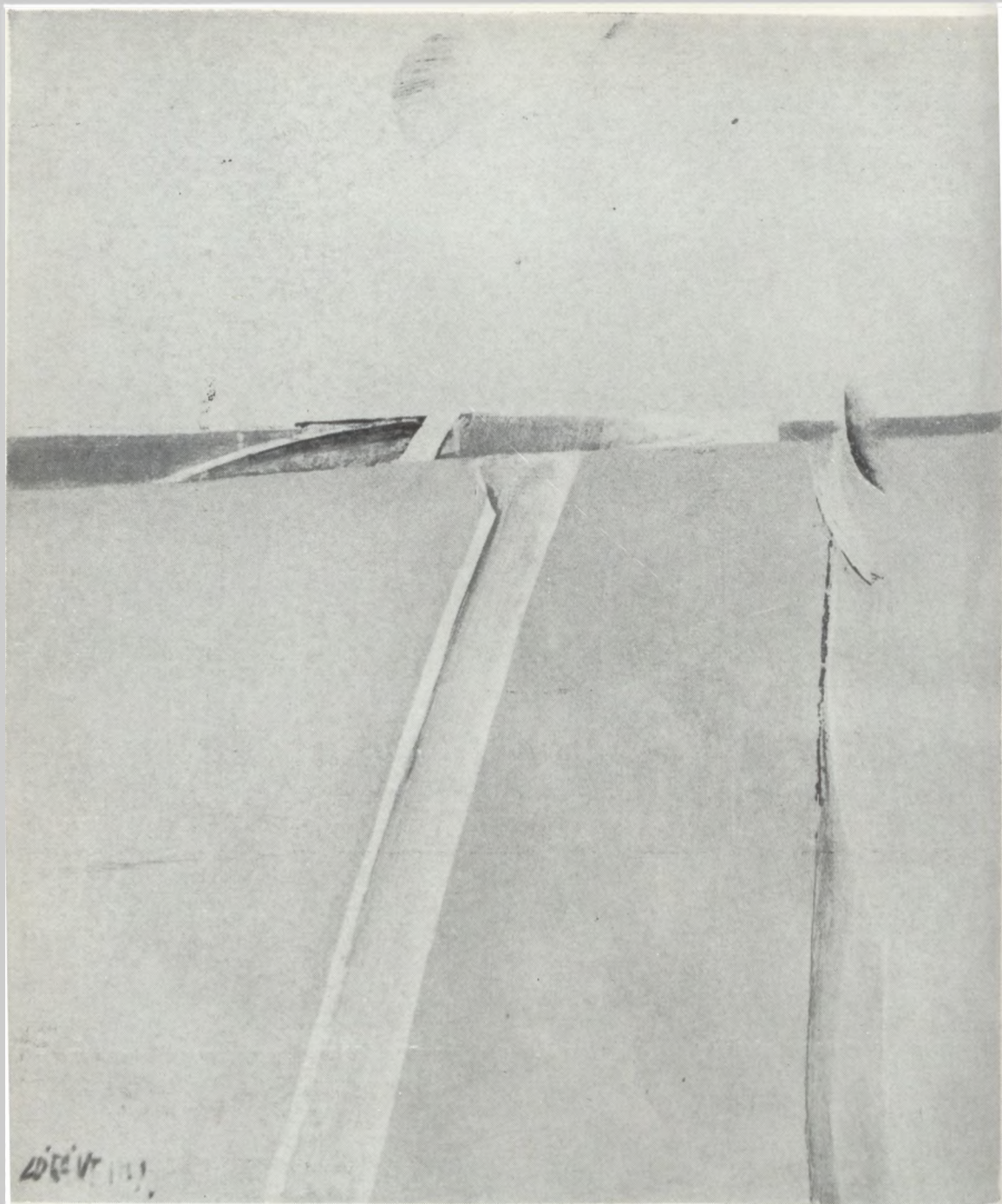
LÓRÁNT

VÍZNÉL

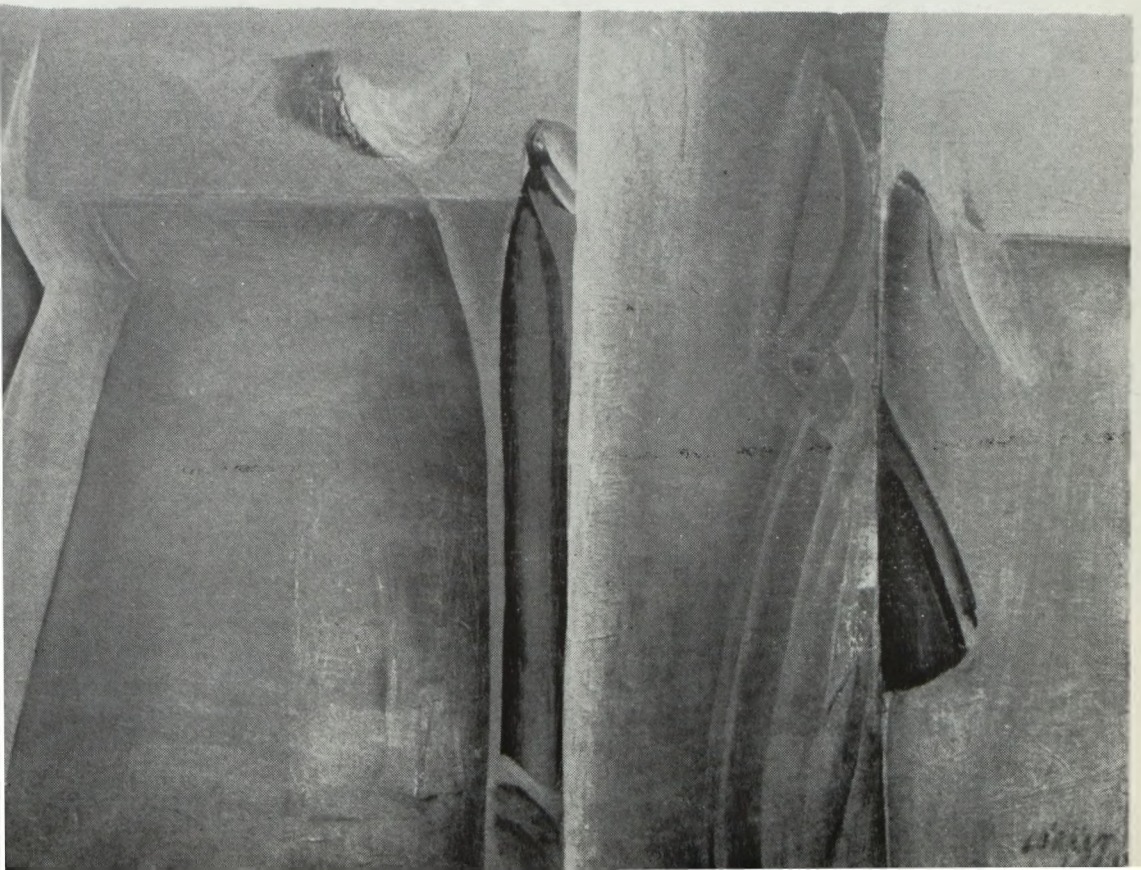
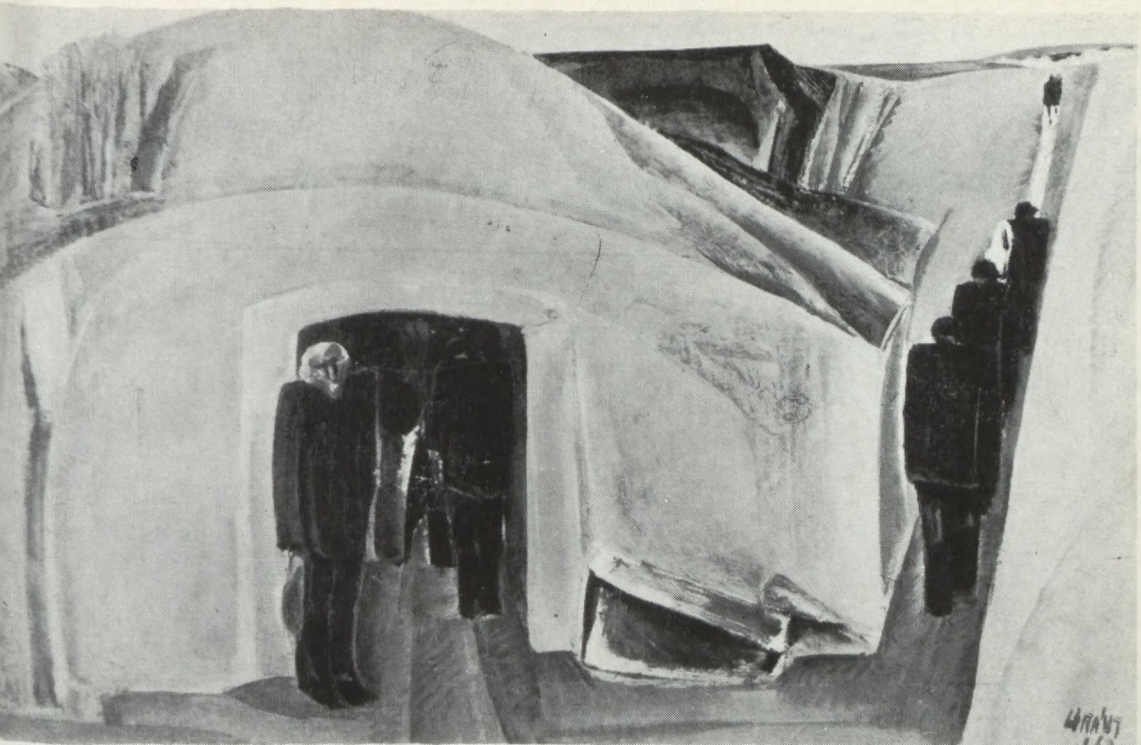
FIVÉREK
VÍZPART

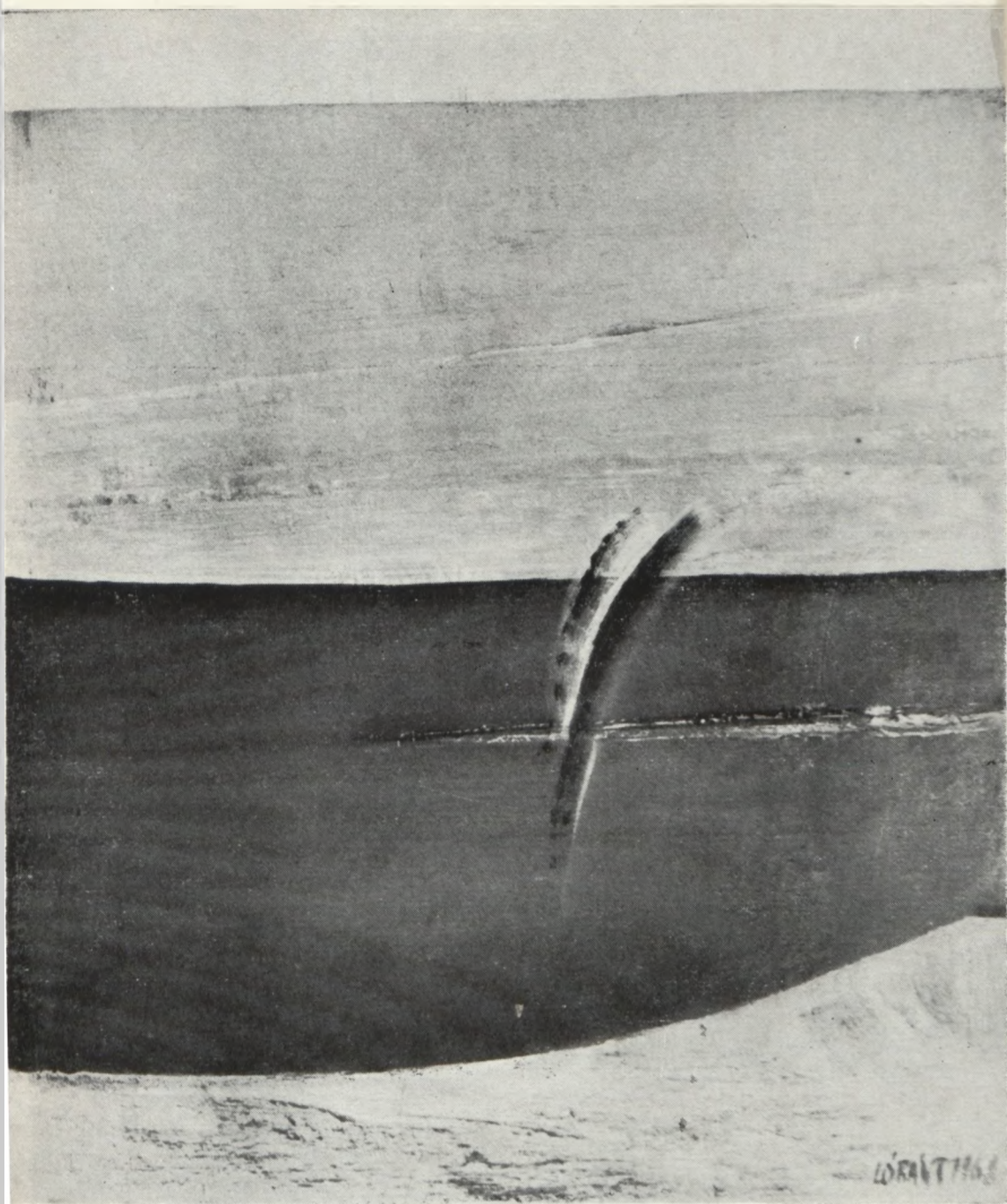

VÍZMŰ

BÁNYÁZSORS
KETTEN

LÓRÁNT 1968

CSEND

Néhány szó a falumonográfiáról

(Gondolatok egy most megjelent mű kapcsán)

Örömmel üdvözölhetjük a Nógrád megyei Múzeumi Füzetek sorozatának 16. darabjaként Gálfi Árpád művét (Nógrádmárcal története, Balassagyarmat, 1969. 43 old. 4 melléklet), hiszen a 30-as évek óta ez az első olyan nyomtatásban is megjelent munka, amely a megye valamely községének történeti múltját és jelenét kívánja bemutatni, ha mégoly szerény terjedelemben is.

A szerző a rendelkezésére álló alig több, mint 40 oldalon volt kénytelen beszámolni a község sokévszázados történetének főbb mozzanatairól, a közelmúlt eseményeinek átalakulásáról, sőt a község mai arculatáról is. A bevezetőben rövid leírást ad, közli a község földrajzi adatait, majd elmondja mindazt, amit a község nevének eredetével kapcsolatosan eddig ki lehetett deríteni. Ezután kerít sort a község feudális birtokviszonyainak ismertetésére, főként az 1911-ben megjelent, Borovszky-féle monográfia alapján. A jobbágy-lakosság helyzetére vonatkozóan a levéltár őrizetében lévő adóösszeírásokból és az 1770. évi Urbáriumból merített adatokat sorakoztatja fel. A meglehetősen vázlatos ismertetésnél sokkal színesebb a századfordulót bemutató rész, ahol már lényegesen többet kapunk száraz számadatok felsoroálásánál, kirajzolódik előttünk a falu népe is, megismerkedünk életkörülményeivel, lakóházával és öltözködésének jellemző vonásaival. Jól mutatja be, hogy miként vezetett a mindenkori földesuraktól való függés, a századforduló nehéz gazdasági helyzete és az I. világháború kiváltotta elkeseredés a forradalmakhoz, a Tanácsköztársaság helyi direktóriumának megalakulásához. A proletárdiktatúra korszakának – sajnos csak visszaemlékezésekre alapozott – bemutatása után röviden megemlékezik a Horthy-korszak néhány mozzanatáról, így az 1920-as évek földreformjáról, a második világháború hatásairól és a község kulturális életének alakulásáról. Ennek kapcsán szemléletes adatként sorolja fel azt a mindössze három egyént, aki a két háború közti időben értelmiségi pályára juthatott el, közülük is kettő pap lett.

A mű második fele a község felszabadulás utáni történetének és mai állapotának megrajzolását tűzte ki célul. Olvashatunk itt az 1945. évi földosztásról, a pártok munkájáról (itt rendkívül érdekes, hogy kezdetben a Nemzeti Parasztpártba tömörültek a község haladó erői, s a MKP 1946-ban, a SzDP pedig csak 1947-ben alakította meg helyi szervezetét), továbbá a tanácsok megalakulásáról, annak jelentőségéről. A legnagyobb részletességgel a község termelőszövetkezetének sorsát ismerteti a szerző. Megtudjuk, hogy az 1950. évi szövetkezetalakítási kísérlet nem járt sikerrel, csak 1958-ban került sor a termelőszövetkezet létrejöttére és az, a kezdeti nehézségeket leküzdve, olyan jelentős gazdasági és társadalmi tényezővé fejlődött, mely a község egész gazdasági életét meghatározza. Befejezésül tájékoztat még az egészségügyi ellátás és a művelődés helyzetéről is, és hangulatosan zárja le mondanivalóját a községben író-olvasó találkozóknál járt költő szavaival. A füzetet a község néhány középületéről készített felvétel egészíti ki.

A füzet megjelenése feltétlenül jelentős eseménye a megye szerény helytörténeti irodalmának. Mindez azonban nem zárja ki, hogy ne tehessünk néhány észrevételt, bíráló megjegyzést, felemlítve elsősorban néhány kisebb pontatlanságot. Így pl. azt, hogy a munka két részből áll, de címe csak a második résznek van és az sem fedti pontosan a tartalmat; az 1910. évi népszámlálásban szereplő 60 vályog-, ill. sárból készült ház sem csökkenhetett le 10 év alatt 7-re; nyilván az említett Fa- és Fémmunkások Orsz. Szervezete elnevezés is csak elírás eredménye. Mindezek és néhány más hasonló azonban csak jelentéktelen apróságok, ha a szerző igyekezetét, befektetett energiáit és a kész munkát tesszük mérlegre. A műben fellelhető egyéb hiányosságok viszont, amilyen pl. bizonyos elnagyoltság, indokolatlan vázlatosság, az egyes korszakok tárgyalása közti aránytalanság, nem is annyira a szerző hibájául róhatók fel, hanem arra vezethetők vissza, hogy a helytörténettel foglalkozó és aziránt érdeklődő közvéleményben még nincs tisztázva a kívánt mértékben az a kérdés, hogy írjunk-e egyáltalán falutörténetet, helyesebben, mikor írjunk.